

ИНТЕРЕСИ РАДНИЧКЕ КЛАСЕ У КУЛТУРИ

Наставак са 1. стране

штампа — морају бити много спрежнији него до сада да истражују укупно културно стање нашег поднебља, да се повезују и споразумевају са произвођачима, и утврђују целосне програме рада. Не треба губити из вида да ће од њиховог међусобног поверења и снаге удруживања, зависити усмеравање, понуда и потражња на културном тржишту. Да ће самоуправни размена рада, у циљу еманципације, духовног и идејног богаћења савременог човека, бити најфикасније средство против технонаерске самоволе у располагању друштвеним средствима, против политичких и свих других злоупотреба културе.

Да закључимо: интерес радничке класе јесте да она буде културна да би могла истински да влада, привређује, и укида класно друштво, отварајући процес потпуног ослобађања човека. А да би то била — мора да заузме места око трпезе културе, која јој уосталом припадају.

Миодраг Илић

ЗАСТАЛО СХВАТАЊЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Наставак са 1. стране

је и много лакше песницима који се слажу општим симболима, па је, ако се не вaram, Томас Харди добро и духовито приметио да ни Галилео Галилеј не би имао посла са инквизицијом да је своје физичке теорије излагао у стиховима. Прозни писци су, међутим, упућени на конкретно, које је, по Гетеовом мишљењу, права област уметности. Јунак савремене прозне књижевности не може више бити митски неодређен, зато што се и модерни човек, коме је савремена књижевност намењена, ослободио ранијег, примитивног, тотемистичког начина поимања и оспособио се да сам уопштава и да мисли апстрактно.

Они који то још не схватају сами себи потписују сведочанство заосталости и примитивизма, па ако то сами још не могу да схвате требало би друштво да им то објасни и помогне им, ако неће да и само тим примитивизмом буде обележено.

Ерих Кош

КЊИГЕ КОЈЕ НЕДОСТАЈУ НАШОЈ КУЛТУРИ

Наставак са 1. стране

ских књижевности. Надам се да ћу имати прилике и да ћу још стигли да то једнога дана и покажем. А многи од мањих представника тога романтизма морао би се са понеком песмом наћи у тој антологији.

Савремена пољска поезија је код нас нешто познатија, иако не довољно, али између ње и романтизма постоји поезија Младе Пољске, епохе од краја XIX века, чије се трајање може свести на отприлике четврт века. Та епоха донела је препород пољске поезије, а за време тог периода почео је писати и издавати своје песме највећи пољски песник XX века, једини аутентични и доследни симболиста, човек који је све чега се дотакао и о чему је певао претварао у чисто злато поезије — Болеслав Лесман (1878—1937).

Задржао сам се само на поезији јер је она код нас најмање позната, иако бих могао набрћати још низ имена чије прозно стваралаштво не би смело да нам остане непознато. Исто тако неопходна нам је и једна антологија пољске романтичарске драме, нашем савременом читаоцу савршено непознате, а иначе највише уметничке вредности.

Увек када у нашој књижевној критици и публицистици, или у науци о књижевности, највише на

славопојке новаторству, авангардизму и револуционарности неких савремених западних писаца или научника, пожаљим што се не само пољски, него и остали словенски језици код нас мало знају, или, можда тачније речено, што се словенске књижевности слабо познају, па се понекад дивимо као новоме и револуционарном оном што је у пољској, руској или чешкој књижевности старо већ неколико деценија.

Као новаторе и револуционаре у области пољске прозе споменуо бих Вацлава Берента и Витолада Гомбровича (Шуц је већ преведен, а Гомбрович само дефинирано), а у драми Станислава Виткјевича-Виткачија, али они нису једини које би свакако требало превести.

Мислим да је превећење зло, али то зло је нужно и ако желимо да и даље останемо отворени према свету и да га стигнемо у оним областима у којима смо још далеко заостали неопходно је да преводимо што више.

Стојан Суботин

ЛЕТОПИС

ЈОЖЕФ ДАРВАШ

ЈОЖЕФ ДАРВАШ

Јожеф Дарваш, који је изненада умро 3. децембра о. г. у Будимпешти, није био само писац. Он се на страни пролетаријата нашао још 1932. године, учествујући у будимпештанским студентским демонстрацијама. Било му је тада свега 20 година. А и наслов његовог првог романа „Црни хлеб“ говори о његовом опредељењу. Мађарска литература, иза шавши из мађарског жанра, сазнала је преко Дарваша баш овим романом први пут истину о животу сељака, истину о црном хлебу.

Почео је поезијом, да би наставио писањем новела, романа, драма и филмских сценарија. Учествовао у редакцији марксистичког часописа „Gondolat“ (Мисао), као и у листовима „Szabad szó“ (Слободна реч) и „Kis ujság“ (Мале новине) између 1938. и 1944. године, а 1945. изабран је за потпредседника Народне сељачке странке, а истовремено је и главни уредник листа „Szabad szó“ (Слободна реч). Вршио је и дужност министра просвете (1947—1950) министра просвете (1950—1956), а од 1956. до 1959. г. био је директор филмског предузећа „Нуплак“. Функцију председника Савеза мађарских књижевника вршио је, с мањим прекидама, од 1951. до своје смрти. Истовремено, био је и потпредседник мађарског Народног фронта.

Тешко је одабрати шта је најбоље од десетине Дарвашових романа. О тој теми сам разговарао са Дарвашом пре месец дана у Будимпешти. Он је сматрао да његов роман „Највеће мађарско село“ има посебан значај. Избегаво је реч „најбољи“. У ствари, овде је реч о његовом родном месту — Орошхазу. Први део романа писан је 1936. године, а други — после другог светског рата. Из овог романа сазнајемо о тешком Дарвашовом детињству, о бедности и сиромаштву његовог краја, о „босоногим милионерима“ — како је Дарваш назвао мађарске сељацима 30 тих година, — и о женској и децијој радној снази која је на цигланама дневно зарађивала 80 филира. То је била Мађарска између два светска рата.

У другом делу романа Дарваш описује место Орошхаза у периоду после 1944. године. У овом делу романа видимо новог мађарског сељака, који се судара са новим околностима. Дарваш не улепшава те односе. Рекао би се, како је то Дарваш сам назвао, да је то био грч једног новог раздобља које је потресло село из темеља. Али, истовремено, то село је добило и перспективу.

Сигурно је да и његови романи — „Црни хлеб“, „Од света три краља до Силвестрова“, и „Од данас до сутра“ — спадају међу најбоља мађарска литерарна остварења по својој композицији. Ово је тим значајније што је Дарваш ова дела писао 30 тих година, када је као млади учитељ био протеран из Будимпеште због својих марксистичких изјава.

Поводом романа „Црни хлеб“ (1933), велики мађарски књижевник Жигмонд Мориц — говорио је о Дарвашу већ тада најпохвалније. Пре свега, због Дарвашеве смелости, због његовог експресивног стила, због сељачког зноја који се осећао у свакој његовој реченици. Био је ту, свакако, и мадаљачког идеализма. Али он није писао само због атрактивности теме, већ због неспокојних, експлоататорских односа који су гушили мађарско село.

Крајем тридесетих година јавно се и роман „Од данас до сутра“, којег је Дарваш после рата прерадио у драму и филмски сценариј. У овом, зрелијем Дарвашевом делу упознајемо мађарско село са једне друге стране. И овде доминира једна сељачка породица одакле израста реформистички поп са својим, новим опсервацијама о селу. Истовремено, овде се сусрећемо с богатим мађарским фолклором којег је Дарваш врло педантно обрадио.

У роману „Град на мочвари“ описује се Будимпешта првих дана по ослобођењу. Дарваш је за ово своје дело рекао: „Са овом књигом сам се и ја ослободио... Прво, што сам имао смелости да је напишем, а друго — да сам из себе изабацио мучне мисли о будимпештанској опсади“. Овае се сусрећемо с тешким данима из периода хортијевског режима, као и са првим данима ослобођења града. Од су срећа са старим друговима до узбуђених тренутака када је Дарваш добио задатак да заједно са Лајошем Залахијем покрене лист „Szabadság“ (Слобода).

Не можемо а да не поменемо изузетно успешне драме „Безлан“, „Чававо небо“, „Јутарња ватра“ и „Пијана киша“. Сви ови наслови имају политичку тему. „Безлан“ описује 1942. годину, „Чававо небо“ — предомну 1956-ту, „Јутарња ватра“ — друштвене односе између 1950. и 1960. године, док је у „Пијаној киши“ описана лична трагедија грађанина главног града. У ову групу спада и драма „Зрински“, за коју је Дарваш рекао да је уместо мита желео да говори о историјској истини — без глорификације.

Можда, баш на овом, једном од последњих Дарвашевих дела можемо сагледати и његову личност. Никада није волео патос, ни позу. Цео живот је посветио малом човеку и истини и као такав остаће записан и у мађарској литератури.

На његовом радном столу остало је неколико недовршених

рукописа. Говорио ми је о својим плановима за 1974. годину. Желео је да путује. Између осталог поменуо је и Београд и Загреб. Пун снаге, у 61. години живота умро је не завршивши многа своја дела.

Никола Керн

БУГАРСКО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ

Народно позориште „Иван Вазов“ из Софије представило се 8, 9. и 10. децембра на сцени Југословенског драмског позоришта београдској публици са три остварења свог стандардног репертоара: „Свекрва“ Антона Страшмирова, „Једини сведок“ Аријадне и Пјотра Тура и „Све у башти“ Едуарда Олбија. Ови сценски прикази толико различити по садржају, начину извођења и вредностима изазвали су живо интересовање гледалаца и различите коментаре.

Утисци о ансамблу стечени за време ранијих гостовања су изнова потврђени: то је снажан колектив, којим доминирају изванредни глумци средње генерације. У својој репертоарској оријентацији он се држи националне и светске класике, док из савременог драмског стваралаштва бира дела која на ангажован начин приказују животне прилике и ситуације у одређеним друштвеним срединама. Карактеристично је, при том, да се више тежи ка животној уверљивости, реалистичним појединостима и обичним истинама него вишој и аутентичнијој уметничкој експресији.

„Свекрва“ је играна у бугарском традиционалном маниру, са доста шаблона и произвољности које су дозвољавале глумцима да се споразумевају са публиком како ко зна и уме. У овом комаду, који по много чему подсећа на нашег Пулића и који је београдска публика упознала још на предатним гостовањима бугарских глумаца, режије у артистичком смислу има веома мало. Крсто Мирски је поставио и савремени совјетски текст „Једини сведок“ — али у савим другом стилу: строгост фактографије изложене у духу социјалистичког реализма доминирала је позоришном. Уз то ваља напоменути да су ове две представе биле доста аљкаво опремљене и испод нивоа који је допустив у оваквим позориштима. Насупрот томе, „Све у башти“ у режији Енча Халачева била је заиста добра и вредна представа. Вешта и сигурна редитељска ручка успела је да све компоненте израза доведе до жељеног стила и перфекције, па је утисак заиста упечатљив. Пре неколико сезона овај комад је приказан у једној белој постави у нашем Народно позоришту, тако да бугарско извођење делује као рехабилитација текста и писца пред београдском публиком. (П. В.)

ИНГЕБОРТ БАХМАН

Вест о смрти Ингеборг Бахман стигла је неочекивано. Умрла је 16. октобра од рана задобијених у пожару који је изазвала читањем са којом је заспала. Догодило јој се то потпуно исцрпеној од рада на роману чија је тема — смрт.

Ингеборг Бахман, рођена 1926. у Целовцу студирала је у Инсбруку, Грону и Бечу, где је 1950. одбранила дисертацију „Критичко прихватање егзистенцијалне философије Мартина Хајдегера“. У књижевности се појавила 1953. збирком песама „Одажено вре-

ИНГЕБОРТ БАХМАН

ме“. Али иако је ова књижица изазвала необичан ехо, потпуно извесност донела је следећа збирка песама, „Призивање великог мелвела“ (1956). Више није могло бити сумње да се за реч јавног песника великих могућности. Уз ову чињеницу дошла је и једна необична околност: поезија Ингеборг Бахман одупрела је и читаоце и критику. Она је то могла и зато што је добрим делом представљала наставак традиционалног песничтва, али и зато што је у презете форме уносила нове садржине и кроз такву синтезу одазила осећање свог времена. А у осећању и свести тога времена доминирају страхоте рата и човек који је умикао бесмисленој смрти. Али: човек неситан и угрожен, без јасне оријентације.

То горко сазнање наметнуло се као основна тема. Оно је ушло у избор поезије, у поезију, у ритам и мелодију. Топи више од тога: оно је одређило и став Ингеборг Бахман која је у уметности видела могућност да човек схвати где је и где би требало да буде. Зато њена поезија пре свега поставља питања тражи излазе, отужује и апелује. Она то чини изразито поетском снагом и музичком снагом. Она ова елементарна задатак не да умишљиву, већ да буде не да формалну већ да чине стварима. Има се утисак да су били у праву они који су писали да је ова поезија покушај да се снагом и речи човеку разјасни оно што се са њиме догађа.

Године 1958. објавила је Ингеборг Бахман пјеснички „Добри бот из Менхетена“ која у низу давају повезаних изразито лирских спена говори о једној неспецијалној љубави. Иако је изабрала нов жанр Ингеборг Бахман остаје и овега тематсконо лирски песник. Ни тематика се није много изменила: мали пар који носи ралку, прожет је жељом да се ослободи стета и закона друштва, да прекочи границе које намеће конвенција.

Иста тема варира се у збирци приповедака објављеној 1961. године. У приповеци „Тридесета година“ по којој пела збирка носи име, главна личност покушава да свом досадашњем животу да нов трајање, док у приповеци изузетне упечатљивости „Све“ отац мрази сина који прихвата свет онакав какав јесте. Она збирка ојачала је спектакуларно у стваралаштву Ингеборг Бахман: она се окреће прози. Она промена, међутим, одазила се револуционо на уметнички ниво. Роман „Мадина“ (1971) као и последњу збирку прича „Симултанс“ (1972), књижица је опенала као пронашаје. Показало се да се дисциплинарна и енергична лирска песничка не креће из граница тако сигурно у простору прозе. Тема и снаге, расположења и садрже, нада и страх који су се сметали у стиху, појављују се и у прози али у новом контексту делују неочекивано, неочекувано, понекад чак бинално и изванредно. Ретуме се делује тако добрим делом и зато што је читалац био навикнут на веома високо ниво првих радова.

Иако је Ингеборг Бахман вечно била присутна у своме раду, она је у књижевности на мачином језику заузела значајно место. Нешто предцијније тренутке није лако напуштати. Недостаје времена сва мисао која омишљајуће поузврати у вид. Ипак остаје сазнање да је са Ингеборг Бахман отишло мало и са прејекту годишњег трагичног пронашаја. Паулом Целовом, песник који је радио на тешком послу да поезију да на немачком језику после 1945. врати и учврсти отлеа у свету.

Мирко Кривокапић

У ОВОМ БРОЈУ ЦРЕЖИ И ВИЊЕТЕ БОГДАНА КРШИЊА

ЦИРИХ: ТРИ РАЗГОВОРА У ЈУЛУ 1973.

Ре-конструкција

КРЕНУЛИ СМО у сусрет — у сусрет чему? Раздаљине између Београда, Цириха, Прага или Њујорка и ко зна којег још знамог или незнатог места на свету одавно више нису оно што изазива страхопоштовање и доноси путнику тихе бриге и зебњу како да их премости, да им се препусти.

Путује се данас мање атрактивно, неслески, мање ритуално, дакле готово рутински, безмично, у масама, али са неком мирном извесношћу као да нема тих даљина у којима се не би могао наћи уточиште. Ствара се, кристалнише извесан пројект света у коме се он, између осталог, схвата и потврђује по себи, апстрактно, постаје „апсолутан“, што значи потпуно, безграничан, савршен, и у тој „савршености“ на изглед сасвим достојан носталгије и верности.

Трагом те чежње пут је и сада водио ка једној чежњи коју је тек требало препознати и која се у исти мах неосетно претварала у саму чежњу за чежњом.

Цирих је тако постао једна од многих тачака света у којима човек увек изнова настоји да пронађе неки разлог, или неки смисао, макар и на трен неко макар и нејасно ново испуњење: наду у озарење спознајом и утеху спознавања. И да при том истовремено запосли себе и неком разговетном и неприсилном дужношћу, неким одређеним активитетом, духовном мобилношћу.

Није могуће побећи од свог заната, као ни од своје судбине.

Овоме пак што су о Швајцарској и о Швајцарцима написали Љубомир Ненадовић, Јован Дучић, А. Г. Матош и неки други наши писци-путници готово да не треба додатка ни коментара: или је тачно, и не тражи допуне, или је уопштено, овалашно, и сасвим га је непотребно оспоравати. То како су људи у тој земљи „рачуније“, „штетљиви“ или „просечни“ или пак у послу узорно прецизни и тачни општа су места из духовно-практичног система некадашњег света навикнутог на утврђени ред, стајност, и на глатку експлицитност формула.

Много шта се ипак променило, чак и тамо где се мислило да су промене искључиво ствар других простора и поднебља. Јер нити је Швајцарска (пословично) тачност и прецизност данас таква каквом је приказују раније бајке, а ни духовна аморфност (просечност) поготово — јер нека од најзнатнијих светских имена у области психологије и филозофије, књижевности, архитектуре и неких других делатности потекла су управо из те земље. Велики дах света и светског заједништва струји изнад свих међа, брана, оквира и менталитета. Па није мимоишао ни литературу која кроз своје посебности и особитости управо исказује тај општи дух и ток света.

Какве би, дакле, атракције и сензације у Цириху почетком тог претоплог јула месеца 1973. године могле бити важније или привлачније од видљиво-невидљивог живота књижевности? Падале су владе, падала је, у тешкој, срачунатој игри крупнофинансијских интереса, вредност светских валута на берзама и у банкама, падало је врело сунце на улице и зидове града — и понешто од тога није поштедело ни путника-полазника. Изазлаз и прибежиште, могућност равнотеже впркос свему у том часу понудила је литература.

Прво искушење било је ту одмах, на дохват руке: преко пута хотела „Амбасадор“, који упорно хоће да одржи стари сјај свога звучног имена и дугог памћења, налази се ново, модерно здање највећих швајцарских дневних новина, листа Neue Zürcher Zeitung. Један од уредника његове културне рубрике (на коју, нарочито у суботњем издању, полсећа књижевно-културни додатак београдске „Политике“) — јесте књижевни и позоришни критичар др Хансрес Јакоби, висок, танак, пепељасто-сиве косе, са наочарима јаким оквира, непосредан и предусретљив, концизан у разговору и судовима; познаје, читао је, интервјуисао поједине истакнуте југословенске писце; — па је утајило сврсисходније, за својим столом у релакцијској соби, међу новинама, рукописима, папирима, књигама, говорио о швајцарским списима и књижевно-позоришним приликама.

На полици за књиге на једном крају фотографија Б. Брехта, на другом: Кафа.

„Проблем језика код нас“, почео је Јакоби (прекидан повремено телефонским позивима или наиласком редакцијских колега и службеника), „сличан је донекле као код вас, у Југославији: имамо књижевности на три језика — немачком (која је најобимнија), француском и италијанском —, а односи међу тим књижевностима нису као што би могли да буду: боље смо информисани шта се књижевно збива у иностранству него ту код нас. Проблем је посебно био и са немачким језиком (који је, из разумљивог страни језик): после Другог светског рата постао је отпоран на том језику, као што је постојало предрасуде да швајцарски писци нису и не могу бити тако важни и значајни као што су немачки. И као што се, такође, говорило да Швајцарци нису

способни да стварају добру драмску књижевност. Та предрасуда требало је обеснажити.

Тада су се, након другог светског рата, јавили Фридрих Диренмат и Макс Фриш који су убрзо постади признати и славни и пронели светом глас о швајцарској књижевности, посебно драми. Но временом искрсао је нов проблем и тешкоћа: како да се у драми пробију (или надамше) стандарди које су та два писца поставила. Јер, млађим драмским ауторима се често каже: ви нисте као они. — и то сад поново постаје један од разлога извесне кризе и стагнације у драмској књижевности и позоришту. А да не спомињем уз то скупу продукцију (и стога релативно мали број премијера годишње) и друге компликације које данас прате театар.

На осталим подручјима књижевности, наставља Јакоби, у лирици, на пример, карактеристична је појава песничтва на дијалекту која је запажена не само код нас, у Швајцарској него и у Аустрији. Тај правац и тенденције у поезији показују моментано тежњу песника да изађу из доминантне сфере немачког књижевног језика и да изразе елементе швајцарског духа у језику швајцарских дијалеката, као што то чини Марти Курт, који пише на дијалекту којим се говори у околини Берна, затим Ернст Егман, Јерг Штајнер и други.

Иначе, такозвана ортодоксна модернистичка оријентација и литература данас није овде јака. У прози, у роману (као што је поступио Ото Ф. Валтер у својој књизи „Први немци“ — о револуционарним врећима у малом граду), осећа се тежња писаца да буду модерни, али да при том у свом писању полуде од факата швајцарске реалности.

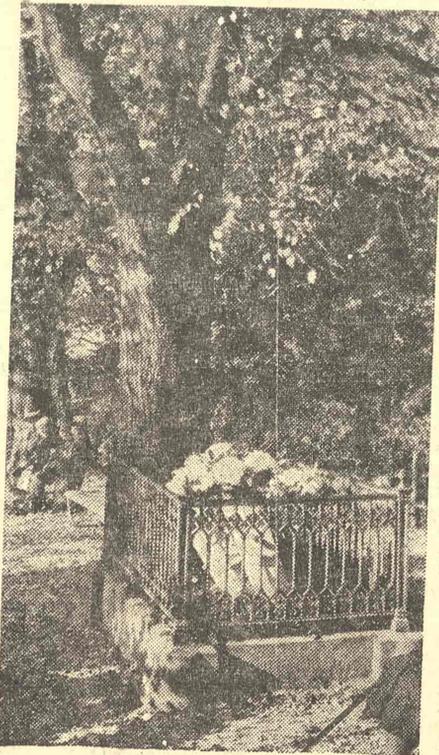
Првобитна, права мета ових интересовања био је ипак Емил Штајгер, један од водећих швајцарских (и европских) есејиста и теоретичара литературе, шеф катедре за немачку књижевност на циришком Филозофском факултету. Али што, и у каквој несакромности, узети као најбитније у обилу проблема којима се Штајгер у својим књигама бавио (стил, поезија, теорија интерпретације...) и који данас постоје у науци о књижевности?

У поподневној тишини старинског ресторана Stoenhalle, у центру Цириха, Штајгер — сувољавог, необично издуженог лица и главе, маркантних јогодиша, живахних покрета и доброћудног осмеха — развио је, у неколико етапа, свој меланхолично-самоиронични монолог.

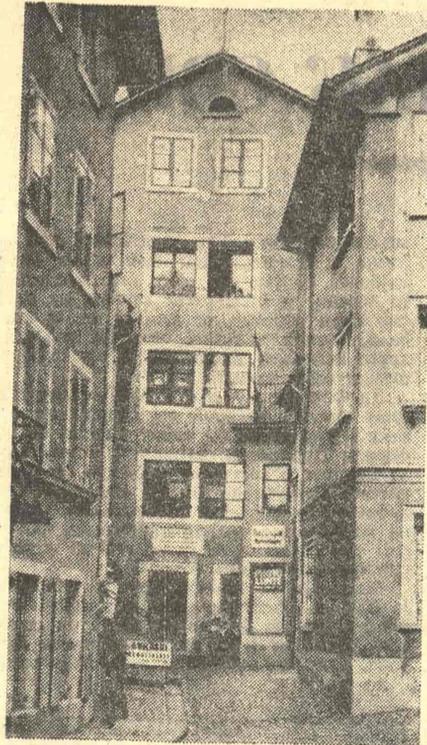
Пије црно пиво, уз дуго, танко пешчице.

„Погледајте, на овим зидовима висе милиони“ кренуо је са шалом, показујући на салу ресторана која је личила и на својеврсну изложбу модерног сликарства, са оригиналним платнима Пабла Пикаса, Василија Кандинског и неких других модерних сликара. „Али док они трају“, пролази Штајгер, „наше време, време књижевне интерпретације као метода је већ пролазило, а неки нов метод није нађен или проверен. Ми смо сад, када је реч о науци о књижевности, последњих 4-5 година, у прилично неодређеном, нејасном времену, у времену прелаза. Млади људи питају се како и шта да почну, помао су дезоријентисани, а не мање сам то и ја. Па док то тако траје, преводим сада „Ослобођени Јерусалим“ Торквата Та-са, спев којег досад није било на немачком.“

Штајгер се, међутим, није увек овако осећао — као „аутсајдер“, како сад себе назива. „Моја књига Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters“ (о времену као снази песничке фантазије, из 1939. годи-

ГРОБ ДРАМСКОГ ПИСЦА ГЕОРГА БИХНЕРА

РОДНА КУЋА КЊИЖЕВНИКА ГОТФРИДА КЕЛЕРА

не) — додаје он — „отворила је, ако могу тако да кажем, изврстан нови пут критике, нов начин гледања на књижевна дела прошлости.“

„... Да појмимо оно што нас се допа-ма“ — сентенциозна Штајгерова игра речи из те књиге, својевремено популарна и често цитирана у академским расправама.

„Али филозофија у тој књизи била је одвише видљива, па је то, методолошки, требало превазићи. Зато би можда моја књига „Основни појмови поезије“ (1945) и уз њу пре свега „Уметност интерпретације“ (1955) — за мене као научника и писца — била најрепрезентативнија.“ Из своје студије о Гетеу, у три тома на преко 1650 страница, излаже последњи, трећи део, у коме половину књиге чини интерпретација другог дела „Фауста“.

„Кад се овако и овалико бавим Гетеом и Торкватом Тасом можда ће бити догачно што не волим много савремену књижевност. Она ми изгледа сувише брутална, премда и ту чаравно, постоје бриљантни изузеци. Поменућу, разуме се, Диренмата и Фриша; посебно Макс Фриш ми се чини аутентично модеран, деликатан, сензибилан; — мада је, мислим, и њихово време прошло. Диренмат се понавља или пак директно ради против свог генија — јер перетерано воли сензације театра. Моје су симпатије на страни једног веома старог, мудрог човека кога сматрам највећим живим швајцарским писцем. То је Ханс Албрехт Мозер, има 90 година, романсијер („Винета“ и др.), мајстор афоризма, проиницијал, скептичан, подсећајући ме на Роберта Музила. Оа мађих, споменуо бих Ерику Буркхарт, песничкињу и романсијерку.“

Помније затим, поред осталог, популарност Бертолда Брехта у Швајцарској, извесна своја германистичка искуства и контакте, потом неке еколошке проблеме — о каквљивању и управљању природом и њеној све већој угрожености под притиском савременог техничког напретка. Стога ваљало, кад год може од послова и обавеза, борави полазе од града, у забаченом крају где једва допире пут, али зато ни један једини звук телефона.

Оно што је код Емила Штајгера била дистанца или само алузија на ситуацију и пријатељ, код Макса Верлија, његовог колеге с факултета и катедре на којој ради, била је конкретизација, — не, дакле, само књижевни него и социјално-културни податак и референција.

Иако се бави средњовековном књижевношћу и теоријом литературе — његово значајно дело из те области Allgemeine Literaturwissenschaft (1957) преведено је на више језика и готово је на равни ножи са „Теоријом књижевности“ Остина Ворена и Ренса Велека —, он је истовремено код куће, присутан у ширим дешавањима актуелнога савременог књижевног и друштвено-историјског контекста. Тако да оно што неки књижевни стврдљаци исказују као извесну резервисаност или дистанцу, Верли то образлаже утипајима и рефлексима времена, незадовољством и политичким активитетом студената 1968. године и касније.

Студенти, наиме, не желе да пристану на скепу, аисторизам и „презир“ који поједини њихови професори, каже Верли, показују према модерној књижевности. Међу студентима исто тако, не престаје интересовање и захтев за учешћем у решавању факултетских послова статутарних и наставних проблема, захтев да се о литератури расправља и са политичко-социолошког аспекта и у марксистичкој интерпретацији. У том смислу на факултету већ постоје предавања и курсеви под називом: књижевност као историја, књижевност као школа мишљења, затим о историјском развоју књижевних жанрова и др. У том смислу, такође води се расправа о оснивању катедре за социолошка (и марксистичка) истраживања књижевности. Мада, кад је реч о марксизму међу студентима, ту постоје веома разнолики и диспаратни концепти и тумачења.

Зато и кад говори о данашњем стању и будућем развоју науке о књижевности Верли не говори само о потреби усклађивања нових хуманистичких и научних спознаја и резултата (структурализам, марксизам, лингвистика итд.) него

узима у обзир и утицај политичких оријентација и политичког мишљења и филозофије који бива све евидентнији и пресуднији. Да ли је тај његов закључак плод тренутних узнемирења, неадаптивности и опсесија или пак део неке дубље разложности тешко је засад рећи. Као што ни кад спомиње кризу талената и продукције у савременој швајцарској литератури, распадање (песничког) језика, како се у једном моменту изразио, не сматра тај генерални суд, рекло би се, неким апсолутним, дефинитивним меритумом.

У Швајцарској не излази ни један књижевни часопис.

Тај податак даје Верли. Књижевна продукција и публицистика концентрисане су, наиме, у књигама и у новинама. Часописи, како се овде код нас, у Југославији, схватају и одржавају, у Швајцарској су поодавно прошлости. Додуше, постоји месечна публикација Schweizer Monatshefte, и њој сличне, али књижевност је ту само део опште публицистичке и журналистичке елаборације. Но за стручне, књижевно-научне радове швајцарских писаца и професора постоје отворене могућности публикавања у немачкој академској периодици.

Док о овоме и понечем другом (у историјама „Амбасадора“) прича, Макс Верли се скоро непрестано ишчувавајући осмехује, снебива, поланже обрве, слаже раменима. Као да ни сам не верује до каквих је све закључака у свом казивању дошао.

Најзад, када се ово све завршило, требало је одакнути, и — требало је да почне оно можда исто толико важно, или најбезнадежније: потрага за неким, неопредељивим, неочекиваним чудима лепоте сред једноличних или замршених, жестоких призора свакодневнице, на прагу нових сусрета и збивања срца. Све као да је у тај мах постао лакше и присније: град, озбиљан иначе и уздржан, у својој радној напетости и пуцавању, раскривенији и прегледнији; његове даљине саваљивније; а неке старе, сталне неизвесности и стрепње одједном снашљивије или сасвим ишчезале.

У том лакоом кошмару жеге, промета и спонтаног лутања пут нас воли ка значајним градским пунктовима запоседнутим шареним мноштвом летњег туристичког човечанства, поворкама неуломних, сваковрсних Олисеја кроз страсти унутарњег и спољног света. Пробијајући се кроз сплетове улица и људи, правац ка једном од тих пунктова ревно нам показује неки млаод човек; у мичној Шпигатесе, то је пространа бела кућа у којој је живео В. И. Лењин и из које је 1916. године кренуо у Русију, у сусрет великом октобру и социјалистичкој револуцији. А десетак корака одакле је, у дну и поумраку једне старе зграде, дневни бар „Шпигаса“, где се некад налазио кабар „Воатер“, у коме је у фебруару те исте, 1916. године заснован, почео други један покрет, уметничко-песнички, дадаистички, кратковекно али бурно и апсурдно царство Даде.

Одатле потом спет вавијама, мостовима, кејовима и штампанима у љубичасто предвечеће и при областима ноћних светлости града, уз неке речи, смех и шепат — срећна самоћа која се ту ипак морала окончати, вратити се дому, али за коју тада, чинило се, правог свепријатеља ни краја није било, нити могао да буде.

И тако поново кренуло, пошени снагом неког незнаног замјача, као да ће чаролија вечно потрајати.

Милош И. Бандић

ПОГЛЕД СА ОРЈЕ ЛУКЕ

Наставак са 3. стране

је дао боју старине. Неки су гробови од исте боје, па се имена покојника једва могу разазнати. Уз имена, истина са неравномерним словима, види се отисак у каменим брушеним медаљама, а испод њих укрштене сабље, ваљда податак да је покојник био виђена личност.

Преовађују гробови новијег датума, с каменим везама и ланком покојника, утиснутих у ваљубења на споменјачном прочељу Западног и фотографички једне покојнице, која привлачи пажњу због изузетно лепог лика и наласе лепог, умиљатог осмеха. Ако неко жели да види фин и загоњатан осмех, осмех у коме је саван драгуљарски блесак лепоте и свежине, онда нека направи на Орју Луку и нека у другом реду гробова од калтиског улаза упије тај за човека узбуђујући лик са осмехом.

Тај осмех не би се застидео ни Монализиног чувеног смешка. Сасвим ми је разумљиво реаговање песника Јеврема Брковића, да би тај осмех требало пренети са хадање, надгробничке плоче у песму. Ако је осмех дар живота, онда се живот треба даровати песмом коју је пробадио заувек памтљив осмех умиљате и лепе Орјољубице.

Сунце је почело да силази низ небеско степенјаште. Камен је још врео па ваља причекати час-ава да се његова нарав учини подложном за кретање. Равнотом је већ лакше, Зеленило неутрализује голоту. Река објезета заносом тече, тече. Кроз раскол равнице.

И кроз срце људи.

Жарко Буровић

У СРЕДЊОЈ АЗИЈИ БЕЗ ЕГЗОТИКЕ

Алма Ата

— алем-камен Казахстана

ФИЛМОВИ, ТЕЛЕФИЗИЈА и илустроване репортаже учинили су много да нам многе далеке земље постану познате и блиске. Али нека подручја су нам и данас, упркос разним средствима масовне комуникације, остала мало позната. Једно од тих је и подручје Средње Азије. При помену овог дела „жута“ континента рабају се пре слике из далеке прошлости него из садашњости, а пре свега о најездама које су из тих далеких крајева стизале чак до наших крајева и задавале страх нашим прешима. И, кад сам добио позив да учествујем на Петој конференцији афро-азијских писаца у Алма Ати, тешко сам могао претпоставити шта ћу тамо видети. У лексиконима је, истина, писало да је то престоница једне од петнаест совјетских република, једне од највећих, оне која се простире од Волге и Каспијског језера до Кине и од Западног Сибира до јужно-азијских совјетских република. Површина ове републике је пет пута већа од Француске. 3/4 њеног земљишта чине степе, пуоустепе и пустиње, а северни и јужни крајеви најгушће су насељени. Али све су то, ипак, били апстрактни подаци. Требало је отићи и видети ту далеку земљу.

Кад је „Илуштин 62“ са сто четрдесет писаца-гостију из Европе и Авеју Америка (међу којима су била и три југословенска писца: Цирил Космач, Симон Дракул и ја) и њиховим преводницима слетео на аеродром у Алма Ати, сем кохорте совјетских писаца-организатора, на челу са првим секретаром Савеза совјетских књижевника Георгијем Марковом, дочекао нас је стотинак деце, која су се тискала око нас и нудила нам букете цвећа, углавном каранфила. Из авиона земља нам се чинила жутом, без много растиња, али, пошто смо се укрцали у аутобусе, километрима смо пролазили кроз доста густу вегетацију. А кад смо стигли у град, видели смо свуда широкe улице које су се секле под правим углом, а на свакој страни улица било је по два реда дрвећа. Пре много година, један градоначелник је наредио да сваки грађанин испред своје куће мора да засади дрвеће у два реда и данас је цео град, у ствари, град-парк. Чини се да овде постоји прави култ цвећа: свуда, и у најмањим кафанама и чајницама, док испијате кумис (кисело-кисело камиље млеко) или чај са спешјалном павлаком, крај вас на столу стоји у вази кита цвећа.

Алма Ата је, по свом пространству, огроман град: 800 хиљада становника настањено је у ширини од 20 километара са севера на југ и у дужини од 30 километара са истока на запад. Има дванаест стамбених микрорејона, од којих сваки представља градић за себе. За време царске Русије звао се, симболично, „Верни“, али је касније, после Октобарске револуције, узео своје садашње име, које на казахском језику значи „Отац свих јабука“. Верује се да је овде прапостојбина јабука и дондта има јабука од којих се свака може назвати оцем јабука. Уопште, на казахском језику многи називи имају симболична или бар сликовита значења. Величанствени планински масив Алтај, који се у даљини осликава као плаво-беда застава која се диже високо у небо зове се „Ала Тау“: „Плаве планине“, а пустиња недалеко од главног града Казахстана зове се „Саре арка“: „Златни песак“. Тако је и с личним именима Казаха и, нарочито, Казахстанца.

Ко би у данашњим становницима Алма Ате казахске националности могао да препозна некадашње степске ратнике турске и монголске народности? Нешто од њихове прошлости могли смо осетити једино док су нам у месном ширкусу приказивали разне шититске мајсторике с коњима, какве се у ширкусима на Западу нигде не могу видети. Од номадских ратника, временом, постали су смирени, радни људи, који су своју земљу претворили у један од извора богатства Совјетског Савеза. У њиховој републици налазе се сви хемијски елементи Менделеевљевог система; има чак извесних једињења која, упркос високом нивоу геолошке науке, још нису сасвим прочена, а само ископавање гвоздене руде овде је готово три пута веће него у Сједињеним Америчким Државама.

Иако су били, пре свега, славни и страпни ратници, преци данашњих Казаха су у прошлости дали и низ истакнутих филозофа, научника и писаца: чувеног филозофа арапске културе Абу Наср Мухамеда ал-Фарабија из X века, астронома Хабаса Сејтулу Лаухарија из IX века и песника Атмеда Тасавија из XII века. Од XIII до XV века развила се снајна народна књижевност, која је једна од спешифичности толико развијен африканички жанр да је имао више врста него што је икада упознала западна књижевност. На крају овог периода, у XVI веку, појавила су се и два истакнута историчара: Мухамед Хатаир Дулати и Калидгали Хусеин-ули Јалер. У другој половини XVI века и првој половини XVII ве-

ка траје стогодишњи рат са Цунгарима, а четрдесетих година XVIII века почиње уједињавање с царском Русијом. Иако колонијална политика руских феудалаца није била погодна за културно стваралаштво, ништа није могло спречити стваралачко испољавање тежњи пробуденог казахског народа, које су најбоље изразили песник Махамбет Утемисов, просветитељ Абај Кунанбајев и научник Чокан Валиханов. А у међувремену у овим пределима је настало неколико светских значајних духовних покрета: маздеизам, махајана (врста будизма која се касније проширила у Кину) и мистички суфизам у исламу.

Славна културна прошлост, често резултат многих анонимних мислалаца и песника, постала је чврста подлога за општи напредак тек након победе социјалистичке револуције. Нигде се у Совјетском Савезу, можда, више не може видети како се једна земља, захваљујући новом поретку, извукла из вековне заосталости и постала један од најјачих темеља нове, совјетске државе. Економски потенцијал данашњег Казахстана је сто педесет пута већи него пре револуције! Некада раскрсница караванских путева који су са Истока из Кине и Индије војали на Западу и Север, постала је једна од важних карика модерне саобраћајне

АЛМА АТА — СПОМЕНИК КАЗАХСКОМ НАУЧНИКУ И ПРОСВЕТИТЕЉУ ЧОКАНУ ВАЛИХАНОВУ (1835—1865)

повезаности Азије и Европе: свакога дана само преко аеродрома у Алма Ати превезе се три хиљаде путника. Уз то, Казахстан је остао велики извор сировина, а нарочито руда и хлеба. На листи произвођача хлебног жита он се налази у Совјетском Савезу на другом месту, иза Русије а испред Украјине. Баш тих дана док сам боравио у Алма Ати додла се велика битка за што већи принос жита у Казахстану. На телевизији сам 7. септембра чуо да је тог дана шездесет хиљада комбајна жело жито на пољима ове земље, а многа од њих су доскора биле поаупустиње или степе, а постала су житнице захваљујући новом систему наводњавања. Здравство је такође много напредовало: тврди се да је у Казахстану најмања смртност на свету.

Култура је умногоме узнапредовала тек након Октобарске револуције. Док је пре ње ова област у Русији имала највећи број неписмених, 1959. године било је 96,9 одсто писмених. На 14,5 милиона становника данас има 15 хиљада библиотека, више од 20 телевизијских станица и ретрансформатора, двадесет једно професионално позориште (пет позоришта у Алма Ати), четрдесет три високе школе и Академија наука (основана 1946. године) са око стотину редовних и дописних чланова и двадесет три научноистраживачка института, од којих су највеће успехе постигли геолошки, хидрометеоролошки, биолошки и институт језика и књижевности. Половина књига штампа се на казахском језику, а остала половина на осталим језицима народа који живе у Казахстану. Занимљиво је да је казахско писмо најпре било арапско, затим, од 1928. године, латинско, а од 1941. године је ћирилица.

Што се тиче казахске литературе, она има и класике и велике савременике, али, на жалост, и једни и други су мало познати изван њихове земље и Совјетског Савеза. Модерна књижевност почиње са Абајом Кунанбајевом (1845—1904), народним просветитељем, оснивачем критичког реализма у казахској књижевности, писцем који је Казахе упознао с класичном руском литературом и творцем нових песничких форми, у којима је широко насликао народни живот и критиковао феудалистичке врхове и слабости друштвеног живота својих сународника. А и највећи успех савремене казахске књижевности везан је за његову личност. Највећи казахски писац совјетске епохе Мурхтар Ауезов (1897—1961) написао је четвортотини роман о животу Абајева (први део „Абај“ 1942—1947; други део: „Пут Абаја“ 1952—1956) дајући у њему портрет великог просветитеља токирнен широким фреском живота казахског народа у другој половини XIX века. Први део романа добио је Државну, а други Лењинову награду. Дело је итаче преведено на тридесет страних језика. Још 1958 године читао сам први део овог романа „Абајева младост“ на француском језику, у издању Галма-

ра и с предговором Арагона. У предговору велики француски писац тврди да је реч о делу које је, по његовом мишљењу, једно од највиших достигнућа XX века и наводи разлоге за такво мишљење: величанствени пејзаж, спој живота и поезије, идентификовање добра целог народа и страсти два заљубљена бића, а све то је тако ретко у савременој књижевности било где у свету. Али, упркос великом успеху Ауезова, казахска књижевност је тако мало позната у свету! Неправедно, као, уосталом, и књижевност многих других народа.

Бити у Средњој Азији и не видети степену било би недопустиво. Ишли смо на излет најпре ка врховима Алтаја. На висини од 1600 метара разгледали смо омаралаште Медео с великим, модерним стадионом за зимске спортове, на којем често учествују највећи мајстори катзања и хокеја на леу. А затим смо се, на наш сопствени захтев, Цирил Космач, његов син Јернеј и ја, у пратњи једног казахског студента који је течно говорио енглески, отиснули у степену. Ишли смо ка Капчугтају, насељу које још пре неколико година није постојало. Седамдесет километара возили смо се кроз степену, жућу, иситњену земљу с ретким ниским растињем. Понега, где је било ретке траве, налазили смо на стада оваца и овчаре који су их чували јашући на коњима. Нигде насеља, док се није појавио Капчугтај, који је подсећао на пионирски град на Дивљем Западу. Торан једног индустријског предузећа, разбапане куће, ретке улице као у градовима у вестерн-филмовима. На једном крају насеља налази се вештачко језеро, направљено од реке Или. То је излетнице и купалиште људи из Алма Ате. Након разгледања насеља свратили смо до пијаче, ограбене живачаном огорајом. Један човек је пекао шапљик. Кад је видео да смо странци, дао

тина километара и уз пут сретали једино медведе, вукове и јелене. Од људи сретли су само једног хидрометеоролога и његову жену. Јевтушенко је и писао у чапцу, у који се, на брзацима, вода преливала. Нашало се на свој рачун: рекао је како су и раније говорили да у његовим стиховима има доста воде, а сад ће бар знати откуда то долази.

Било је обучен готово као да је у Сибиру, у винајакну од црне коже и грубе штофане панталоне, а на руци је носио наруквину од комада костију мамута и моржевих зуба. Испричао нам је доживљај у вези с том наруквином. С једним Ескимом ишао је на Аласци у лов на медведе. Приближили су се на опасну раздалину једном оријашком медведу. Кад је медвед кренуо на Ескима, овоме је пушка отказала. Јевтушенко је пушао и медведа, срећом, смртно погодано. Чим се освестио од смртног страха, Еским је зашвилио: „Зашто си му упропастио тако лепу кожу!“, а у знак сећања на тај доживљај поклонио му је своју наруквину.

Пили смо бело вино „Исик“, по Јевтушенковом избору. У међувремену позвали су та неки јужноамерички писци, који су седели за суседним столом, да с њима испије чапцу за победу револуције у Чилеу. У то време криза у Чилеу била је на врхунцу; свакога часа очекивао се несрећан или несрећан распад. Кад се вратио за наш сто, Јевтушенко се распитивао шта сада раде Оскар Давичо и Ивет Сарајлић. Говорио је као неко ко доста добро познаје југословенску поезију. Рекао је како је од неких наших писаца чуо да је Сарајлићева поезија реалистичка, али он сматра да је модерна. Тражио разлоге за мишљења која је чуо, приметио сам да је, можда, ствар у томе што Сарајлић не мења свој израз, а он је на то одвратио да је пекао и кад се стоји на добром месту.

На крају разговора је с теме о извесној блискости наших поезија прешао на блискост у језику. Јевтушенко понешто зна наш језик и говорио је о томе с познавањем материје. Навео је као пример како се у руском каже „делено“ у смислу: бесмислено, док реч „лепо“ не постоји у књижевном језику, али на селу у околини Архангелска говори се и „лепо“, и то баш у оном смислу у којем га и у српскохрватском језику употребљавају.

С Јевтушенком у друштво, нисмо ни осетили како време брзо пролази. Празна сала подсетила нас је, међутим, да је време да напустимо ресторан и убрзо смо се опростили од њега и његовог пријатеља. Кад је отишао, остао је нешто од атмосфере коју је с нама стварао својом духовитом и живом конверзацијом. Јевтушенко уме и пажљиво да слуша и да поставља питања која могу да заинтересују и изазову духовит одговор, али, пре свега, воли да првуче папњу, да буде слушан и да оставља утисак.

По томе се разликује чак и од једног таквог естрадног уметника као што је песник-шансонјер Булат Окулава, с којим сам се срео у Москви и с њим, његовим пријатељем Константином Ваншенкином и Симонем Дракулом шетао Невским проспектом, а затим ручао у једном ресторани који гледа на булевар Максими Горког. Окулава, који се управо спремао да отпутује у Лењинград ради потписивања уговора о писању једног филмског сценарија, говорио је мало, тихо и омерено, а та да мало о поезији, и живнуо би само кад би се препрјичавале шапе. А да и не помињем доброг, скромног и присног Михаила Луконина, кога смо Дракул и ја у два маха посетили у његовом дому на Калињинском проспекту и једва га умолили да нам изрецитује једну од својих новијих песама.

Кад сам с једним младим руским писцем говорио о савременој совјетској поезији, за Јевтушенка је рекао: изврстан глумач. Право значење ових речи схватио сам тек кад сам чуо како Јевтушенко речитује своје стихове. Песник у њему има много да захвали глумцу што његова поезија има тако велики одјек. За време нашег боравка у Алма Ати приређено је песничко поподне учесника конференције афро-азијских писаца. После тридесетак песника из готово свих земаља Африке и Азије, наступио је, на крају, и Јевтушенко. Речитовао је део своје поеме о Лењину на Казанском универзитету. Читао сам раније одломке ове поеме и, морам признати, нису ми се свидели, али у интерпретацији самог песника, његови стихови су добили нов живот, снагу и полет. Никада нисам чуо ни једног песника да тако бриљантно речитује своје стихове. Многи песници су на овој приредби добили врло дуге аплаузе, али само је Јевтушенко, изазван бурним плеском, морао да речитује два пута. Две-три вечери раније, у ресторану, био је весео; сада је, чини се, био срећан.

Неки људи замарају Јевтушенку конформизам. Он се очигледно најбоље осећа кад га осветљавају рефлектори на сцени, а људи у гледалишту нетремно слушају његове речи. Ову тежњу човек, пак, не може остваривати ако иде против ветра и излаже се опасности да са осветљене сцене падне у сенку непризнатог или чак у мраку прожатоног песника. Кад сам му рекао да је тема овогдишњег Октобарског сусрета писаца у Београду „У шта верујем као писац, као члан друштва и као човек ове епохе“ и питао га да ли би говорио о тој, одговорио је: „Опасна тема“, пропраћујући те речи осмехом човека који не жели да га науку на танак лед.

Познајем многе који су Јевтушенку слични, али он је готово чист тип оне врсте људи, који непрекидно желе да буду у живи интересовања и у своју околнину уносе живост, шаренило и блесак. Без њих живот не би био тако разнолик ни живописан или би то био знатно мање. Било је занимљиво упознати таквог човека као што је Јевтушенко. И да сам само њега срео у Алма Ати, питована у Средњу Азију не би било узалудно.

Наставак у следећем броју

Драган М. Јеремић

ПОМЕН САМОУБИЦАМА

У СУНЧЕВОЈ СЕНЦИ

Слободан Цунић

Сада сте спокојни тако и све вам је већ, све свеједно: смејало се сунце на нас ил дана нам сузили сиви. До вашег слуша не допире више отровне речи ни самољубиви, смешно пркосни кораци живих.

Дирљиво равнодушни за све што вас некада болело, не чујете више ни то што живи хвалисаво зборе: живети да је јунаштво и да гинути морају они што немају снаге за живот да се боре.

Не боли вас сада ни то што вас и мртве одвојили од оних што варљивим надама срца су своја појили и, брижно бројећи дане, срећу су ковати знали.

Сада сте спокојни тако и срећни, ма где били, широм свих континента, безбрижнији по жагањци по тихим доловима. Духом сам данас с вама незнатим, по тако блиским, и мој стих ко кандило гори над заборављеним вашим гробовима.

(Из циклуса „Камен и мук“)

Ранко Рисојевић БОСАНСКА ЕЛЕГИЈА

Немирљивост уздаха је знатна, крај ватре, или у хладној изби, крај пријатеља, или без икога. Знатна је висина зида, и сваки камен у њему, и сваки цртеж у камени.

Шта чини вругац водени, без гласа, и шкољка без тијела, без бисера?

Вијекови никоме не говоре, њихово ћутање притишће. Ми чујемо само свој глас, који се премеће између будућности, и још даље прошлости. Слушам глас уснућих горских вила, и дрхтимо као деца, у страху.

Шта би ту могла учинити предаја, лукави осмјех, или поклон само? С пода земљаног дише се човек, док оном бившем, који још сједи, стављају омиг — шуме никог не оплакују. Мраваље колоне стигу из средњег вијека, посећни тијела радослава и тијела горчина, као свој поклон животу у смрти.

Своју душу ријека преноси небом. Камен који дотакне стопало стапа се са њим, почиње да зрачи. Јутро је увијек изнад сева, прије ријечи; јутро је иза свега, иза сваке ријечи: чувар људи од ствари и страха.

Глас се преноси ријеком, ријека небом, одјек мећусобног сударања у безваздушју из старините сузе тече бескрај. У то тихо вече, над помичном вјечношћу, још једном са свима у себи, још једном без икога у себи.

Ријечи се узлобљују као тијела у земљи, ријечи кључњаче и жличињаче, ријечи бедрене кости. Као мали босански коњи, последије успона, на појилу, своје снажно било слушају Кочићеве ријечи, од ког у тијелу све цилече и одзивања.

Тражи се глас без цвотине, као звоно зреле крушке, глас што у јутро, у подне, и с вечери, једнако се ваља зајевима и утринама, помаман и брз као одјек рике.

Кад се спомине Босна, врисне се: иза само зид, испред само зид, а изнад људи на стеницама јашу.

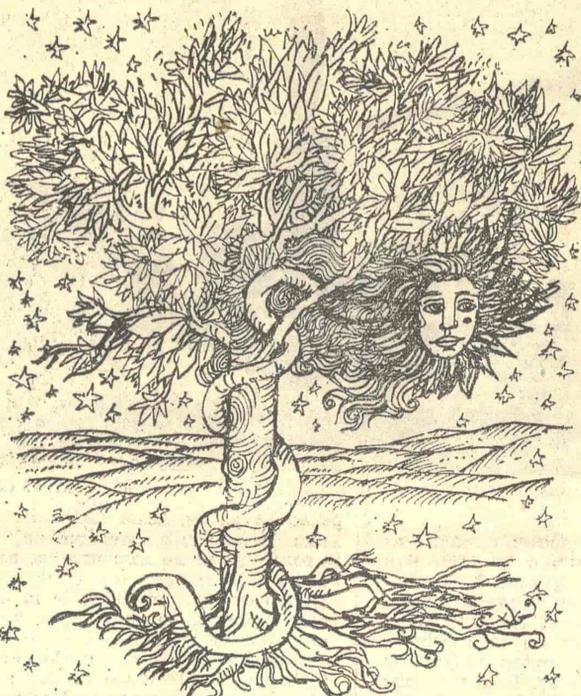
Као орхидеја путује златном жицом тканице, глас двојница и онога који још увијек тражи камен за узглавље.

ПРОЗВАШЕ ГА ЗМИЈАР, а он се правно људ и глав, или се бар тако чинило, да је неосетљив, и људ и глав, што га тако подругљиво зову, што и на тај начин деру већ подерани, тајанствени вео са њега и узбуљивог света у коме је толико поцрнео.

„Јесте ли га видели“, луњајући по пољу, и долинном, и брегом, као спав, и обневидно, као да види само једно, почео је да се распитује, као што би неко питао за теле, за изгубљено мило јаре, за обесно ждребе. „Јесте ли га видели“, нападно и дрско, с правом на одговор упркос томе што му је питање бесмислено, и смешно, и неочекивано, распитивао се гледајући некако одозго, као да је он тај који има права да се подсмева, и скоро увек добио би исти одговор: нико га није видео. То јест, у ове вреле летње дане многи виђају смукове, и змије, и јуче, и данас, и прекрјуче, и малочас су видели змију или смука, пуно их је сада по брдима и пољу, и све ће тако бити до Преображења, кад ће можда ансиом поћи у море и у змијарнике, иза сунчеве стране; лове зечева, и пужева, и птице, и гуштере и жабе, и једни друге уједају и трују, од зла и у име зла, али њега нико није видео.

„Ено га траг, у праћини! По путу. Пресече ми пут, те се вратио, да ме не бије зло. Спусти се низ трак летњеге љувашке... Уплате ми се међу ноге, преврнуо котлић са млеком“, додавали су људи штошта својим виђењима. „Али, то није онај, кога ти тражиш. Можда се одселио?“

На опште згражање, он је онда тражио да му се потанко исприча где су видели тог и тог смука (као да је сваки од њих имао име и презиме), и како је изгледао тај који се спустио низ трак летњеге љувашке, и како се крећо онај што му се уплате у ноге, и који је преврнуо котлић са млеком, и који је можда сисао неку младу жену, или нег-

Мото Јакоб: илустрација за приповијестку Вић.

ИЛУСТРАЦИЈА МОМЕ КАПОРА

де обљубио девојку, и забезекнути, и уздржавајући се да не прсну у смех, и ужасавалући се и већ почињући да га се боје, и жалећи га скоро, они које је знао по сећању, и они које није знао јер су се родили по његовом нестанку одавае, или су у оно доба још били деца, потанко су описивали где су последњи пут видели тог и тог смука Смуквића, и како изгледа, и како се креће.

„Нема звезду на челу, ни круну на глави, ни алам камен у круни“, спрдали су се, говорили озбиљно и полуозбиљно, у шали, како ко. „Не лети, није упретнут у јарам, није као ждребе, ни као вол...“

„Није тај. Није ни тај.“

Упита и Витка Мурвиног; сед и необријан, са шубаром на глави и у кожуху усред лета, ногу до колена увијених у козје коже, у опашницама од нештављене свињске коже п са тојагом, Витко Мурвин лично је на божјег пастира у пољу, а многи су говорили да и дан дањи по пољу краде бундеве, и снопове, и калпове кукуруза, и даје их својој стоци коју, уз то, пушта у туђе ливаде и дегелиншта, и зато му је стока увек дебела; и још су за њега говорили да неки тежак грех има на души, који крије као змија ноге.

„Оно беше ту“, упита га је, као да с њим наставља неки веома озбиљан разговор од јуче, једну стару незавршену распри, неки мучан двобој; десило се да га је нашао за овцама у стрњишту, испод слога, до густина у коме је, према оној причи, Вртопски смук обљубио Магду, после чега се она обесила, подулуда. Можда и није било случајно, што га је ту нашао, али је испало случајно. „Било је оно ту?“

„Које“, учкило је Витко Мурвин, жмирнуо је и сакрио поглед, пребацијући тојагу на лева, и крајеве тојате стезући шакама, један једном, други другом шаком, како то овчари овде често имају обичај да чине. „Кво је, шта је било ту?“

„Ти знаш кво“, додирнуо му је својом тојагом раме, као да га прогачава за витеза прила, Витку Мурвином се учинило да ће га гурнути под земљу, такав му је, причао је после, био поглед: сулуд.

„Па ти знаш боље од мене, боје си ту“, мрднуо је раменом, не пристајући да га неко гурне под земљу пре по што за то дође час, подигао је раскуштране веће, у чуду. „Памтиш као матаре... Још сањаш да те гони? Гонио те и тамо“, није рекао ко, није ни требало.

„Кажеш бије се с богом? Бори се против божјег зла...“

„Ја не кажем ништа. Кажу бабе... Прича каже... Што да дирам у причу? Што га гонити?“

„Ја тебе нмам шта да питам, немаш шта ти мене“, рекао је Анта Тареја, погледом му падећи очне калке, то је после причао Витко Мурвин.

„Оцтар, сева. А што ли сева, да га пита човек! Какво право има да сева.“

Она се десило нешто неочекивано: свет, они што су га онде сачињавали, а то безу људи и жене, и мадањни и девојке, и деца, који су у том делу долине имали имања,

и који су зарад својих имања и напасања стоке често долазили у Вртоп и у поље под њим, прешао је на змијску, смуккову страну, чиме Анта Тареја као да не беше изненађен. Као да је одавно знао, и желео, и све чинио, да људи једном пређу на змијску, смуккову страну: можда је то оно, последње зло, после чега нема више зла?

Можда је у томе видео и прсте Витка Мурвиног?

„Он је стварно људ, натераће га да се одсели“, рекли су људи, прелазећи на смуккову страну. Да, то што је чинио Анта Тареја било је противно сваком разлогу, и свим искуствима: гадећи их се и мрзећи их откако зна за себе и њих, човек је, сем у ретким случајевима, убијао змије, али кад би га нека од њих ујела, кад би нагазио на њу идући за својим послом, или је видео како бежи а има снаге да је стигне, и воље; кад би је нашао у змијарнику копајући земљу и темељ за грабежину, или у гробу који копа за драгог покојника. Али, није за једном од њих и гонити је из дана у дан, доћи чак из Америке, преко океана и после стотину година, из раја и пакла доћи, ко зна одакле после толико година, не да направити цркву или школу, чесму или пут, и не да бијеш жену и децу, ако их имаш, ни да лумпујеш, ни да бацаш паре и гонити курве, уопште: не да се ма на који људски начин наплаћује за оно што си у животу пропустио, већ да гонити једну једину међу змијама, то је било до те мере противприродно да је људе хватала језа, и нека незасита и сурова радозналост будила се у њима, и гнев, и жарост, и страх, и скоро мржња; као да је тај који то чини припадник сасвим друге, неке изопачене расе и племена.

Томе противприродном једино се могло супротставити нечим исто тако противприродним, и то је било то.

Беше ту још нешто, можда и дубље: на чудан начин Вртопски смук био је присутан у сећању, и свести, и под кожом тих људи, и у ваздуху који су они дисали; налазио се у њиховим представама о животу, које су биле у њима и које су донели на свет самим чином рођења; био је у данима који су живели, и у простору који је био њихов, не само по томе што су се по њему кретали; био је у времену иза, у неким мутним успоменама, кад су њихови давни преци, макар били и у заблуди, скоро кротко посматрали смука како им прелази кућни праг и малтене улази у дом, да се тамо негде свије у калуче заједно са срећом коју им наводно доноси. И сад, кад се појавила могућност да Вртопски смук из свега тога буде ишчупан, осетили су нејасно и нагонски, као животиње, да би с његовим нестанком нестало и нешто јединствено и чудно и из њих самих, из времена и простора уопште, даљеко уназад, и унапред; прекинула би се нека стара, макар и прна веза, и у неку њихову жилу прстала би да дотиче једна мукла струја, и она део живота, ипак.

То нешто било је и као велика сенка са Милора, и Белава, и Гламе онамо преко, дубока и тамна сенка целе ове долине и битисања у њој, сенка саме планете; нешто као мрачан хук реке под звезданим небом без ког би настала глупа, болесна тишина. Беше Вртопски смук знак на животу, таквом какав је био, један његов симбол, мутни део још мутније душе. И тај простор око Вртопа, и с ове и с оне стране реке и долине, и много даље, простор и време уопште, сви ти људи скупа и сваки од њих појединачно, неко мање неко више, ако би Вртопски смук био ишчупан одавае, били би, чинило се, оспоромашени за причу која је била много више но прича, и лаж, и истина: за један мрак у њима, противнијима мрака.

Да, он је једини могао да се туче са богом и његовим силама немерљивим; био је побуна, и отпор, и ударан. Зашто онда да нестане, зашто да се прекине та велика лаж, та заблуда, ово брбљање?

Најзад, био је ту још један разлог због чега су људи прешли на змијску, смуккову страну; свет је и иначе био криван на Анту Тареју. Јер је био преварени; јер их је он ауто присиљавао да га замишљају и измишљају, и брину се о њему, и да му се надају, и да себе и друге лажу њиме, и његовим именом. После их је принудио да себе порекну, да поштују измишљено, и они који су на неки начин имали везе с њим, и они који ове везе нису имали, јер су много касније дошли на свет. И они су се осећали кивним, и превареним, и бесним, још и више, јер су све то примљив у наслеђе, јер су тек са тим наслеђем, ма какво оно било, били припадници тог света, и осећање припадности том свету окренуло их је против Анте Тареје, можда још и више него остале, старије: били су чисти од старих обмана и самообмана, и зала, и надања, и овога што је на то личило, а и они су, ево, преварени.

Зато, сви, не човека, већ змију узеше у заштиту. А и како да узму у заштиту човека од њега самог?

И зато, и ко зна због чега још, можда и ради игре, схвативши све ово и као неку мрачну и чудну игру, како ко, зато, дакле, кад им се учинило да је Анта Тареја Вртопском смуку на трагу, по грмљавини која би се чула у јарузи, или по неком јединственом шупњу који би љубовио њихово ухо свикло да разликује и најтананије шумове, по студеном даху што изненада заструји близу, или мутном светлуцају далеко у пољу, људи и жене, и деца, и мадањни и девојке, земљеделци, и потомци земљеделаца, и будући земљеделци, бацали су се ситним каменчићима и грудима земље ка месту где би им се учинило да је он — упозоравали су га да се склони од руке гонитеља.

„Бежи“, викали су, и махали су рукама смешно покажујући у месту, и викали су „Утааа“, као да је птица, кос или сврака, која пада на зрео гроз, и коју они тако плаше и трају из винограда.

И смук је бежао; неко би негде, већ у идућем тренутку, пикинуо и подскочио у страну: „Ух, убио те марен! Бог да га не убије, умало ме не обори... Нек нас у цем!“

И зато, кад се ускоро изненада појавио у трешњи стамболки, као да испитује да ли су се људи заиста преселили на његову, змијску страну, или је и то обмана попут многих других, кад су га видели како се пење ка врху трешње, и пењући се ка њеном врху како се предњим делом одлепује од стабла и шета главом лево-десно, као да опишава на коју страну да продужи пут, према сунцу или према земљи, и Анту Тареју кад су видели како се, са тојагом у руци и погнут, проваачећи се између тла, приближава трешњи нестремце и усредсређено гледајући у њен врх и негде изнад ње, као да га већ тражи под облацима, и кад су чули Анту Тареју како клице, сада мукло, као да му горе нешта: „Најзад си мој! Мој је најзад“, прекинувши су товарење снопа у кола, кад су схватили да је Анта Тареја поверовао да је са смуком готово, јер да у то није поверовао, знали су, не би викао „Мој је најзад, најзад је мој“, а он је баш тако викао у брег и у поље, у трешњу, и сунце, и облаке и у небо, и у звезде које ће се доведи родити на небо, зато су се и тада размахали рукама смешно подскакујући уз брежуљак, као да плаше птицу.

„Он је наш“, врдали су, и Витко Мурвин, и синови и кћери Витка Мурвиног, како су знали да он није њихов, као што није био ни његов, да је свачији и ницији; да не припада ником, као што је и са небом и земљом, осим себи. „Утааа“, каменчиће и грудве све земље бацали су према трешњи стамболки, потврђујући чином на чијој се страни налазе, и у чију се заштиту стављају.

И видеше онда сви како смук напусти пут ка сунцу и небу, и суну се скоковито низ грање, и дочепавши се земље сезну кроз чокоће попут тавне муње, али не уобичајеном путањом, ка пољу и низ поље, већ ка парасити са ствјештима ливље, запустеле лозе и граничовом и грабовом шумарку изнад ње и винограда, у коме је, као чулан трофеј пребачен преко граничове младице, још висно његов несрећни сабрат; поникавајући га мртвог, митућих дана падао је на њега и калучао га орљак, итине осветнице, али га још не беше разнео.

И видеше Анту Тареју како прекрне ударање тојагом по трешњиним гранама, и како седа под трешњу, и како се у бесу и очајно хвата за главу, и како пун уста земљом, од мике, можда и зато што му није било лако што су људи прешли на змијску, смуккову страну, и што је он остао сам, и без наде...

»Србија« и коментари

Од Париза до Панчева године 1921.

ПОЛАЗИМ из Париза у небеса Италије, што стишавају и љубају Варваре. Страст која подједнако потреса колена девојачка, ребра хртова, и крпа буба, измокла је она и моје тело. Хтео сам да га стрмоглавим у ваздух, где ништа више не боли. Полазио сам у Тоскану да се утопим у тишину белих саркофага, из којих је васкрсао стара, фолклорна мудрост, у којима беху сахрањени блади и слатки разврати. Хтео сам да заспем теме, пред кашњама Тоскане, бледим, лизанским прахом ране ренесансе, још пуним прашице просјачке и монашке.

Последњих, царских, дана сећам се нејасно, по бојама које ми остадоше под очним кашњима: неке магле и, у њој, као неког сваног, зеленог дима, Сене. Под мостовима, тамне, а зрачне у даљем току, где има неба у води. Светлости, око светиљака, што је треперила као рој снежних мушца.

Пео сам се на тешки, као стена, јарам Нотрама, на који је скакало зверје од камена. Изнад кровова, са врхом који стрчи из облака румене прашице, огромна Ајфелова кула љубала се, као јарбола, испреплетен челичним конопцима, са љубичастом светињом одласка из луке. Као далеки знак обале, пало се и тасно, високо на небу, Месећ.

Дан сам био провео иза плавих и мокрых небеса и зелених поља, утопљених у воде, иза Версаља, у неком чуну, из којег се видео, делујаво, скривени, мали Тријанон, у руменом и белом жбуњу, пред оградом, позапањеном још за првог царства, а вече, са пауновима што креште по мрачном зеленилу путања, у Шантију.

Цео дан се љубак са дворцима, чије су траве и вргови, мирисни од вода, треперили од ветра на небу, као на некој вечој љубави. Земља не беше више мирна: хучала је тихо, као огромно, нечујно, звоно, упроделе.

Пред ноћ сам изишао на лионску станицу, стаклену, пуну црвених пламенава, задимљених и чабавих окана, и граних, осветљених, сатова.

Брзо сам заспао у возу. Збуњен се само од растанка са телом, осетих како је земља мека, како ме прима ваздух и како нема више ничег тврдог и непомицног, на што сам, догаде, безбрижно, спуштао главу.

Кад сам се траго од Сунца и отворио очи, белели су се, под небом, завејани путеви Ханибаала и шумели су, под ваљком, хучни, горски, потоци. Прошли смо били кроз планине и стене и миловали смо се са брдима и виаџима, јурећи и обилазећи их. Сишао сам у Италију ланк и провидан, са једним шљунком у руци који је, котрљајући се с брда пао у кола пред једним тунелом.

Пред вече, кад убосмо у малу, врућу, лизанску станицу, сви се кочијашки обрадоваше („Љубав у Тоскани“; на првој страни).

Све је то лепо и красно, али се тај пут у Тоскану није завршио у Тоскани, него у Панчеву, у Банату. На повратку из Париза, — где сам желео да останем неколико година, — отишао сам, прво, на војну вежбу, у Мостар, а затим сам прешао, као „привремено, предметни, наставник“ у Панчево. Неки моји биографи, и сад још, кажу, да сам и рођен у Панчеву. (Нисам, него у Чонграду, — кад су мог оца отерали, из Панчева, јер је скупила претплату за часопис „Стража“ србијанских социјалиста).

Биографи подаци, о књижевницима, код нас, један су доказ више, збрке и нереди, и лудости, која обично прати песника у животу.

Кажу да сам се родио у Панчеву, и да се то догодило године 1895, а други кажу 1898. Није, него 1893, у Чонграду. Октобра 27. У календару књижевника, за годину 1968, каже се: септембра. Један часопис у Загребу прославио је, моју 70 годишницу. А ја сам, тог дана био напунио 76. У неким енциклопедијама се каже да сам, у Панчеву, и школе похађао, а није, него у Темпшвару. Матица у Новом Саду, честитао ми је 80. рођендан као седамдесети.

Тачно је само то, да сам у Панчеву живео, од јесени 1921, до лета године 1922. Једну школску годину. Никад више.

Тачно је, међутим, да су мене, за Панчево, везивале, тада, многе сентименталне везе. Моја мати се тамо родила, улада, па и умрла. Мој отац се са њом у Панчеву и венчао.

Била је кћер „варошког капетана“ у Панчеву, Панте Вујића.

Тај Панта је три жене сахрањено, а, као сви, бивши, граничарски официри, и он је своју кћер строго васпитао. Морала је чак да пере и стениште, камено, на коленима, и зими, при улазу у његову канцеларију. (Ја му то никад нисам заборао).

По неком аустријском, преосталом, закону, ја сам морао да се и венчам, у Панчеву, пре него што сам се венчао, у Београду. — у цркви Светог Саве, на Брачару. Два пута сам се дакле венчао, пре него што сам отишао у Панчево. Оно, што је било још љубе, шиваан брак сам склапао, на спрату такозване Варошке куће која и данас стоји, опасана ланцима, на тргу Панчева. Кад сам се пео степе вишама, на спрат, у исте канцеларије, које су биле и Пантине, сећао сам се тог

оца моје матере, која је имада маћеху, и, која је, том Панти, морала да пере каменит ходник у његову канцеларију. Као сви, бивши, граничарски официри и тај Панта се памтио по строгости у Панчеву. Кад би, о пазарном дану, проштеао пијацом, имао је обичај да ћупове са млеком, које му се учинило нечисто, просто, претурти, ногом.

Имао сам чудне мисли, о свом деда, док сам, са младом женом, пео се, уз те стенице.

Сад, у старости, при крају живота, гледам, шта је од тог Панте остало? Ништа, осим породичних фотографија.

Панта ме, сад, гледа, набурен, са фотографије, свог венчања, са матером моје матере, која је у криволињу. Има нежну, малу, рuku, — не Панта, него моја баба. Танка је, танка, у пасу, а наслана се, једним замишљеним осмехом, на свог Панту. Он је у униформи варошког капетана, са два, дуга, бела, дугмади, која су закопчава чврсто. Десну руку је, пацем, увукао у ту униформу, — са наполеоновском лежерношћу, — уз жену.

Како је страпан тај варошки капетан, у лану.

Иако је косу раздвојио, меко, на челу, бакенбарти му, цело лице, уоквирјују, а под брдима има, усну, чврсто, стиснуту. Очигледно мисли да Бог није свет добро уредно, па ни Панчево. Није се побринуо, ни за чисто млеко. Панта гледа строго. Немилосрдно. Хтео би да побољша свет.

Не зна да, од њега, остаје, тако, само једна слика.

Имам и слику, салашћу, те Варошке куће која и сад стоји, на тргу Панчева. Иста је, као кад сам ја морао да је гледам, на тргу, кад сам лети, 1921, са женом, преко пута те куће, на тераси ресторана, ручао. Не често. Били смо осиромашњани.

Године пролазе брзо. Тада је прошла била и венчања поворка мог оца (чувеног певача и играча), а прошао и потребе моје матере, којем, — из иностранства, — нисам могао ни да присуствујем. Ту је прошао, — за Панту трагично, — и укидање Војводине, која је, кратко, била и „војводство“ српско и граница, коју је тај Панта сматрао достојном за униформу.

Кад сам ја био у Панчеву, Пантин насланик био је неки дебељко, који је носио косу у курјучку, а који није пуштао корбач из руке. Тукао је људе, простачки, у име Србије, а после и убо, једног човека, па се, пред судом, чак и хвалио, да је нож добро заврчио (види дневну штампу тих година у Панчеву).

Времена се мењају.

Кад сам ја дошао у Панчево, настало је било време политикана, а не песника. Дотерало се догаде, да св људи, који су догаде, за време рата, певали, да ће продати вранце да доведу Србијанце, певали, сад, да ће продати вранце, да отерају Србијанце. Србија, коју су били војници донели на својим опанцима, — светлу, мученичку, победоносну, — претворили су били, политикани, кувараши, у криву за све. Њени су мртви ћутали.

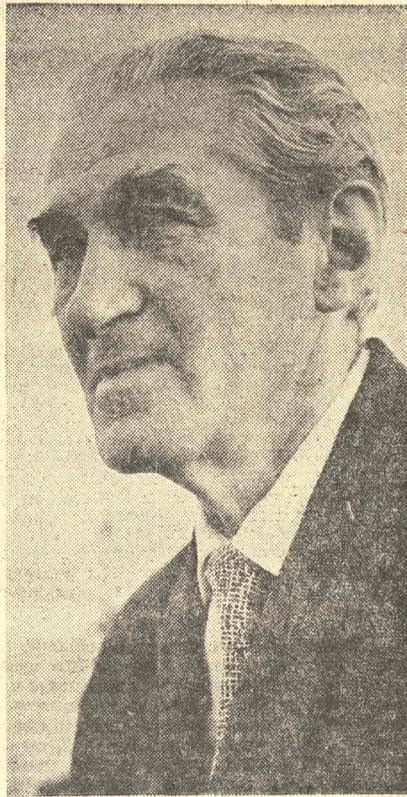
Његово Величанство, летовало је на Бледу. Занимљиво је да, никад, није, својом ногом, на тле Баната, ни крочило. Чак ни до Панчева.

Пре него што се појавих, у Панчеву, на месту „привременог“ наставника, појави се, дакле, у сватовима. Ни ти сватови нису били обични.

У то доба, између Београда и Панчева, једина веза биле су неке лабице на Дунаву, које су биле купљене, као старо гвожђе, на Ламаншлу, за превоз путника. Оне су улазиле у Тамиш, али кад би вода опала, застајале на Дунаву. Дунав би се, после, до пролећа, задео.

Моји сватови се појавише, на два фижера у Панчеву. (Искрљави се на Дунаву, повезали смо се у Панчево, на фижерима, кроз баруштину. Мој кум је у баруштину приметио једну, цркнуту, гуску. Задржао је фижаке и везао гуску на један штап, као неки ТИРЗОС венчани, за поету, коме је кумовао. Тако смо ушли у Панчево, које је, иначе, дочекивао мином, и силосом, у Тамишу, и мирисало на брашно, при улазу).

Сад, после толико година, ту прошлост моју, и у Панчеву, лакирају. О стого-

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ

дишњини гимназије у Панчеву, међу „професорима“, помину, — очигледно са задовољством, — и мене.

Морам рећи да, ту школу, — која је, пре сто година, била легла аустријанштине, језуитизма у Банату, ја не памтим, радо, ни мало.

Ја сам у ту школу дошао, са већ штампаним књигама у торби („Итака“, „Приче о мушком“, „Дневник о Чарнојевићу“, и друго), али сам у њој, поред разног у њим разредима, морао, да предајем и гимнастику. Превртао сам се дакле, на справама, у авлији, на великог увесељеније десе. Директор ми је тумачио да за тај „предмет“, „другог, немају“. И тај директор (Јанкулов) био је „књижевник“. Преводац са мађарског. Превео је „Човекову Трагедију“, Мадаћеву. Част Мадаћу!

Што се тиче гимназије, ја сам затим са једним колегом (проф. Мензингер), обилазио панчевачке нотабилитете, и, скупљао смо прилоге, да бисмо основали једну бачку библиотеку. Навешћу само један одговор, тих нотабилитета. Један нам је рекао да је, он, целог свог живота, штедео, да би имао, у старости, „супину“ (гако је рекао), а не да даје паре за књиге, за туђу лепу.

Становао сам у Панчеву, са својом младом женом (у једној намењеној соби), код једне пријатеље, врло добре, старе даме (Милутиновић), а хранили смо се првеним патлиџанима и плавим шљивама, које су била зашита у мом завичају (Salade Nicois). Нисмо се ником тужили и живели смо сиромашно.

Син те старе даме имао је, са једним колегом (Каћура), књиџару, на тргу. Била је чувена, у доба Змајево. Та два млада човека понудили су ми зараду, и много су ме помогли, на тај начин. Прво сам, за њих, написао једну „криминалу“, која се звала (ако ме сећање не vara) „Поаземни клуб“, или нешто слично. А затим смо хтели да изамо мемоаре Казање, који су у оригиналу(?) 7 књига, а моје је био да сачиним избор који би изишао као, једна. Многе дуге ноћне превео сам над тим преводом. Знам да је та ствар, — криминал, — изипала, иако је никад нисам видео, а тај Казањева, није изипао, — кад сам из Панчева отишао.

Казановин увод, у његове мемоаре, смаграм, и данас, као једну од најинтелигентнијих проза, на француском, води Велике Француске Револуције. Само је говор, који је Сен Жист одржао, кад је у Конвенту последњи пут, уочи смрти, говорио, лепши.

Сад, после толико година, — као што је то, код нас, обичај, кад књижевник остари, и, постане „славан“, — почињу и моју прошлост да лакирају. Појављују се „мелене“.

Сви знамо, како се, са Кнезом Михаилом, Радичевић провео. Стипендија му је обећана, писмено, али се исплаћивала ретко. Кнез, — треба признати, — платио је, за Бранка, болничар, кад је крв проплаћивао, па и потребе Гласе, — што апологете Михаилове радо истичу.

Што се мене тиче, пријатељи су ме упозорили да се, о мени, — поводом глорификације мог, поменутог кума, — каже, у гласнику „Српског Лекарског Друштва“, да је Ујевић, и мене, издржавао (Зборник књ. 2.).

Што се мене тиче, то је лаж.

Тачно је да је кућа мога кума била стениште, сликара, скулптора, књижевника, тачно је, чак и то, да је Борберић заиста, помагао, новчано, у своје доба, једног нашег скулптора (ствар је била опште позната), а тачно је, и то, да сам, и ја у тој кући, дан, два, одседао, као устало, — али нико није мене издржавао, па ни Борберић.

Са Ујевићем је Бурица (велика шалвичина) направилу палу, и, дао га привести, поинициом, да га окупају, опипају, очисте, обуку, јер је, у свом боемском животу холао, бедан, по Београду, и, спавао често у Толчићеру. Један хрватски мистар, — Лукинић — дао му је и, скоро, ново новпато, своје одело, које је устало, Ујевић, гледао, омак и пролао. Можда је све то било добро, што је Бурица

Ратко Адамовић

Међу жибима

1.

Смирује се жека над знацима
Врата се отварају као печати
Из мирне куће старца
Креће ритам откоса мирисних
Титраји изуједаних коњских слабина
Кичу расплићу и лелек.

2.

Па чему игра коњска
За чим то јуок замире
Ко ли то благо топле црнице
Лудим очима жање у сну
За лудо ли се коњи пуре
Пред матицом.

3.

Отиску се низ брдо точак
Рудом ми царство знојаво
Од мене до тебе чајор разанет
А ко свечева траница
Подмеће се луда глава
Точку, да стане, да га зајаше.

4.

Ал коло лаби пришада
Коло је мјесто сидрења
Кожни ми чајор прокида
И међ нама се раствара увир.

5.

Скоро ће вријеме светих бичева,
Кључар ме из полена матере вади
Те ријеком женском, кљима старца
Легано, као коњокрадица
Уводи међу живе.
Глава глави, руке паоцима
На разанетом точку теби показују
Златни ми чекур уста отвара
Ријечи ми се низ вјетар разваљују
Те низ бијело платно ноћне ти кошуље
Полегли ткачи, зорни кољаници,
И разазнајем кроз врисак старца,
Како су моја плећа премала,
Да је на лаби коло застало.

6.

Полени печатни стазама мога мостења
Развељују ти топоте лопљене,
Кључари и ткачи размику се пред зором,
Косидбено се поље мору окреће,
Бура ће, дан и зора.

хтео? Тин је мислио да је то била идеја понашања, јер је имао неприлике и у кћани „Москва“, где би седео и писао. Тин остаје, за мене, крај свега тога, један од наших великих песника, и човек велике културе, изнад већине писаца тога времена.

Тачно је, и то, да су Борберићи слали, мени, новца, док сам се бавио у Паризу, само што је писац те глорификације Борберића, пишћини о мени, изоставио да каже једну ствар, којој ми је слат. Наиме, ја сам подзећи за Париз, био пролао своју кућу, то јест, очеву кућу, и хтео сам да понесем сав новац, — који сам за ту кућу добио, — са собом у Париз. Моји кумови, — ваљда у страху да ћу новац брзо потрошити, — предложили су ми онда, да оставим новац код њих, па да ми они, то, месечно шаљу! (Учинили су ми мељећу вслућу).

Кад сам ја полагао у Париз, динар је био скоро „дод пари“, са франком. Кад сам стигао у Париз, динар је палао, па се чак и срукао. Моји упулашци кумови све су чекали да се крв поправи, — иако сам ја, из Париза, крвако. Свој новац сам добио тек, кад сам у Италију стигао. Нанета ми је штета, и те како.

Ово, сад, о издржавању, велика је свињарија, ма ко то плаћао.

Сад, после толико година, јављају се и други, како су ме пенали, бог зна колико. Како сам, код једне даме у Панчеву, био „мио гост“, као и Вељко Петровић, и Дуцић, а мени је то смешно. Кол те даме сам, свега једном био, и, један чај, попио.

При крају школске године 1922 у Панчеву, затражио сам, и добио, премештај у Београд. (Био бих био прешао и да га нисам добио).

Крај свега тога, што сам га напустио, тако брзо, и се сећам Панчева, и после толико година сентиментално. Дочекивао је мириком брашна, мином и силосом, у пристаништу, у Тамишу. Тамиш је био загабен, али смо се купали, весело, и у Тамишу. Још је лепше било, у вјанцима, на Дунаву. (У води и небу, који су ми постали поднебље, за моје Исаковиће).

Кад је пролеће дошао као да нам је свануло.

Хранили смо се не само патлиџанима који су црвени, и јештини, а после и шљивама, које су плаве, и бива зашта него и купанем и на другој, србијанској, обали. Лежали у кукурџима, који шуме на ветру као море.

Панчево ми је дало један чамац, — чун, — на Дунаву, и, ја му то никад нисам заборао.

(Оломак)

Милош Црњански

ИСТОРИЈА КАО ПРОИЦИЈА

Михаило Лалић:
„РАТНА СРЕЋА“,
„Нолит“, Београд, 1973.

ИСТОРИЈА је у нас дубоко прожеле свакадашње појединачне егзистенције, па и наше врхунске књижевне творевине. Биће да је та карактеристична појава навела француског истраживача Р.-М. Албереса да Андрићево дело „На Дрини ћуприја“ опише као „друштвени роман у облику историјских фресака“. Иста појава дефинише и Лалићеву „Ратну срећу“, ту поману реку историјских ликова и призора, као што су „бомбашка афера“ и први светски рат, црногорци и „македонске комитације“, краљ Никола и „Дакотини, син грабљивца и шкрца Аћима“ географ Швијини и салонски „комунисти“ (пореда којих би капиталисти могли „још следећих сто година мирно газдовати“).

Ова река врши ерозију људског бића. Разарајући људе који је стварају, историја се најчешће јавља у вулканским ерупцијама *рата*, који спотечка има варљив изглед распушта или *празника*: „На неки начин — примећује Лалићев јунак — рат и јесте празник — посвећен великом продавању људи“. Наведеном примедбом, Пејо Грујовић је проциљиво констатовао да се заједнички именитељ војне и светковине састоји у *жртви* (то јест у „пропадану“). Баш ова жртва огуљује наличје ратне светковине, показујући да војна представља коцкање људским главама: „Рат је за све велика *лутрија* која мора да се игра“.

Схвативши војну као својерсну лутрију, протагонист „Ратне среће“ приближио се модерној кибернетичкој теорији игара, а још више — идеји Караа фон Клаузевица да ратним огрешцем влада Његово Величанство Случај. У Лалићевом роману, међутим, исход и ток рата указује се као случајност не у односу на објективне законе историје, већ у односу на субјективне циљеве војујућих табора. Резултати рата противрече овим циљевима, као да им се рутају. Тако су се они „нашалини“ са гласалима Пеја Грујовића, управо са циљевима ондашњег национално-демократског покрета. Пејо је пре 1914. сејао шећер слободе, а после 1918. никао му је пелен новог ропства.

У својој реализацији, његови циљевни морали су да се извртоперје због властите идеалистичке природе, али и због датих услова свог остваривања. Они су морални остаци да висе у ваздуху. Грађански по својој суштини, они нису имали могућности да се укоре у непостојећем модерном грађанству; стога су се морали усавијавати у анахронични, већ увелико разјелевени, *племенски* поредак који им је био туђ. Унутар оваког поретка, поборници тих циљева били су амбивалентне личности: *припадници* и *отпадници* у исти мах. Критички настројен према „вредностима племенског човека“ посебно пак према своме племену Брзакца, Пејо се неизбежно оријентисао на „младе и гласне црногорске скорострелце у трговини“, који се са Кљазом и племенским главарима отимају око алишпунског тржишта. Тај хибридни племенско-трговачки медиум неминувано је карикирао Пејеве грађанске идеје, уколико су оне имале да се остварују у њему.

Путем овакога карикирања, историја је проицијала Пејеве идеје. Насупрот хегеловском концепту повести као трагике, она је била „још једна варијанта црногорске комедије, липне хумора“. Може бити да је та *проиција историје* кудинирала у тренутку када су демонстранти против владара примили бакшиш од — њега самог. Она је натопила сву грађу „Ратне среће“. Отуда долази утисак да разматрани роман садржи више хумора но ма које друго Лалићево дело, мала овај романсијер није никакав „вишмакер“.

Поменути грађу обасјава Пејова зрела, критичка мисао која се према патетичној идеји његове младости односи као касно бубење према сну. На тај начин, Лалићевом јунаку постаје јасно да је маћехинска историја „расколдовала“ ту идеју, баш као и њеног непријатеља, оличеног у патуљастом патријархалном аутократи. Пошто је увидео то расколдовање, Пејо је свестан да су људи стављени пред страшну дилему да буду „или оптимистички хипокрити или штедне и срамне кукавице“.

КРИТИКА

МИХАИЛО
ЛАЛИЋ

РАДОМИР
СМИЉАНИЋ

Па ипак, ни ова свест не побуђује га на кукавички узмак из историјске игре. Постајући критички *сведок* костоломне игре о којој је реч, он остаје њен ангажовани *учесник*. Иако зна да је „слобода проблем, једначина с више непознатих“, он се неодлучно — чак и у лето 1941. године — ангажује у решавању те битне једначине.

Укратко, „Ратна срећа“ је Пејова аутобиографија из које је Лалић изгледа искључен као приповедач. Зато се читаоци непрестано пита о карактеру односа између Михаила Лалића и Пеја Грујовића. У најновијем Лалићевом роману, то питање је кључни проблем који би могао бити решен у наговештеном наставку „Ратне среће“. Можда ће романсијер у том продужетку дефинисати свој став према Пејовој филозофији, речимо — према његовој космолошкој представи о симетрији свете и анти-света.

Ова особена филозофија сачињава ону димензију која надлази простор и облик стандардног историјског романа. Често кристалисана у афоризам (на пример: „Прво се губи оно што се последње стекло“), она тежи да историју поимне до извесне „метафизичке“ висине. Напорело с тим, Пејо настоји да зарони у митску дубину ове исте повести, а митско дно појављује му се као тамни бездан који је прогутао пред-Пелазге, Келте, Римљане, Дако-Трачане, Аваре, Псоглаве и остале наше претходнике на балканском раскршћу. Између митологије и „метафизике“ шири се цео спектар научних података, дајући „Ратној срећи“ обележје изразитог романа-есеја. У том Лалићевом остварењу, есејистику оживљава ратна и политичка драматика, оплеменена лирском поемом о љубави Пеја и Асте.

Захваљујући својој енциклопедијској полнимеризираности која се не да ни приближно исцрпсти оваквим приказом, „Ратна срећа“ се сврстава у ред андрићевских романа-хроника. Па опет, она ту није коначно ситуирана, јер аутор обећава да је продужи. Овим даљим приповедањем о нашој народној историји, Лалић би наставао стваралачку историју свог приповедања.

Радојица Таутовић

КАКО РАЗУМЕТИ САМОЗВАНОГ ХЕГЕЛА?

Радомир Смиљанић:
„НЕКО ЈЕ ОКЛЕВЕТАО
ХЕГЕЛА“, „Просвета“,
Београд, 1973.

НАПОУЗДАНИЈИ закључци о особинама, претензијама, значењима и диметима нове књиге Радомира Смиљанића, као и неке недоумице око ове прозе, исказаће се ако се, при просубњавању, макар и у основним контурама, освежи сећање на претходну књигу овога писца. Наиме, роман „Мирно доба“ (1969) — који је уследио после збирке приповедака „Акарски дан“ и романа „Мартинов излазак“ и „Војников пут“ — представљао је врло успелу и компактну алегорију о рату и страдању, необичајну романсијерску конструкцију која се није везивала за прецизно одређено време и поднебље, али је одржавала константан и функционалан однос између онога што носи садржај књиге, и могућних временских исходница и препознавања.

Садржај те књиге прати поход једне војне јединице, и при том се врло мало бави појединачним судбинама и појединачним личностима, а нови роман има у свом средишту главног јунака протагонисту, чланог Хегела Милдратовића, коме наративни субјект припада есејанска својства и према коме се идиолошко-лонички односи, а има такође и још неколико прецизно насатканих личности. Већ самом фавулом, дакле, аутор је донео кде изјашао из оног првобитног жанра, у коме је одредењење за групно, па тиме и за оно што је ближе општем и универзалном, било подобније за алегорију и параболу. У најновијој књизи постоји такође, као и у претходној, овај слој кон-

струкције и фантазмагорије, али је много више слих елемената што припадају слоју стварности, стога што лако можемо да верификујемо као аутентични животни податак.

Мора се, зато, при тумачењу Смиљанићевог романа поставити и питање чистоте жанра коме књига припада. Овако гитање, иако се понекад чини да оно у савременој литератури више и не постоји као књижевно-теоријски проблем, намеће се као ствар логике при тражењу кључа за дешифровање основних значења. У роману, наиме, постоје два слоја значења, вочајиво одвојена и тешко помириљива. Први је слој алегорије. То је причање о бизарном јунаку Хегелу, који долази у мало место и привлачи, из само неслућених разлога, један број мештана, који му постају олази, скоро нека врста његових ученика. Хегел узбурка страсти у варошници; и док га јемни обасипају пажњом и дивљењем, други га сматрају обичном вулгаритином и пробисветом, па га најпре избацују из локалног хотела због неплаћених рачуна да би га на крају отпузили за крађу. Овај ниво фавле романа омогућно је писцу да разигра машту, да оствари многе изванредне сцене, и да се упусти у есташију и необуздану конструкцију, којој ни најмање не смета што поштује само законе духовне игре, а не законе реалности и законе могућног у животном смислу. Исто тако овај слој романа садржи појединачна дубља значења о ставу према животу — која ненаметљиво произлазе из динамичних сцена и хуморних ситуација — или макар усмерава фавлу према таквим значењима.

У роману постоји и један други слој, прецизније одређен слој актуелности, који се састоји од препознатљивих људских типова, као и институција и проблема карактеристичних за наше време. И баш због тога се намеће питање како приступити роману. Ако га прихватимо као алегорију и фантазмагорију, онда конкретна и препознатљива стварност у њему делује као накнади и случајни нанос, као нешто што је сувишно и што се не може разумети оном логиком под коју је највећи део садржаја књиге подведен. Ако, пак, прихватимо ове реалистичне и аутентичне детаље онако како се они једино и могу прихватити, ако их, дакле, тумачимо реалним искуством и логиком свакодневног живота, онда онај најбогатнији и најразлигранји слој књиге губи и лепоту духовне игре, и функцију исходница алегоријности. Ако, опет, покушамо да аутентичне детаље укложимо у фантазмагорију, да их измиримо са осталим слојевима књиге, онда се они томе опору својом актуелношћу и одређеношћу која захтева да подлежу прецизном етичком ставу. А настоји ли се — што је, нема сумње, циљ сваког добронамерног читања — да се измире ова два слоја у салржају, онда долази до умањивања ефективности сваког од њих понаособ.

Још се једна компонента удише у покушај прецизно одређивања става према овој прози, и у логику прихватања ове књиге. То је улога наративног субјекта. Личност која казује садржај романа, и учествује у догађајима, такође носи у себи нешто од поменутог непомирљивог двојства у салржају. Она је, са једне стране, одредења за интелектуални однос према животу, нарочито кад са дозом критичности казује став према неким појавама и догађајима, док је са друге стране и она сама део фантазмагоричне и симпатично лупкасте игре у једној необичној, само пишчевој стварности. И та је личност, значај, распета између улоге резонера неких сложених и крупних животних питања, и актера у мантовитом позоришту сенки, које не признаје никакве гране између могућног и немогућног. Измирење овакве две улоге, познато је, не сме у модерној прози бити препуштено читаочевој доброј вољи.

Нови Смиљанићев роман је за нас пре свега роман изванредних појединачних сцена, од којих неке представљају антолошке прозне одломке. Ако утисак ове целине књиге подвргавамо многим питањима и недоумицама и ако дозвољавамо да и оно, на изглед, најбезазленије питање — како разумети јунака књиге Хегела (као мурапа, као алегоријну личност или као балагајиву)? — пересте у осетљиво питање кохерентности књиге, онда то читмо са свешћу о реалности снаге и значења критичких судова о савременим домаћим писцима, с обзиром на њихов таленат. То дакле, читмо због безрезервног поверења у даровитост свог стваралача, због солидног континуитета у његовим књигама, и због атмосфера у новој књизи које се снажно врезују у памћење.

Чедомир Мирковић

ОДНОСИ ИЗМЕЂУ ВОЈВОДИНЕ И ДАЛМАЦИЈЕ

Др Коста Милутиновић:
„ВОЈВОДИНА И ДАЛМАЦИЈА
1760—1914“, Институт
за изучавање историје
Војводине, Нови Сад, 1973.

У ОБИМНОЈ СТУДИЈИ „Војводина и Далмација“ Коста Милутиновић умногоме премаша приказае друштвено-политичких и културно-просветних односа између ових наших покрајина. Под формално регионалним оквирима ту се на много места улази у међунационалне, српско-хрватске односе, и тако умногом даје не само историја развоја српске и хрватске народне свести него и историја наших међусобних постављања и стремења, занашења и баудњи, и то за век и по нашег грађанског друштва, све до почетка другог светског рата, који је значајно прекретницу у развоју југословенских народа.

Тако слојено излагање започето је оа шездесетих година XVIII века, када се у Далмацији нашао Доситеј Обрадовић, Војвођанин који је ту био од значаја и на стотину година од свог проласка, у полемисти Томасео — Петрановић, па и на стотину година после своје смрти, у свечаним академијама у Задру, у Книну, у Шибенику, у Дубровнику, те у више мањих насеља у којима је боравио и деловао. Све то дамо је овде у првој ужој војвођанско-далматинској теми, додајмо, у јасном и документованом прегледу.

У другој таквој теми, опет на исти начин, приказана је личност и делатност путоловног шибенског епископа Венедикта Краљевића, који се уздигао још „од Французама“ и који ће се нарочито додворавати беџом католичком двору својим смишљеним покушајима превеоња пастве у унију. Тај „први талас унијаћења“ био би, међутим, чисто далматинска ствар, да олозито, из Карловаца, није било енергичног, па и успешног антиунијатског дејства митрополита Стевана Стратимировића. Таква би ствар био и „други талас унијаћења“, далматинског наместника генерала Антонијенберга, без упорних Стратимировићевих захвата против уније.

У веома широко развијеној трећој ужој теми, у поглављу „Војводина и српски народни препород у Далмацији“, историчар ових односа приказао је разнолика делаћност Борба Николајевића, дубровачкога проте и оснивача прве српске школе на Јадрану, па вбедника „Српско-далматинског магацина“ (после Божидава Петрановића, политички премештеног на Вис) али стварног Војвођанина, родом из Јаска у Срем, карловачкога бјака и богослова одадног Стратимировића. Као познат начин таквом проти, приказан је ту Влазавар Богишић, „честити и висни Србо-Хрват“ рођен у Павтату а научник који је „изванредно много допринео бољем познавању и љубљем разумевању народног живота и обичајног права у Војводини“!

У даљој ужој теми — „Војводина и хрватски народни препород у Далмацији“ — широко је приказан Милош Павлиновић, који с Јованом Свјечичићем пробе Далмацију, Хрватску, Срем и Бачку, Србију и Црну Гору заносећи се том нашом целином, а који потом пише „Хрватске разговоре“ заносећи се Хрватском од Далмације и Босне до Међумурја! Војвођанска штампа, а нарочито Полит-Десанчић реатовао је на те и такве концепције Павлиновићеве. Колико о томе, толико је војвођанска штампа писала и о Степану Митрову Љубиши, далматинском посланику у Аустријском парламенту, нарочито поводом једног његовог гласања са још четворцом посланика. Уз све то приказана су ту и разна страначка подвајања, и хрватска и српска.

У последњој ужој теми, под карактеристичним насловом „Проблематика међунационалних односа“, представљени су нам „идеолози јужнословенске мисли у Далмацији“. Тако група око дубровачког „Словинца“ (1878—1884), па група око „заарског компромиса“ (1888), те „Уједињена хрватска и српска академска омадинија“ са одјелима у Војводини и Далмацији (1896), те баш тако Ријечка и Заласка резолуција (1905), ита. Најзад се историчар ових наших односа формално вратио на војвођанско-далматинску тему приказујући предавања Васе Стајића у Сплиту, у мају 1914: „О Јовану Скерлићу — тестаменат југословенској омадини“ и о „Србима у Угарској“ која су одржана и у Задру и на Ријечи.

Уз тај махом наговештени садржај ове монографије треба истаћи да је њен писац своја излагања ослонио на многобројна до садашња научна истраживања и литературу, а исто тако на своја сопствена истраживања и публикације. Писац често конфронтира опене и мишљења, па ипак указује да их из одређених разлога треба прихватити или пак оставити даљим испитивањима. Како је уз све то овде махом реч о тешко приступачним текстовима, писац се на много места као доказима и илустрацијама послужив извапима из текстова, што његовом излагању даје и живописности и привлачности, а и уверљивости.

Др Илија Мамузић

ПРИВИД ЈЕДНОСТАВНОГ

Радован Крагуљ: Цртежи,
Галерија Графичког колектива

РАДОВАН КРАГУЉ припада оној групи наших уметника који су своју стваралачку физиономију довршили у иностранству и који су, релативно рано напустивши нашу средину, постали познатији у свету него у својој земљи. Он је, пре више од једне деценије, завршивши студије на београдској Ликовној академији, дипломирао и на Централној школи за уметност и занате у Лондону. Од тада смо га повремено сусретали на љубљанским изложбама графика и на последњем тријеналу у Београду, пре три године, када је изложио две надреалне, маштовите серијграфије у неком притајеном духу апокалипсе.

Крагуљ је несумњиво обавештен стваралац. Његове најновије графикае, густо ткане у поетској обради материје, смирене у својој хармонији и као спремане за вечност, у неком ван-временском амбијенту, откривају знатне промене у односу на његова ранија тражења.

Тридесетак цртежа, насталих претежно 1972/73, сада изложених у Графичком колективу, показују Крагуља у нешто другачијој светлости. Цртеж је сада верна копија објекта, објективистичка пројекција облика, рекао би се — без страсти и патоса, линија тачно и неумитно омеђује површине и тако дефинише животиње и људе, овце, будоуге, краве и свиње, понекад сандуке са јабучкама, ребе људску фигуру, у акцији или мировању. Запањујуће мајсторство у техници и стрпљење које граничи са опсесијом. Па ипак, то није цртеж без става, без унутарњег разлога као потребе и услова егзекуције. Испод тих супер — реалистичких облика лежи одређена психолошка компонента у транспозицији ситуација људског и животињског, једва наслућених а ипак читких, на пример у цртама физиономије будоуге. Има ту и неког скривеног, рекао бих подсвесног витализма, идентификације снаге и акције, покрета и жеље, неке морбидне сличности у мишићавом телу младог вепра са могућим облицима људског тела.

Тако на изглед свакодневне ствари, ухваћене оком као камером, издвојене у неке метафизичке просторе, без природне околности (ту нема пејзажа), добијају димензију неке друге и другачије истине, постају део ликовног мишљења у општем ставу аутора да се врати природи и природним стварима, али као сублимацији снаге, заравља, једноставности. Човек је секундаран, физички често одсутан, али, проблемом своје егзистенције, суочен са пролазношћу и смрћу, стално присутан.

Срето Бошњак

ДЕТАЉ ЈЕДНОГ ЦРТЕЖА СА ИЗЛОЖБЕ РАДОВАНА КРАГУЉА

ОБАВЕШТЕЊЕ

ОД 1. ЈАНУАРА 1974. ГОДИНЕ, ЦЕНА ЈЕДНОГ ПРИМЕРКА „КЊИЖЕВНИХ НОВИНА“ БИЋЕ 3 ДИНАРА, ДОК БЕ ПРЕТПЛАТА ЗА ГОДИНУ ДАНА ИЗНОСИТИ 60 ДИНАРА, ЗА ПОЛА ГОДИНЕ 30 ДИНАРА, А ЗА ИНОСТРАНСТВО ДВОСТРУКО. ЦЕНА НАШЕГ ЛИСТА НИЈЕ ПОВЕЋАВАНА ПУНИХ ПЕТ ГОДИНА, ОД 1. ЈАНУАРА 1969. А У МЕНУВАЈУЦЕМА ЈЕ ЦЕНА ПИТАМ ПАРСКИХ УСЛУГА И НОВИНСКЕ ХАРТИЈЕ ПОВЕЋАВАНА ВИШЕ ПУТА. ЗБОГ ЧЕГА СУ СВИ ЛИСТОВИ ПОЛИГЛАН ПЕНУ. МОЛИМО НАШЕ ЧИТАОЦЕ ДА ОВО УВАЖЕ.

ТАМАРА МИЛЕТИЋ И УРОШ ГЛОВАЦКИ У ЈЕДНОЈ СЦЕНИ ПРЕДСТАВЕ „ОЧИМА ЈЕДНОГ КЛОВНА“

ПОЗОРИШТЕ

КЛОВН И РЕАЛАН СВЕТ

Уз представу „Очима једног кловна“
у Београдском позоришту

РЕАЛНОСТ коју приказује у својем тексту познати немачки писац Хајнрих Бел, редитељ Александар Огњановић је у Београдском позоришту на Црвеном крсту изразио на овај начин: обелодањујући односе у послератном друштву он је сцене пажљиво компоновао, настојао је да битне асоцијације буду сваком схватљиве, ликови тачно дефинисани, израз функционалан и подређен смислу целине, без деформација и поједностављивања која се у оваквим приликама сама од себе намећу. Свету лепо скројених одећа, отмених тоалета и парадних униформи што у привредном чуду налазе заборав својих ратних грехова и страдања — супротстављен је клоун Ханц Шнир. Редитељ упорно доказује да је овај мали бунтовник саздан од истог ткива као и ти људи којима се нервозно супротставља: неконформизам није, према томе, никаква његова посебна врлина и вредност него нешто што проистиче из самог доживљаја стварности. Разобичавање лицемерја једне сасвим одређене средине је за тог несрећног, збогеног и згабеног младог човека нужност, али и лична трагедија и самоумишљење. Незадовољство није код њега мотивисано јасним идејама па је сва жестица некако сувише лична и приватна. Осећање немоћи у затвореном кругу ту је присутно током целог представе и то је једна од битних ознака саме режије.

У том редитељском концепту обликовао је своју сценографију Владислав Ааликич: железна конструкција у виду моста на ротационој бини, делимична осветљења и доста мрака, са костимима Данке Павловић стварају утисак хладноће и отуђености. Не зна се где су границе циркуса а где интимног амбијента, простор ничим није омеђен као што ни људи нису заштићени па се лако може утврдити како се испод њихових осмеха и привидне сигурности налази празнина, себичност и веома мало правих емоција. У Беловом тексту за који је лакше наћи разумевање него одушевљење има доста егзистенцијалистичког егзибиционизма и познатог схватања да су бунт и чежња за слободом увек повезани са патњом. Ханц Шнир доста пати, он је чак свестан да у својој револуцији неће успети, осећа да нема снаге да рашчисти са традицијом и да се заложује за нешто заиста ново и другачије тако да њиме овладају несигурност и инерција. У приказивању таквог стања редитељ је претерано обазрив и стрпљив тако да разоткривање богаташког друштва истовремено доводи и до разоткривања самог кловна који, при свему, није никакав револуционар, већ сентименталан, помало комплексан и конфузан левичар без снаге да себе учини заиста слободним. Мелодраматичан је, сувише окренут себи и својим интимним проблемима па уместо одушевљења и опредељења наводи на равнодушност. То се јасно осетило у гледаоштву за време последњег призора: Шниру није врело што је своју драматичну исповест завршио на листи испуњеној до пола гледаоцима.

Међутим, ако је већ редитељ желео да то буде драма једног друштва није се смео определити за Народну драматизацију у којој се водио рачуна о потребама московског градског позоришта и познатог глумца Бортијева. Драматуршки гледано — то је монокрама са прилично оскудним илустрацијама. Стално се наглашава да је то свет сагледан очима једног кловна који, наводно, има моћ да продре у кости и осети чак и оно недоречено, али се то не може и видети јер у сликању личности између којих се креће Ханц Шнир има површности, шаблона па и карикатуралности. Ма колико да је својевремено писац био куртоазан према овом аранжману тешко је отети се утиску да је његова литература овим доста обезвређена. Огњановић је својевремено са успехом адаптирао више прозних дела домаће литературе и несхватљиво је зашто и сада није на основу романа Слободно компоновао представу, јер у овом аранжману има доста нарације, непотребних сцена, одговлачења и безвредних призора. То се нарочито односи на други део представе у коме су страдали ритам и ин-

тензитет збивања. Огњановић је хтео све до краја да оправда, да свим призорима да животну убедљивост, али са глумцима који су у том послу са њим сарађивали није се могло отићи даље од коректне илустративности.

У насловној улози кловна Ханца Шнира појавио се Урош Гловацки. У његовом глумачком репертоару то је најсложенија рола и стога јој је пришао са крајњом озбиљношћу: све је ту разрађено до детаља уз приметну концентрацију на ирониичне валире самог израза. Постигао је вероватно све што може, али је то, на жалост, ипак недовољно. Недостало му је понекад маљеначког заноса и свежине, понекад шарма и, најзад, трагичне градиације — па је публика у финалној сцени остала непомићна и у недоумици да ли је тој игри заиста крај или саеди још неки епизод. У групи кловова који та непрекидно прате веома је приметан Никола Милић. У његовом лику има много симболике, наивности, сасећања и несналажења у свем том друштвеном кошмару и права је штета што му текстом и радњом у представи није дато више места. (То би вероватно дало неки смисао и игри осталих кловова — Радету Којчиновићу, Ивану Шебаљу, Весни и Добрим Илђи).

Шнировим породичним кругом доминира његова мајка у лику Неде Огњановић. Ту елегантну жену, веома рафинираних манира у понашању, лажних емоција и допаљиве саможивости донела је ова глумица сасвим једноставно, са осећањем стила, достојанствено и изузетно ефектно. Мирослав Бијелић је њеном мужу Алфонзу Шниру дао личну боју и убедљивост. Зоран Ранкић је господина Шницлера, кућног песничка и љубавника, пријатеља и салту, оштрао уздржаним гестовима, и дискретним нијансама. Тамара Милетић је Марију, девојку и жену за коју је судбински везан Ханц Шнир, играла глумачки веома сигурно, са пуно осећајности и психолошких валира. У представи су били приметни Богдан Девић (Мартин), Петар Перишић (Кинка), Жика Миланковић (Шукерт), Риста Борбевић (Генерал), Бора Стојановић (Зомервил), Добрила Костић, Ирина Ковачевић, Горан Султановић и Чедомир Петровић.

Представа је у целини занимљива по редитељским интенцијама и коректна у глумачком изразу, а самим тим вреднија од низа других остварења са којима смо се последњих месеци сусрели на Црвеном крсту. У њој, уз то има настојања ка нечему амбициознијем, има пјкоса и самодоказивања. За ансамбл Београдског позоришта и ситуацију у којој се налази знак.

Петар Волк

ШКОЛА — ЗА ДРУГЕ

МЕДИЦИНА двадесетог века успела је да нас ослободи многих некадашњих масовних болести: туберкулозе, маларије, трахома... Једна болест остала је непобеђена. Она нема учено латинско име, али њен корен као да је урастао у само лно наше душе и нашег менталитета. То је болест испуњања, говорња и делања у име неког или нечег. Антибиотик за њу још није пронађен.

Телевизија, можда по природи свог медијума, представља једну врсту огледала нашег свакодневног живота. Зато се та болест најлакше запази у телевизијским програмима: екран постаје микроскоп, емисије се претварају у „лабораторијске културе“. Једино што лекара — није нема. А болест хара, час јаче час слабије: учитељи говоре „у име“ ученика, чиновници културних институција „у име“ стваралаца, функционери „у име“ радника, одрасли „у име“ деце, деца „у име“ родитеља, културни радници „у име“ потрошача културе, агрономи из тв-студија „у име“ пољопривредника... Вирусе те болести можемо наћи свуда: сваки чланак, коментар, говор у којем аутор уместо „ја“ употребљава заменицу „ми“ (по нашем мишљењу, дошли смо до закључка, утврдили смо итд.), а пратећи знак је навика болесника да не покажује пуномоћје које га овлашћује да говори или ради у било чије име.

Телевизија достиже ових дана пзвесну „кризну тачку“: у њеном програму мушкарци говоре у име жена. Они чак поучавају жене како да постану и остану — жене. Реципрочан случај, па жалост, још није забележен.

„Школа за жене“ београдске телевизије, у неку руку наставак прошлогодњих „Женских разговора“, има велике претензије: да научи савремену југословенску жену равноправности са мушкарцем у животним ситуацијама и кризама... наравно, онако како то ми, мушкарци, замишљамо! Ево како то изгледа.

Жена се, код нас, још увек налази у „мушким ланцима“, које ваља раскинути „у резанце“. Доказ? Мушкарци редовно подижу тетке и стрине, зато они — бију жене, оптужују их стално за неверство, заводе „клинке“ по парковским клупама (а беже од зрелих жена, које их натерују директно у секс), венчавају се с младим девојкама пре но што оне заврше школовање. Жене, опет, насељају мушким ушарањима, па онда лажном царљом остварају ситне материјалне добитке, бољују и кад нису болесне, лутају улицама дезоријентисане, наклепане таблетама за умирење, разочаране — и тако то... Мудре поуке, екс катадра, гласе: жена не треба да се боји (!) мушкарца, већ мушкарчевих тетака, зараво је кад жена слуша — а не кад бес затвара у себе, мушкарцима се ваља супротставити на свим фронтovima итд.

Приземни, малтене подрумски пшво ових квази-проблема запрепашћује својом увредљивошћу по жене и као да потиче из пера изразитог женомрца, који је заспао негде при крају првог светског рата и пробудно се — данас; реплетура за „спасавање“ жена као да је пренисана из програма сфразеткњина 1887. или са апсурдних плаката разних запамно-европских и америчких „борбених женских лига“, чија је практична вредност равна нули. „Штосови“ и „даке“, као у „Школи за жене“, никад и ником неће помоћи да реши макар један једини прави проблем данашње жене. А њих бар има напретек...

Више не постоји, бар у овом друштву, питање „како ће жена постићи равноправност“, већ — како ће се жена снаћи у условима равноправности, у женском промискуитету, у евидентном стању заузимања већине стручних и одговорних места, у тражењу нове садржине за очигледно банкротиралу институцију малотрајанског брака, у условима савезништва а жене и мушкарца (наспрот буржоаској идеологији супарништва, непријатељства и „сталне арене“), у лавиринту пословних и друштвених обавеза, домаћинства, подизања и васпитавања деце итд.

Али, логично, о тим проблемима жене ниједан мушкарац на овом свету неће успети правоваљано да говори — а не постоји ни таква потреба: међу нама егзистира довољан број добрих жена — шисаца, мислалаца, социолога, редитеља итд. Непромишљено преузимање улоге „говорника у име жена“, тај стиптом искомплексираним, назива жељу за законом који би само председнику републике и судијама дозвољавао да испуњају у име државе и народа. Остали нека говоре у своје име.

Берислав Косиер

ТЕОДОР У БЕОГРАДУ

Предратни бојни код „Занатског дома“ и „Москве“ — поводом деведесет година од рођења Тодора Манојловића

У мајској свесци „Летописа Матице Српске“ др Војин Матић објавио је занимљив чланак под насловом „Тодор у Беч кереку“, посвећен деведесетом рођендану покојног песника Тодора Манојловића. А сада, ето, и ја се не могу уздржати а да не додам коју реч о нашем драгом другом и песнику Тодору Манојловићу, и тај напис назovem по имену како смо га ми београдски пријатељи звали и ослaвљава ли „Тодор у Београду“, и посетим га његовој успомени.

Деценијама смо друговали с тим драгим и умним човеком, великим знацем у уметности: у књижевности, сликарству и музици, као ретко ко у нас. А ево прилике да напоменем, да данас драго, као некад, пре другог светског рата, оне прилике између књижевника, осим ретких изузетака. Данашњи књижевници подељени су у многе групе, „афинитете“, па и „генерације“ (а да их у ствари одаја једне од других мање но и једна деценија), док су они предратни били подељени само у два тора: на „старе“ и „младе“, и пред други светски рат, и на различита политичка схватања.

У данашњој згради Радио-Београда, у предратном Занатском дому, у партеру из Хилендарске улице, у кафани (која је сада подељена на студија) састајали су се ондашњи књижевници, уметници и глумци. На другом спрату Глумачко удружење имало је своје просторије, па је ту и ондашња Концертна агенција имала своје канцеларије. Зато су кафана и ресторани у партеру те зграде у исто време били природно састајалиште свих оних који су у тим установама имали неког посла.

Али у тој пространој и пријатној згради било је нешто што је било оригинално можда и за читав ондашњи Београд. Кафана и ресторан „Занатски дом“ имали су и свој хотел, који је захватао два највиша спрата, а хотел имао је и „анекс“ — мансарду зграде, на којој су се собе издале „на месец“, и у којој су већина стамбеника били уметници: књижевници (Рака Драгинац, Зарија Вукићевић и писац ових редова), глумци (Јован Гец, Павле Богатинчевић) и оперски певач Борис Попов), сликари, многи новинари, па чак и страни дописници; и док су се из једних соба чули крици, као да неког дане или преклињу, из других се чуло куцање писаћих машина или телефонски дозиви „Хало Ланан“, „Хало Вин“, „Хало Праха“, „Хир Беагреја“, „Хир Беаграда“.

И сви ти бучни и увек живи и јако покретни становници ове велике куће привлачили су и окупљали и друге припаднике сличних професија. И зато су сви ти уметници и новинари имали у „Занатском дому“ своје столове који су сваке вечери били заузети до неко доба ноћи.

За једним од њих, са књижевницима седео је готово сваке вечери и Тодор Манојловић, и он је тако рећи и председавао њима. Док је дању, пред подне и пред вече, Тодор био готово редован гост кафана „Москве“, ретке су биле вечери да није долазио у „Занатски дом“. А за његовим столом редовни су гости били др Милош Бурџа, професор универзитета и преводац класичних дела, песници Станислав Винавер, Рака Драгинац, Божа Ковачевић и Драган Алексић (који је био и одаичан новинар), затим преводац Јесењина М. М. Пешћин, синесат и преводац Бошко Токић, вајар Милан Недељковић, сликарски експерт и пријатељ уметника Рајко Слешчевић, психијатар др Војин Матић, а и писац ових редова. Чест гост био је, као год је долазио у Београд, и Милан Беговић, песник и драматичар из Загреба. Сви ови поменути само су један део тог занимљивог света, који је готово редовно волео да проведе који час у овом живојалном, увек разговорном и пуном нових идеја и тема друштву. Ту баналних и свакодневно испих разговора није могло бити.

Поред ових које сам овде навео, долазила су и многе друге занимљиве личности, од професора универзитета до новинара, водачи су се ту чести и веома озбиљни разговори о уметности, класици, култури, науци. Заиста је штета што многа излагања, мисли и речи нису забележене. Било је ту читавих предавања, да баш тако кажемо, Тодора Манојловића о италијанској сликарској уметности, др Милоша Бурџа о грчкој и латинској класици, Станислава Винавера о поезији, о метрици и српском језику. Заиста је штета што од свега тога данас није остало ништа, осим можда многих лепих мисли у њиховим делима, јер су ти људи обично говорили о оним темама којима су тада били преокупирани и о њима вероватно тих дана и писали.

Дакле, Тодор је вечери проводио у „Занатском дому“, а у току дана био у „Москви“. Пред подне, нарочито пролетних и летњих сунчаних дана, многи столони пред „Москвом“ били су испуњени не само доконим новинарима, изашлим из редакција, већ и многим књижевницима и уметницима. Ту је Тодор, особито док је становао у оној неодамњој, дивној кући данашњег Протокола (која је после смрти његове тетке припала држави), био увек међу прима, са Станиславом Винавером, Сибом Миланчићем, често и Растком Петровићем, па са вајарима Томом Росандићем, Пером Палавичинићем и сликарима Стојаном Аралчићем, Савом Шумановићем и Миком Петровом. Његова присност са ликовним уметницима била је резултат и његове љубави према старој Италији и ренесанси.

Што се тиче његове наклоности према музици, о томе је сведочио и чињеница да је он извесно време био секретар београдске Опере. А његово велико пријатељ-

ство са појединим члановима тадашње Опере задржало ми се у једној дивној успомени на једно лепо вече у башти некадашње „Руске лире“, када је Тодор заједно са великом примомом београдске Опере г-бом Зденком Зиковом певачу дуете из „Тоске“ и „Боема“, и Тодор није имао неки нарочити глас, али његова велика музикалност допуњавала је недостатак „високог Ц“.

Али да се вратимо опет на „Москву“. Често сам га по подне заступао у њој самог, нарочито у онома задљем делу, према Балканској улици, како пише својим ситним калиграфским рукописом. Једном тако, сећам се, затекао сам га да пише баш једну од најлепших сцена из његове драме „Зачарани краљ“. И бојећи се да га не прекинем хтео сам неопажено да се удаљим. Међутим, он ме је опазио и одмах позвао:

СА ГОДИШЊЕ СКУПШТИНЕ УДРУЖЕЊА ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДРАМСКИХ АУТОРА (ЈУДА) 1934. ГОДИНЕ НА КОЛАРЧЕВОМ УНИВЕРЗИТЕТУ У БЕОГРАДУ. ТОДОР МАНОЈЛОВИЋ (С НАОДРАМА) СТАЈИ У ПРВОМ РЕДУ У СРЕДИНИ. ПРВИ С ЛЕВА У ПРВОМ РЕДУ ЈЕ БРАНИСЛАВ ЖИВОЈИЊЕВИЋ MASSUKA, ДРУГИ ЈЕ БРАНИСЛАВ НУШИЋ, А САСВИМ ДЕСНО У ИСТОМ РЕДУ ЈЕ ПИСАЦ ЧЛАНКА НИКОЛА ТРАЈКОВИЋ. МЕЂУ ОСТАЛИМА НАЛАЗЕ СЕ ПЕТАР ПЕТРОВИЋ-ПЕЦИТА, ЈОСИП КУЛУЏИЋ, ДУШАН НИКОЛАЈЕВИЋ И ПОЗНАТИ КОМПОЗИТОРИ СТЕВАН ХРИСТИЋ И ПЕТАР КРСТИЋ.

— Одите овамо, ево сад сам баш завршио главну љубавну сцену између заљубљеног кнеза и Лале Монте — и прочитао ми је. Посматрао сам га док ми је читао. Било је то заиста мајсторско „ларче“.

Исто тако, много допније, Тодор је писао и другу своју драму (истина, до данас још не играју) о Находу Симеуну. Нушићев „Наход“ извођен је нешто раније, и наш велики комедиограф имао је предност, али ипак, чини ми се, Тодоров комад је био сасвим нешто друго. Али, о томе ће већ други рећи своју реч.

И Тин Ујевић често је писао у овом истом, доњем делу, кафана „Москве“ своје песме данас већ класику. А и драги стари гошпар Иво Гинић ту је често седео и кришом штрипао колаче стављене испод стакленог звона и скидао са њих суво грождје и комадиће бадема.

У горњем делу кафана „Москве“ једном је пред сам крај свог живота, Иво Војновић, већ готово слеп, оборно са стола, „пшт“ (високу стаклену чапу) пуцнши на своје увек дотерано и свеже опегаљено одело.

Чапа је треснула о камена кафански под и прснула у сто комада.

— Лош знак! Лош знак! — мрмљао је стари песник, док је чистачица скупљала срч. — И мене ће тако однети једном...

Убзаво потом Иво Војновић се разболео и умро. То вече је заиста био његов опрштај са том кафаном, коју је много волео, и у којем је хотео и становао последњих дана свога живота. Умро је — колико се сећам — у тадашњем приватном и најбољем београдском санаторијуму „Врачар“, оном истом у коме је умро и Скерлић.

У „Москви“ су два стална и неразводна госта били Тин Ујевић и Рака Драгинац, и они никако нису могли један без другог. У исто време они су се стално и свађали, и растајали као највећи непријатељи, кунући се да никад више неће заједно сести за исти сто и дајући свима око себе реч да је сад заиста све „свршено“. Али већ сутрадан, а можда и исто вече, били су опет заједно. Тодор је највише допринио њиховом мирењу, јер је он једини знао да у споровима између њих двојице донесе „сломоњска“ решења. Тодор је, заиста, био највећи ауторитет међу свим литераторима-тогма „Москве“. То је био и зато што је несумњиво највише и знао о свему што се тичало уметности.

Тодор је, на пример, добро познавао многобројне италијанске музеје. Од многих наших пријатеља, који су у та времена путовали у Италију и похађали чувене музеје, Тодор је тражио да му поставе питање где се која слика налази, и увек је без грешке знао да каже у којој сали и на коме месту се налази, дајући јој том приликом и детаљну уметничку анализу. Његово је знање до дубоко

старости остало неокрњено. А кад смо га, пред његову смрт, сликар Стојан Аралчић, др Војин Матић и ја, посетили у његовом Зрењанину и питали га како се сналази сам у том граду, одговорио је: — Ако ја нешто не знам, овае нема никога ко би могао то да ми каже...

Тако је Тодор провео своје последње дане у Зрењанину, усамљен у свом знању и дубоком уметничком и духовном доживљавању. Једино мала и слаба оаза неког интензивнијег уметничког и интелектуалног живота био је бифе позоришта у Зрењанину, и оно неколико глумача и позоришних људи у њему. После смрти Тодорове пала су озбиљна обећања из града Зрењанина да ће му бити подигнута и откривена биста у том парку, али осим спомен-собе у Завичајном градском музеју, за сада те бисте још нема.

Пишући ове редове о Тодору Манојловићу додирнуо сам и два београдска локала, односно та два некадашња жива уметничка састајалишта Београда; од њих један је заувек нестао, а други сада баш у генералном реновирању, под великим је знаком питања да ли ће бити оно што је некад био. Овакво са поменути и многа имена писаца и уметника из времена између два рата. Није то било ни случајно, а ни изашно. Били су то амбијенти и кругови у којима је живео и зрачио Тодор Манојловић, чија би лич-

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

ност знањем и рефлексима могла послужити као пример и данашњим младим писцима и уметницима.

АДАМОВИЋ ДРАГОСЛАВ: Новинска критика данас: Без страсти и одређености. 438 (1. мај), 1.

БОГДАНОВИЋ ЖИКА: Новинска критика данас: Општење с масовном публиком. 438 (1. мај), 1.

ВАСИЋ ПАВАЕ: Новинска критика данас: Усталас уметнички живот. 440 (1. јун), 1.

ВЕШОВИЋ РАДОЊА: Пола теретом нејасноћа. 451 (16. новембар), 1.

ВОЈВОДИЋ РАДЕ: Наш књижевни тренутак лета 1973. 443 (16. јун), 1.

БУЈАНОВИЋ ДРАГУТИН: О уметности читања. 432 (1. децембар), 1.

ГВИДАЧИ МАРГАРЕТА: Модерне европске књижевности и медитеранска традиција: Медитеранска анимација. 439 (16. мај), 3.

ДАМЊАНОВИЋ ЉУБОМИР: Примењена уметност и друштво. 435 (16. март), 1.

ДЕРЕТИЋ ЈОВАН: Марксизам и књижевна критика. 442 (1. јун), 1.

ДРАШКОВИЋ ВУК: Машина сведок против човека. 436 (1. април), 11.

БУРИЋ СВЕТИСЛАВ: Књига и библиотекарство у СР Србији. 437 (16. април), 1.

ЕСКАРПИ РОБЕР: Писани текстови — средство читаоаче слободе. 437 (16. април), 1.

ЗОГОВИЋ РАДОВАН: В. Крневић као „освета тројица“. 431 (16. јануар), 10.

ИЛИЋ МИЛОРАД: На прагу јесени. 446 (1. септембар), 1; Интереси радничке класе у култури. 453 (16. децембар), 1.

ЈАГАКИЊИ ДУШАН: Култура и садржај културних рубрика (О раду Културно-просветне заједнице Београда). 448 (1. октобар), 1.

ЈЕВТИЋ МИЛОШ: Могућности међуполитичке сарадње. 439 (16. мај), 10; Културни живот неразвијених подручја. 441 (16. јун), 1; Радници као читаоци (Увоа у јавне разговоре о библиотекама и књигама за раднике). 444 — 445 (1. август), 1; Култура — смисао социјалистичког прогреса. 447 (16. септембар), 1; Данашње присуство књиге. 450 (1. новембар), 1.

ЈЕРЕМИЋ ЉУБИША: Новинска критика данас: Без разумевања и подришке. 439 (16. мај), 2.

ЈОСИФ ЕНРИКО: Новинска критика данас: Новинска музичка критика. 440 (1. јун), 1.

ЈУРИШИЋ ШИМУН: „Опорукa“ Феде Шеховића. Један успјех Дубровачког глумишта. 434 (1. март), 12; Домаћи драмски писац — пасторак? 450 (1. новембар), 1.

КАЛЕЗИЋ ВАСИЛИЈЕ: Књижевност XX века у „Историји Југославије“. 438 (1. мај), 5.

КОМАНИЋ ЖАРКО: Новинска критика данас: Критика је чин а не суд. 440 (1. јун), 2.

КОМНЕНИЋ МИЛАН: Модерне европске књижевности и медитеранска традиција: Еклектизам олушина. 439 (16. мај), 4.

КОСНЕР БЕРИСЛАВ: Телевизија и радник. 431 (16. јануар), 1.

КОСТИЋ БОРВЕ: Језик и телевизија. 439 (16. мај), 7.

КОШ ЕРИХ: Заостало схватање књижевности. 435 (16. децембар), 1.

КРЉЕВИЋ ВУК: Р. Зоговић или: камен спонциана за самосвјест о отуђењу није одређени карактер предмета него његов предметни карактер. 431 (16. јануар), 11.

КУНЦЕ ХОРСТ: За диференцирање научне литературе. 437 (16. април), 2.

МАРКУШ ЗОРАН: За институт уметничке интеграције. 433 (16. децембар), 11.

МАТВЕЈЕВИЋ ПРЕДРАГ: Модерне европске књижевности и медитеранска традиција: Приступ теми. 439 (16. мај), 3.

МИРКОВИЋ МИЛОСАВ: Новинска критика данас: Критика следећег јутра. 439 (16. мај), 1.

МИРКОВИЋ ЧЕДОМИР: Против књижевног менаџерства. 432 (1. фебруар), 1; Парцелисање књижевности. 435 (16. март), 1; Културне рубрике у средствима информисања. 438 (1. мај), 1.

НИКПАЉ БЕРИСЛАВ: Истовјетност живљења и гјесцишта. О Вјекославу Мајеру поводом његовог рођендана. 438 (1. мај), 12; Навина опасност напје (Уз изложбу цановог сликарства и поводом 25. међународног конгреса ликовних критичара. 442 (1. јун), 10.

НОВАКОВИЋ СЛОБОДАН: Фест — дана филма. 432 (1. фебруар), 1; Филм у друштву. 434 (1. март), 1; После мартовског фестивала. 435 (16. март), 1.

ОРЛОВИЋ ДРАГАН: Новинска критика данас: Први, једини и последњи пут. 440 (1. јун), 2.

ОТАШЕВИЋ МИРОСЛАВА: Семиологија и проблеми неадекватних уметности. 450 (1. новембар), 10.

ПАЗБЕРСКИ ЛЕХ: Модерне европске књижевности и медитеранска традиција: Пољске антерарне тежње на јуту. 439 (16. мај), 3.

ПАШИЋ ФЕЛИКС: Новинска критика данас: Мимо историје и уметности. 438 (1. мај), 2.

ПЕНЂ БРАНКО: Игра из тамних вилајета. 436 (1. април), 1.

ПИНА ГАСТОН: Модерне европске књижевности и медитеранска традиција: Неотуђивост јединке. данас. 439 (16. мај), 4.

ПОПОВИЋ БОГДАН А.: Новинска критика данас: критика с разлогом без утицаја. 441 (16. јун), 1; Време песничких сусрета. 447 (16. септембар), 1; Друго значајно кретање (Објашњење уз једно скраћење). 488 (1. октобар), 10.

ПРОТИЋ ПРЕДРАГ: Криза поверења у књигу? 434 (1. март), 1; Звезда и реклама у књижевности. 436 (1. април), 1; Новинска критика данас: Каква калма таква критика. 439 (16. мај), 1; Песничтво и његови консументи. 440 (1. јун), 1; Трговни сновима. 443 (16. јун), 1; Нуклеус музеја српске књижевности. 446 (1. септембар), 1; За дијалог с омић који ћути. 448 (1. октобар), 1; За боље међусобно упознавање. 449 (16. октобар), 1; Равноправни језици наших народа. 451 (16. новембар), 1.

ПУВАЧИЋ ДУШАН: Новинска критика данас: Уговор с Баволом. 439 (16. мај), 11.

СТОЈАНОВИЋ ЈУГАНА: Критичар и занат писања. 442 (1. јун), 1.

СТОЈШИН ВЛАДИМИР: Припреме за једничку акцију. Поводом састанка писача комуниста. 440 (1. јун), 1.

ТИРНАНИЋ БОГДАН: Признање је изостао. О „Демонима“ Кена Расела ип једно размисљање о процесу у Лудену. 438 (1. мај), 7.

ТРИФКОВИЋ РИСТО: О књижевним наградама и ненаграђенима. 437 (16. април), 12.

ТУРЛАКОВ СЛОБОДАН: Куда и како са позориштем? Поводом дискусије о предлашту Закона о позоришту. 439 (16. мај), 1.

ФИДАЕР РУДОЛФ: О неким аспектима „кризе књиге“. 437 (16. април), 2.

ЧУБАРЈАН ОГАН С.: Друштвени карактер читања. 437 (16. април), 2.

ЧУРЧИЋ ЛАЗАР: Проблеми централних библиотека. Поводом позива на стварање Његошеве спомен-библиотеке на Цетињу. 439 (16. мај), 1.

ШОП ИВАН: Критика за читаоца. 434 (1. март), 1.

АНКЕТА

ИНТЕРВЈУ

ПОЗНАНСТВА

СУСРЕТИ

АНЂЕЛИЋ БОРИСЛАВ: Позориште не сме да буде роб времена (Разговор са позоришним редитељем и педагогом др Хугом Клајном). 448 (1. октобар), 12.

БАСАРА МИЛЕ: Истинита уметност извире из живота (Разговор са књижевником Стевом Дракулићем). 441 (16. јун), 11.

БОГЕТИЋ БОШКО: Стварање је чин талента, свести и рада (Разговор са сликарком Александром Бошовићем). 432 (1. фебруар), 12.

ДИМИТРИЈЕВИЋ ВЛАДИСЛАВ: Трајање музике из револуције (Разговор са композитором и диригентом Оскаром Даноном). 434 (1. март), 12; Концерт је свечаност зближавања људи (Разговор са пијанистом и музичким педагогом Андрејем Прегером). 453 (16. децембар), 12.

БОРБЕВИЋ МИЛОШ: Томас Ман: „Духовно цемство“ (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 10.

ЈАГАКИЊИ ДУШАН: Дизајн ствара хармонију предмета (Разговор с дизајнером Веслом Поповић). 450 (1. новембар), 12.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Post scriptum (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 11.

ЈЕРОТИЋ ВЛАДЕТА: Од Бхавагад Гите до Хајдегера (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 10.

ЈОВАНОВИЋ МИЛИВОЈЕ: Долази време критичара — стваралаца. Сусрет с познатим совјетским критичаром Владимиром Турбином. 430 (1. јануар), 12.

КЕРН НИКОЛА: Једног дана ће се више знати о прошлости (Разговор са познатим пољским писцем Јержијем Пуртаментом). 447 (16. септембар), 12.

КОЧИЋ ЗАЛА: Уметност развија потребу за лепотом (Разговор са директором Архаивног академског театра „Евгеније Вахтангов“, Олегом Константиновићем Ивановом). 451 (16. новембар), 12.

КОСАНОВИЋ БОГАН: У Вјошенској код Михаила Шолохова. 448 (1. октобар), 9.

КОШ ЕРИХ: Можда: Леопард, Шанфор, Сенекa и Лихтенберг (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 11.

КУЛЕНОВИЋ ТВРТКО: Ролан Барт: „Царство закона“ (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 10.

МАМУЗИЋ РАЈКО: Живот је неиспран извор мотива (Разговор са сликарком Мином Михајловићем). 452 (1. децембар), 12.

МАТАРИЋ МИРЈАНА: Доба експног стваралаштва. Сусрет са чувеним социологом књижевности Робером Ескарпијем. 438 (1. мај), 12.

ПЕТРОВИЋ СВЕТОЗАР: Алберт Лора: Пјесач прича“ (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 10.

ПУХАЛО ДУШАН: Од Чосера до Милтона (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 1.

СТОЈАНОВИЋ ДУШАН: Три семиолошка дела (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 10.

СУВОТНИ СТОЈАН: Од Колановског до данас (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 453 (16. децембар), 1.

ХРИСТИЋ ЈОВАН: Бранислав Петровић и Милана Петровић (Анкета: Књиге које недостају нашој култури). 452 (1. децембар), 4.

СПЕЦИЈАЛНИ ДОДАТАК

ПРИЛОЗИ ОБЈАВЉЕНИ У „КЊИЖЕВНИМ НОВИНАМА“ У 1973. ГОДИНИ

БАНОВИЋ АЛЕКСАНДАР: „Разговор је души посласница“. 440 (1. јун), 10.

БЕЧИЋ МИЛОРАД Р.: О настанку „Јаме“ Ивана Горана Ковачића. 431 (16. јануар), 1.

БОРБЕВИЋ ЉУБИША: Поетско мишљење Десанке Максимовић. 430 (1. јануар), 1.

ЗОРИЋ ПАВАЕ: Историја као вечна садахност. Један поглед на романи Меше Селимовића. 440 (1. јун), 7.

ИВАНОВИЋ РАДОМИР: Личност и средина у роману Милоша Црњанског. 430 (1. јануар), 1; О методама књижевних истраживања. 446 (1. септембар), 1.

ЈАСТРЕБИЋ БАЉОЈЕ: Стрмоглав у једносложни запис. Винаверово виђење Лазе Костића. 435 (16. март), 3.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Истине и забаве о популарности уметности. 430 (1. јануар), 7; Криза Удружења књижевника и перспективе његове реорганизације и перективе. 443 (16. јун), 1; Писац и његов јунак. 431 (16. јануар), 7; Младост једне критике. 446 (1. септембар), 3.

ЈЕРОТИЋ ВЛАДЕТА: Необична жена — Симона Вајл (Поводом тридесетогодишњине смрти). 448 (1. октобар), 5.

КАЛЕЗИЋ ВАСИЛИЈЕ: Анрски почеси Ива Андрића. 432 (1. фебруар), 3.

КЕРМАУНЕР ТАРАС: Пријатне, одомаћене хаљуваније. О поезији Ива Светине (Превео Петар Вујић). 435 (16. март), 9.

КЛАЈН ХУГО: „Господа Глембајеви“ некал и сад. 444—445 (1. август), 9.

КОНЕСКИ БАЈЖЕ: Стваралачка синтеза Коча Рапна (Превео Бранислав Петровић). 442 (1. јун), 7.

ЛАЗАРЕВИЋ БРАНКО: Уметност и њен социјални момент. 430 (1. јануар), 4.

МАРКОВИЋ МИЛИВОЈЕ: Трагичне спрности песника. Три деценије од смрти Рада Драшковића. 439 (16. мај), 5; Поезија снаге и отпора (О Андрићу Матеја Бора). 451 (16. новембар), 7.

МАРКУШ ЗОРАН: Екран или слика? Један поглед на однос између телевизије и „кризе“ уметности. 448 (1. октобар), 1.

МАШАНОВИЋ ДИМИТРИЈЕ: Исак Самоковлија и његови књижевни сродници. 436 (1. април), 3.

МИЛУТИНОВИЋ КОСТА: Јаша Продановић као књижевни критичар. 441 (16. јун), 3.

МИРКОВИЋ ЧЕДОМИР: Живот нових књижевних дела. 436 (1. април), 1; Кома смета књижевна критика? 447 (16. септембар), 1.

НОВАКОВИЋ СЛОБОДАН: Пут Влашка Глића. 436 (1. април), 7.

ПЕТРОВ АЛЕКСАНДАР: Историја српске књижевне периодике. 444—445 (1. август), 1.

ПОПОВИЋ БРАНКО: Буктиња која себепозгара. 438 (1. мај), 1.

ПРОТИЋ ПРЕДРАГ: Запис о милошавоњу. О значају једне епизоде у „Књизи о Блаву“ Александра Тишме. 438 (1. мај), 10.

РАДАНОВИЋ НЕНАД: Један Андрићев симбол. 452 (1. децембар), 3.

РЕБЕП ДРАШКО: Три фрагмента о Душану Матину. 430 (1. јануар), 1; Милослав Кражеа о књижевности народа Југославије. 438 (1. мај), 3.

СРЕБКОВИЋ МИЛУТИН: Родолубни знамен у поезији Васка Попе. 433 (16. фебруар), 3.

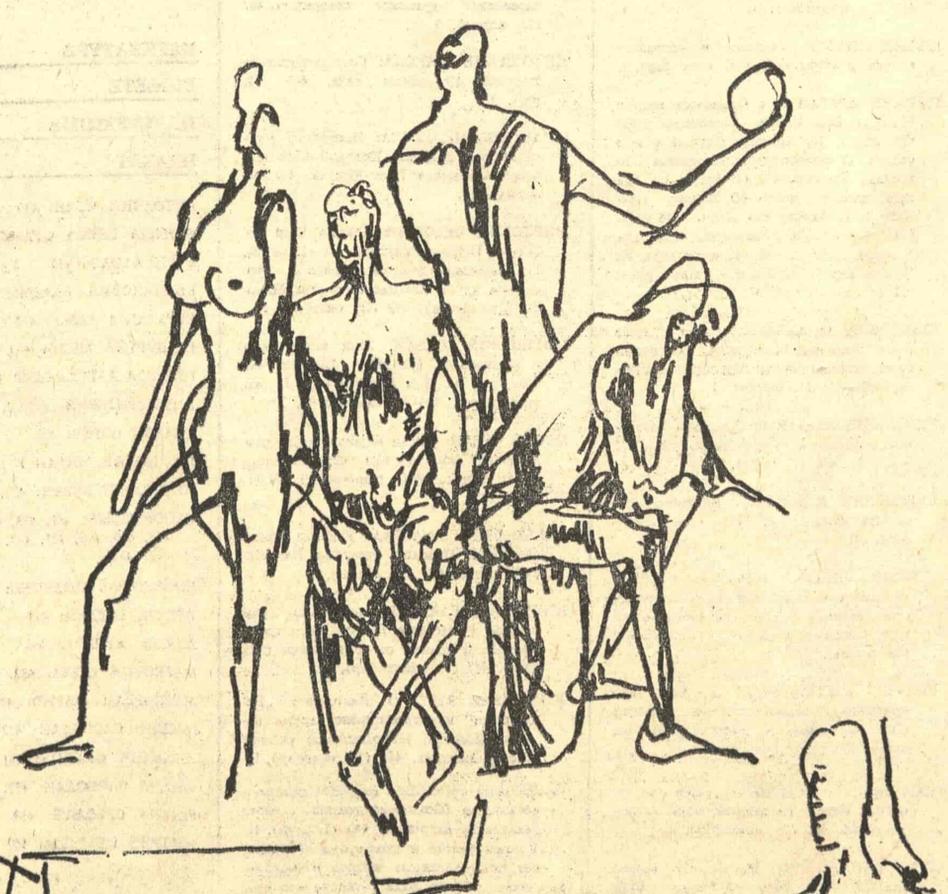
СТАНИЋ МИЉКО: Три песме А. Г. Матина или лепота сна који се наставља. 444—445 (1. август), 11.

СТЕФАНОВИЋ ДРАГУТИН А.: Песничка реч Владислава Петковића Диса у оквирима поезије слога времена. 434 (1. март), 3.

ТАУТОВИЋ РАДОЈИЦА: Поезија и „масовна култура“. 431 (16. јануар), 1; Фетишизација науке и технике. 440 (1. јун), 3; Полифонија књижевне речи (О савременој српској књижевности Косова). 448 (1. октобар), 3.

ТРИФКОВИЋ РИСТО: Приповједност босанско-херцеговачке прозе. 444—445 (1. август), 1.

ЦРЊАНСКИ МИЛОШ: Моји енглески песници — Дефни Чосер. 432 (1. фебруар), 1; Моји енглески песници —

Кристофер Марло. 433 (16. фебруар), 5; Моји енглески песници — Волтер Рајли. 434 (1. март), 5; Моји енглески песници — Џон Дајл. 435 (16. март), 5; Моји енглески песници — Перси Биш Шели. 436 (1. април), 5; Моји енглески песници — савременици. 437 (16. април), 5; Детињство Микеландџело. 446 (1. септембар), 5; „Србија“ и коментари. 453 (16. децембар), 7.

ШОП ИВАН: Рани заборав. 442 (1. јун), 1.

ИНОСТРАНЕ ТЕМЕ

КЊИЖЕВНОСТ У СВЕТУ

КЊИЖЕВНИ ЖИВОТ У СВЕТУ

КУЛТУРА У СВЕТУ

САВРЕМЕНА КЊИЖЕВНОСТ

У СВЕТУ

СТРАНИЦИ О НАМА

БАЛАДЕР ВАНД КРИШНА: Још један троугао (Превео Тертко Куленовић). 447 (16. септембар), 8.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Пета конференција афро-азијских писаца. 448 (1. октобар), 11.

ЈОВАНОВИЋ МИАИВОЈЕ: О стваралачким контактима савремене руске књижевности. Уз 50-годишњицу Савеза Совјетских Социјалистичких Република. 433 (16. фебруар), 7; Запис о „великом јану“ руске књижевности. 436 (1. април), 11.

КУЛЕНОВИЋ ТВРТКО: Инајска књижевност на енглеском језику. 447 (16. септембар), 7.

МАТИЋ ВОЈНИ: Древни језик човека (Поводом изложбе „Уметност западне Африке“). 440 (1. јун), 11.

МАХАПАТРА СИТАКАНТ: Мит и архетип у индијској поезији (Превео Тертко Куленовић). 447 (16. септембар), 8.

ПАВЛОВИЋ МИХАИЛО Б.: Његошева визија историје (Michel Aubin: «Visions historiques et politiques dans l'oeuvre de P. P. Njegos»). 440 (1. јун), 7.

ПАУНОВИЋ СИНИША: Ангел Карајачев (Поводом смрти највећег бугарског лекара писца). 431 (16. јануар), 12.

ПОПОВИЋ АЛЕКСАНДАР Б.: Треба спасти безазалног читаоца (Размишљања изданог америчког писца Исака Базелеса Сингера о савременој књижевности). 434 (1. март), 11; О прилози анрског. 448 (1. октобар), 11.

СКОТИ БАКОМО: Борба за народну културу (Уз XI конгрес тајландске књижевности). 440 (1. јун), 12.

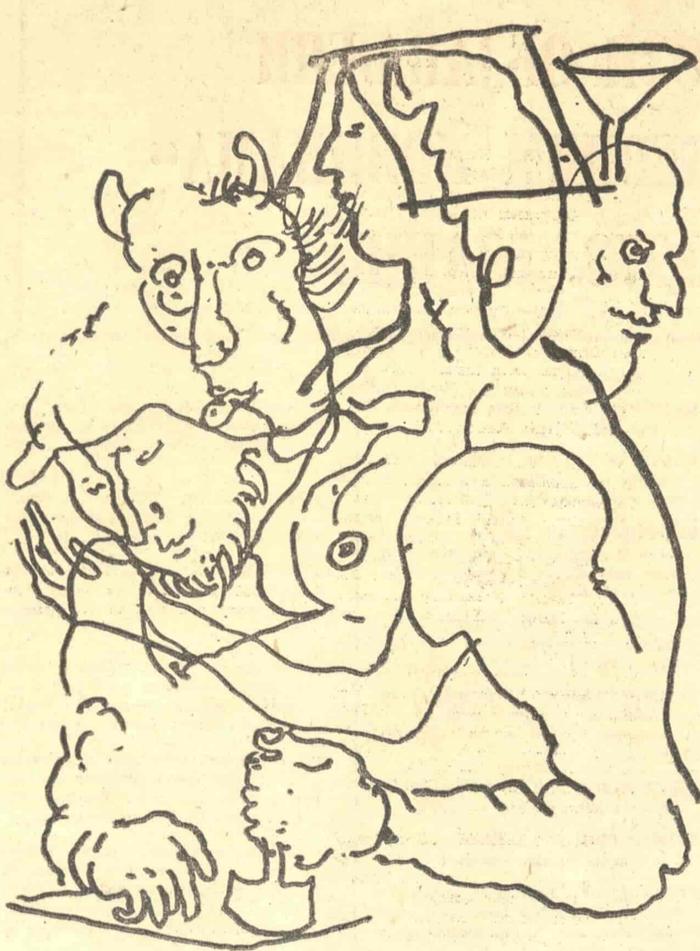
СУБОТИН СТОЈАН: Фантастични свет Бруна Шулаца. 430 (1. јануар), 11.

ТАНАСКОВИЋ ДАРКО: Синтезија о арапско-исламској култури. 440 (1. јун), 11.

ЂУРЧИЈА-МИНТ МИАИЦА: Два знака теме о распетом Христу. Поводом дво истовремене донаоиске (позоришне и филмске) представе. 435 (16. март), 11.

ЧАУДАРИ НИРАД: Климакс године. Из „Аутобиографије једног непознатог Инајска“ (Превео Тертко Куленовић). 447 (16. септембар), 7.

ШКАОВСКИ ВИКТОР: Језик и уметност (Превела с руског Оливера Шичаки). 435 (16. март), 10.

БУЈАЧИЋ БОРО: Народни мудрац Ота Радов. 437 (16. април), 11.

ГАИГОРИЋ ВЕЛИБОР: Сатира Радоја Домановића — устанак слободне мисли и савести. 449 (16. октобар), 7.

ДАНИЈЕЛ БЕРЕ: Српске иконе на Мађарске у Југославији (Превео с мађарског Иштван Сентверџи). 452 (1. децембар), 9.

ДЕШНЕР КАРАХАЊИЋ: У шта верују писци: Верујем у револуцију свести. 451 (16. новембар), 4.

ВОКОВИЋ МИААН: Првенство уметничког критеријума. 25-годишњица Југословенског драмског позоришта. 437 (16. април), 3; Прогресивно надахнуће Радоја Домановића. 449 (16. октобар), 8.

ЗАХАРОВ АЛЕ: А. Н. Островски и његово позориште. Уз 150-годишњицу рођења великог руског драматичара. 439 (16. мај), 11.

ЗОРИЋ ПАВЛЕ: Краљева концепција ангажованости. 443 (16. јун), 6.

ИГЊАТОВИЋ ДРАГОЉУБ С.: Чарнојевић и Мустафа Маџар (Осамдесет година Милоша Црњанског). 449 (16. октобар), 4.

ЈАГАЊКИН ДУШАН: Саветовања о култури. 449 (16. октобар), 1; Осамдесет међународни сајам књига у Београду. 450 (1. новембар), 1.

ЈАНГ ВЕРНОН: У шта верују писци: Покушајмо да нађемо најбоље решење. 451 (16. новембар), 3.

ЈЕВТИЋ МИАОШ: Радници и социјалистичка култура. 431 (16. новембар), 1.

ЈЕРЕМИЋ АРАГАН М.: Осамдесет година Виктора Борисовића Шкаовског. 435 (16. март), 10; Критика фетиша у мишловима. О философским погледима Мирослава Краљевића. 442 (1. јун), 3; Два пута, два живота (О Милану Предићу и Младрагу Ибровићу). 443 (16. јун), 10; Радоје Домановић и његов дух јачи од насља. 450 (1. новембар), 10; У шта верују писци: Из увојне речни. 451 (16. новембар), 3.

ЈОВАНОВИЋ МИАИВОЈЕ: Говор „душе живе“ као песнички идеал (Поводом стогодишњице смрти Фјодора Тјутчева). 444—445 (1. август), 13.

ЈОВАНОВИЋ МИОДРАГ: Доследни заступник класицизма. Павел Бурковић (1772—1830?). 434 (1. март), 8.

ЈОСИМОВИЋ РАДОСЛАВ: Коктосово песничко завештање. 451 (16. новембар), 10.

ЈУРИШИЋ ШИМУН: Јубилеј Научне библиотеке у Сплиту. Реч две о измишљеном дневнику у којем се помиње чувени штампарски сликар Ел Греко. 437 (16. април), 10.

КАЛЕЗИЋ ВАСИЈАЛЕ: Арпад Леба као критичар југословенске књижевности (Поводом осамдесетогодишњице живота) 450 (1. новембар), 4.

КАРПЕНТИЈЕР АЛЕХО: У шта верују писци: Извршити задатак који поставља епоха. 451 (16. новембар), 4.

КИШ ДАНИЛО: За полифонију наших гласова. Слово одржано поводом додељивања НИН-ове награде. 435 (16. март), 10.

КРАЈЊЕР НАДА: У шта верују писци: Хуманизовати науку и технику. 451 (16. новембар), 3.

КРЕСТИЋ ВАСИЈАЛЕ: Неки новији научни резултати о хрватско — словеначкој селачкој буји 1573. године. 433 (16. март), 9.

КУЗЊЕЦОВ ФЕАНКС: У шта верују писци: Социјализам развија правог човека. 451 (16. новембар), 3.

ЛОНЧАР МАТЕ: Ријеч мати чина (Краљично стварање као опрека збиљни). 443 (16. јун), 4.

МАРИЋ САВО: Први пензионер фонда новинара. Поводом 35-годишњице смрти Бранислава Нушића. 435 (16. март), 10.

МАРКОВИЋ МИАИВОЈЕ: Песма под галама. Наа алрником Мирослава Краљевића. 442 (1. јун), 4; Светлост из човекових тајна (Поводом шездесетогодишњице Ота Шолаца). 444—445 (1. август), 3; Између Баната и Суматре (Осамдесет година Милоша Црњанског). 450 (1. новембар), 3.

МАУЗЕР ХАРААА: У шта верују писци: Свест о одговорности претворити у литературу. 451 (16. новембар), 4.

МИЛАЧИЋ ДУШАН: Молитер, посланање дела и смрт. 438 (1. мај), 9.

МИАИЋИЋ БРАНИСААВ: Црњански о Дреру (Осамдесет година Милоша Црњанског). 449 (16. октобар), 5.

МИАШЕВИЋ МАТА: Оа животне иа сценској истини. 25-годишњица Југословенског драмског позоришта. 437 (16. април), 3.

МИАШЕВИЋ НИКОЛА: Социјалистичка тумачења Краљичног дела. 443 (16. јун), 3.

МИАУТИНОВИЋ КОСТА: Историјар југословенског Јадрана. Поводом 85-годишњице академика Грге Нована. 437 (16. април), 10.

МИРКОВИЋ ЧЕАОМИР: Дајлао Кипш добитник НИН-ове награде. 434 (1. март), 11; Одолевање јунашка времена и променама укуса (Осамдесет година Милоша Црњанског). 449 (16. октобар), 3.

МОЈАШЕВИЋ МИЉАН: Речи захвалности и поштовања Младрагу Ибровићу. 443 (16. јун), 10; Вук Караџић и Јенски универзитет. 453 (16. децембар), 10.

МУСИЋ СРБАН: Писац најзначајнијег птајданског романа (Уз стогодишњицу смрти Александра Манџића). 442 (1. јун), 10.

НАЈДАНОВИЋ МИЛОРАД: Ризница умире светлости. Поводом отварања Народне библиотеке. 437 (16. април), 1.

НИКОЛОВ БОГДАН: Интелектуалци Југославије у одбрани Георгија Димитрова (Четрдесет година оа Аајшишког процеса). 447 (16. септембар), 11.

ПАВИЋЕВИЋ ВУКО: О Његошевој „Билежници“ и потреби великог другог издања (Поводом 160-годишњице рођења великог песника. 449 (16. октобар), 1.

ПАУНОВИЋ СИНИША: Највећа бугарска песничка (Осамдесет година живота Јелисавете Багратје). 440 (1. јун), 11; Учитељ лепоте и родољубља (Осамдесетогодишњица живота и осамдесетогодишњица рада бугарске песничке Доре Габје). 447 (16. септембар), 10.

ПЕЈОВИЋ АЛЕКСАНДАР: Необјављени рукописи Јаше Томића. 433 (16. фебруар), 11; Прва верзија Нушићевог „Покојника“. 436 (1. април), 12; Два рукописа Станислава Винавера: Берберске дугке. Разговори угодни. 439 (1. мај), 10; Једно писмо Милоша Савковића. 444—445 (1. август), 4.

ПОПОВИЋ БОГДАН А.: Јубилеј библиотеке САНУ. 431 (16. јануар), 1.

ПРОТИБ МИОДРАГ Б.: Највећа фигура српске модерне (Уз 100-годишњицу рођења Надежде Петровић). 452 (1. децембар), 5.

РАДОЊИЋ МИРОСААВ: Свако има свој Матића. О драмској компоненти у поезији Душана Матића. 447 (16. септембар), 4.

РЕБЕП ДРАШКО: С тим светом шта радити? Одаоми Дневника о Душану Матићу. 447 (16. септембар), 3.

РИХА БОХУМИА: У шта верују писци: Верујем у народ, свет и књижевност. 451 (16. новембар), 3.

РУЖЕВИЧ ТАДЕУШ: У шта верују писци: Треба реалити конкретне ствари. 451 (16. новембар), 3.

РУСЛО ЖАН: У шта верују писци: Стати на страну слабих. 451 (16. новембар), 3.

САЛИНСКИ АФАНАСИЈ: У шта верују писци: Писац је грађанск живота. 451 (16. новембар), 4.

СКОК ЈОЖА: Горан у прозним и мемориско-есејистичким остварењима. 440 (1. јун), 5.

СТИПАНИЋ ЕРНСТ: Федерик Грисогоно — полњикстор ране ренесансе. 432 (1. фебруар), 9; Коперничка визија свемира и модерни поглед на свет. 434 (1. март), 9.

СТОЈЧИЋ БОКО: У шта верују писци: Из поздравног говора. 451 (16. новембар), 3.

СУБОТИН СТОЈАН: Човек који је небо поклониво људима. Пет стотина година оа рођења великог полског научника Николе Коперника. 433 (16. фебруар), 9.

ТАМАШ АЛАДАР: У шта верују писци: Подричка борбичка за бољи свет. 451 (16. новембар), 4.

ТАУТОВИЋ РАДОЈИЦА: Пут у будућност (Фрагмент о Краљичном „Изајету у Русију 1925.“). 443 (16. јун), 5.

ТРАЈКОВИЋ НИКОЛА: Народно позориште између два рата. 430 (1. јануар), 8; Сећање на Милана Ракића. 441 (16. јун), 8; Теодор у Београду. 453 (16. децембар), 10.

ТРИФУНОВИЋ АЗАР: Уметничка критика Милоша Црњанског (Осамдесет година Милоша Црњанског). 499 (16. октобар), 5.

ТУРАКОВ СЛОБОДАН: За Верзија нађено времена (Поводом 160 дана оа рођења великог композитора). 450 (1. новембар), 7.

ШОП ИВАН: Милош Црњански као приповедач (Осамдесет година Милоша Црњанског). 450 (1. новембар), 4.

ШУТИЋ МИАОСААВ: Стаји у звездама (Осамдесет година Милоша Црњанског). 450 (1. новембар), 5.

КАРИКАТУРЕ

ВИЊЕТЕ

ИЛУСТРАЦИЈЕ

ПЛАКАТ

АНТОАЧИЋ ИВАН: 430

БЕРИША ЕНБЕА ФРАЊО: 430

БОРН АДОЛФ: 430

ВЕЛЧКОВИЋ ВЛАДИМИР: 441

ВУЈАКИЋА ЛАЗАР: 442

ГЛАВУРТИЋ МИРО: 443

ГУЂЕВОР АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ: 430

ДИМИТРИЈЕВИЋ МИАО: 431, 444—445

ИСАКОВ БОРЕЕ: 432

ЈОВАНОВИЋ МИААН Б.: 448

ЈОВАНОВИЋ ЗОРАН: 430, 437

КАПОР МОМО: 431, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 446, 447, 448, 451, 452, 453.

КОСАНОВИЋ МИАЕНКО: 441, 444—445, 448

КРИШЕ БОГДАН: 453

ЛУКИЋ ДУШКО: 436

МАРКОВИЋ МОМА: 432, 443, 444—445, 450

МАСКАРЕАН МАРИО: 440

МАШИЋ СЛОБОДАН: 432

МИХЕЛЧ ФРАНЦЕ: 441

МИЛИЋ СЛОБОДАН: 437, 444—445, 451

МИТИЋ СРБОЉУБ: 439

МИТРИЋ НЕВОЈША: 449

НОВАКОВ НЕНАД: 432

ПРОДАНОВИЋ БОЖА: 450

РЕТИК РОАФ: 430

РИСТИЋ ДУШАН: 446

САМУРОВИЋ СВЕТОЗАР: 447

СТОЈАНОВИЋ МИОДРАГ: 432, 448, 442, 447, 452

СТОЈИЋИЋ ДИМИТРИЈЕ — ДНС: 438

ТРКУЉА ИРА: 434

УШАЦКА МАРИЈА: 430

ХЕГЕДУШИЋ КРИСТО: 443

ЦИОНИЈ БРАНКО: 435

ЏУМХУР ЗУКО: 431, 434, 435, 436, 439, 443, 444—445, 447, 449, 450, 452

КРИТИКА

ВЕШОВИЋ МАРКО: Песничка одбрана идентитета (Рајко Петров Ного. „Звездица“). 444—445 (1. август), 7.

ВОАК ПЕТАР: Оа дивљења на разумевању позоришта (Гојко Милетић: „Позориште и друштво“). 447 (16. септембар), 5.

БУКАНОВИЋ МАРИЈА: Студија о Насредин-хоши (Иван Шоп: „Насрединове метаморфозе“). 449 (16. октобар), 9.

ЗОРИЋ ПАВЛЕ: Немилосна анализа филма (Живојин Павловић: „Цијанско гробање“). 432 (1. фебруар), 4; Човек осудује свет (Павле Угринов: „Речник елементарна“). 436 (1. април), 4; Предности изворног знања (Сретен Марич: „Протејска свест-критике“). 438 (1. мај), 4; Горко-ошјни сок истине (Десанка Максимовић: „Немам више времена“). 441 (16. јун), 4; Носталгијски аризам (Ристо Томовић: „Из вилна гаја“). 446 (1. септембар), 4; Сложенји однос према свету (Драган Колунџија: „Орах“). 450 (1. новембар), 5; Песник трагана и немира (Слободан Ракић: „Земља на језику“). 451 (16. новембар), 5.

ЈАНИЋ БОРБЕ Ј.: Да буде олуја (Божидар Шупица: „Србија“). 450 (1. новембар), 5.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Још једно виђење рата (Томислав Кетин: „Свети путници“). 435 (16. март), 4; Прва монографија о Десници (Станко Корали: „Свијет, људи и реализам Владана Деснице“). 437 (16. април), 4.

ЈОВАНОВИЋ МИАИВОЈЕ: Истинска љубав према поезији (Милица Николић: „Руске поетске теме“). 434 (16. јануар), 4.

ЈОВАНОВИЋ РАШКО: Драгоцен отпор пролазности (Велбор Гајгорић: „Портрети глумца“). 439 (16. мај), 9.

ЈУРИШИЋ ШИМУН: Културне песе Енглеца и Хрвата (Др Руаоф Филиповић: „Енглеско — хрватске књижевне везе“). 438 (1. мај), 4; Двије књиге о правку хрватског реализма (Владимир Анђић: „Језик Анте Ковачића“ — Емила Штамлар: „Анте Ковачић“). 442 (1. јун), 5.

КИСИЋ ОСТОЈА: Антијезик песничке слободне (Оскар Давичо: „Прочитани језик“). 440 (1. јун), 4.

КОВАЧЕВИЋ БОЖИДАР: Први српски теоловач (Др Милоша Поповић: „Филозофски и научни рад Алвинја Васиљева“). 431 (16. септембар), 5.

МАМУЗИЋ ИАИЈА: Оаноси између Војводине и Далмације (Др Коста Милутиновић: „Војводина и Далмација 1760—1914“). 433 (16. децембар), 8.

МАРКОВИЋ МИАИВОЈЕ: Континуитет словеначке књижевности (Јоже Поточник и Франц Задрavec: „Историја словеначке књижевности“). I — УШ. 443 (16. јун), 8.

МАРКУШ ЗОРАН: Објашњење спонтаног стварања (Небојша Томашевић: „Напоци о себи“). 446 (1. септембар), 4.

МИАУТИНОВИЋ КОСТА: Три века подметничке теорија (Др Јурај Колановић: „Историја модерних политичких теорија“). II. 447 (16. септембар), 5.

МИРКОВИЋ ЧЕАОМИР: Издужан птачелуални роман (Данило Кипш: „Пелчаник“). 431 (16. јануар), 4; Капитално дело књижевне историографије (Младраг Поповић: „Историја српске књижевности“ — Романтизам I, II, III). 433 (16. фебруар), 4; Снови и доживљаји (Зоран Милан: „Вракоградска звона“). 434 (1. март), 4; Грумени чисте алрнике (Драгомир Брајковић: „Пролете у Тексасу“). 437 (16. април), 4; Тачно одређене претензије (Бранко Поповић: „Романси јерска уметност Милана Адаића“). 439 (16. мај), 9; Графион дугевиске стање (Мирјана Стефановић: „Инајска“). 442 (1. јун), 3; Како развити самозваног Хегела (Радомир Смиланчић: „Неко је одлевао Хегела“). 453 (16. децембар), 8.

МИХАИЛОВИЋ СРЕГКО: Самоуправни концепт права на културу (Стеван Мајсторовић: „Право на културу“). 444—445 (1. август), 6.

МОЈАШЕВИЋ МИЉАН: Једна струја о Гетеу (Мирко Кривокапић: „Поетска слика воде у Гетеовом делу“). 436 (1. април), 4.

НОВАКОВИЋ СЛОБОДАН: Од успомена до историје (Др Петар Волк: „Сведочење“). 451 (16. новембар), 5.

ОБРЕНОВИЋ РАДЕ: Дијалог критичара и писца (Драшко Ребеп: „Данас и онда, и још понегде“). 442 (1. јул), 5.

ПЕТРОВИЋ СЛОБОДАН: Продуживање универзалне мисли (Др Душан Недељковић: „Превасладежања“). 431 (16. јануар), 4; Књига философских записа (Миодраг Целић: „Једно и све“). 452 (1. децембар), 4.

ПОПОВИЋ БОГДАН А.: Лирско стање дукха (Весна Парун: „И пролази животом“). 432 (1. фебруар), 4; Скала песничког незадовољства (Славо Михаљич: „Врт црних јабука“). 434 (1. март), 4; Све ближе правом методу (Новица Петковић: „Артикулација поеме П“). 436 (1. април), 4; Сенке спова, осажјаи баена (Драгослав Анарић: „Из дневника“). 437 (16. април), 4; О актуелним питањима на сложан начин (Милаш Комненић: „Тапија о извору“). 440 (1. јун), 4; Нова виталност песничког језика (Божидар Миланарић: „Рај извора“). 444-445 (1. август), 6; Седам савремених песника (Милан Марковић: „Дас и поплава светлости“). 448 (1. октобар), 4.

ПОПОВИЋ БОШКО: Далека прошлост у садашности (Војин Матић: „Заборавање божанства“). 435 (16. март), 4.

ПРЕАИЋ ВЛАДИМИР В.: Једноставна и прискна поезија (Јелена Боснић: „Ја, Јелена Панонска“). 447 (16. септембар), 5.

СРЕБЕКОВИЋ МИЉУТИН: Хумор наш ицеантелисти (Васа Поповић: „Бити боље“). 452 (1. децембар), 4.

СТОЈКОВИЋ АНАРИЈА: Његошева туманастичка мисао (Др Душан Недељковић: „Његош философ ослободилачког туманитета“). 452 (1. децембар), 4.

ТАУТОВИЋ РАДОЈИЦА: Љубав: судбина или слобода? (Амиларије Николајевић: „Улес“). 433 (16. фебруар), 4; Пад као кривина и као несрећа (Јован Павловић: „Тога радишће во које пагав дубоко“). 434 (1. март), 4; Поезија као култура („Српске песничке оде Јефимиче до данас“). 438 (1. мај), 4; Живот као дисање и певање (Иван Целић: „Позна зора“). 444-445 (1. август), 7; Глас љубави над Ахероном (Јојко Далевић: „Јесу да кјесу“). 446 (1. септембар), 4; Стваралачка варијација (Стеван Рајковић: „Баладе о предвечерју“). 449 (16. октобар), 9; На прагу новог (Ване Маринковић: „Циркус или парче месеца“). 450 (1. новембар), 5; Историја као пројекција (Милан Алајић: „Ратна срећа“). 453 (16. децембар), 8.

ТОМАШЕВИЋ БОШКО: Општељудско у руској књижевности (Драган Недељковић: „Универзалне поруче руске књижевности“). 441 (16. јул), 4.

ШПОН ИВАН: Свет вишег с љагим осмелом (Шандор Богданфи: „Дутале ије алато“). 435 (16. март), 4; Епиграми и друге песме (Растко Закић: „Шуна стазови“). 441 (16. јул), 4; Ведрин летопис нашег доба (Мома Калоп: „И друге приче“). 443 (16. јул), 8; Занјављив читалачки доживљај (Лана Алајић: „Пловачки чарма“). 448 (1. октобар), 4.

тобар), 10; Историја која траје (Оа Бонара до Сулажа, 80 година савременог француског сликарства). Емотивно и рационално (Миодраг Б. Протић: Слике). 450 (1. новембар), 8; Парадокси избора (Поводом четрнаестог Октобарског салона). Изврстан зналац материјала (Маријан Кошковић: Скулптуре и талисерије 1953 — 1973). 451 (16. новембар), 8; Анатомија подвести (Миодраг Дало Бурлић: Графика). Савремено и дубоко људско (Емир Драгуљ: Графика и цртежи). 452 (1. децембар), 8; Привид једноставног (Радван Крагуљ: Цртежи). 453 (16. децембар), 9.

КОЈИЋ ЉУБИЦА: Уметничка збирка Јована Дућина. 432 (1. фебруар), 5.

КРЊЕВИЋ ВУК: Нагон за обанком (поводом ретроспективне изложбе Бранислава Макећа у Сарајеву. 437 (16. април), 9.

ТИМОТИЈЕВИЋ БОЖИДАР: Аудан после сле катализме на сликама Љубодрага Јанковића Јаласта. 433 (16. фебруар), 10.

ЛЕТОПИС

БРОЈ 430 (1. ЈАНУАР): Бугарски часопис о југословенској књижевности. Југословенски песнички сусрет у Смедереву (Р. Т.). Александар Бек.

БРОЈ 431 (16. ЈАНУАР): Т. С. Елиот као херој. Нови чланови Удружења књижевника Србије. Последњи Ремарков роман (Мирко Кривокапић). Зборник радости о Црпанском.

БРОЈ 432 (1. ФЕБРУАР): Митологија у модерном роману. Симпатичан Краљевин Клавфер (Шимун Јуришић).

БРОЈ 433 (16. ФЕБРУАР): Часопис „Ау-бровник“ у новом ризи (М. Б.). Историјетне награде (Б). Посмртно признање Ивану Јефремову (А. З.). Библиографија књижевног наслеђа наших Мусалимана (Дарко Танасковић). Мајстор звучне палете Никола Мартинковић (С. Б.). Немачки превод нашег филозофског дела.

БРОЈ 434 (1. МАРТ): Најбоља књижевна дела у САД 1972. године. Никола Колерик и неоплатонизам. Изложба Курбесових аутопортрета. Краљевин „Колумбо“ на Броду (М. В.).

БРОЈ 435 (16. МАРТ): Како предавати о Достојевском (А. З.). Едмунд Вилсон о револуцији и руској књижевности. Установљена награда „Радоје Домановић“. Студија о реализму. Водећи мост (Сарајевски московски „Известа“). Тајана Тес о свом сусрету са Исом Анарићем. Превео Милан Николајић. Књига о историји самоубиства.

БРОЈ 436 (1. АПРИЛ): У моди су прерафелити. Зашто једна представа дуго траје? (Шимун Јуришић). Пето Тузлањско песничко пролеће (Богољуб Недељковић). Десетогодишњица сарти Назима Хинмета. Десето годишње пролеће (Бранислав Петровић). О иминистичкој поезији — поново.

БРОЈ 437 (16. АПРИЛ): Вера Панова и њена последња књига (А. З.). Детиство у речима писца света (И. П.).

БРОЈ 438 (1. МАЈ): Загребачки књижевни разговори. Да ли су дневници савремени? (А. Б. П.).

БРОЈ 439 (16. МАЈ): Мапшопта транспортна бајка (Владимир В. Преаић).

БРОЈ 440 (1. ЈУН): Први том Флорове пренске. „Окрупан сто“ о Краљини (М. Барковић). Десето „Дисово пролеће“ у Чачку (С. П.). О Назиму Хинмету још нешто. Награде „Исиора Секунд“ за 1972. годину.

БРОЈ 441 (16. ЈУН): Награда најбољој музичкој школи (Владислав Димитријевић). Марко Ристић добио Горанову награду. Фигуризам поново у живи интересовања (М. М.). Југословенско драмско позориште у Софији (Танко Савон). Докторска дисертација Херберта Маркузеа. Франсоа Тифо о филму и себи. Судбина оставштине Ивана Буњина. Нова једноличка Самуела Бекета. Монографија о Томасију де Лампедуза. Жак Аншниц. Мааро у Инајци, Бангавашу и Непалу. Жан-Мари Серо. Класик италијанске књижевности Карло Емилио Гади.

БРОЈ 442 (1. ЈУЛ): Миодраг Ибровић (Душан Милачић). Два датума Тодора Манојловића (А. Р.). Критичар филозофије Карл Левит. Радни дневник Бертолта Брехта (Др Душан Ривак). Документална оцена (М. М.). Најновија пољска литература о сељу (Јован Саломон). Тимону Хреникову шездесет година. Седам „Шимуневих сусрета“ (М. Б.).

БРОЈ 443 (16. ЈУЛ): „Тимон Атењанин“ на крулевачком Слободану (Милош Петровић). Нови погледи на модернизам (М. М.). Краљевин „Артеј“ на филму (М. Б.). Вилијем Фокнер у Совјетском Савезу. Саветовање о филму (А. К. Ј.). Припрема Конгреса писца Југославије.

БРОЈ 444-445 (1. АВГУСТ): Шеф Франкфуртске школе — Мако Хоркхајмер. Непознате приче Ернста Хемингвеја. Најзначајнија тема савремености — рад (Злата Кошић). Награда „Милаш Ракић“ Мирославу Максимовићу. Трагедија „Владимир Мајакоски“ јуче и данас (Лав Захаров). Јубилеј Мајакоског у свету. „Групи портрет с господом“ на енглеском. „Ослобођење“ са Сартром. Отворен музеј Марка Шагала.

БРОЈ 446 (1. СЕПТЕМБАР): Реабилитација Алфреда Тенсона. Први роман Ежена Јонеска. Нова граћа о надреализму. Прослава осамдесетогодишњице Мајакоског. Милана Васиљевић Исаковскиј. „Литературна газета“ пољемике о Хајрином Велам.

БРОЈ 447 (16. СЕПТЕМБАР): Устанак у уметничким делима (В. А.). „Мокранчеви дани“ осми пут (Владислав Димитријевић). Енциклопедер о Марису и Енгелсу. Отворен Стриндбергов музеј у Стокхолму. Жена — књижевни супермен. Сатирични роман Интера Јустинова. Неодвршени роман Цона Бернмана.

БРОЈ 448 (1. ОКТОБАР): Пета скупштина Савеза друштва библиотекара Југославије. Јубилеј Раства Гамзатова. Објављена музика на телевизији (В. А.). Сто четрдесет пет година Лаву Толстоју. Војин Матић добитник награде „Жива Васић“. Ван Гогов музеј у Амстердаму.

БРОЈ 449 (16. ОКТОБАР): Позориште свих — позориште за све. Нова сазнања о Достојевском. Студија о „Хегеловским марксистима“. Преводилац и способност трансформације. Фердо Помичало (Владислав Димитријевић). Протејски песник — В. Х. Оад (Миланца Минт). Роман о модерној Шведској. Сакрача Пабла Неруда.

БРОЈ 450 (1. НОВЕМБАР): Нобелова награда за књижевност — Патрику Вајту. Први лик Симоне Ваја. Научни симпозијум о Магоду. Десети окто-

барски сусрет писца. Четврта „Смедеревска песничка јесен“. Јубилеј Београдске филхармоније (Владислав Димитријевић). Чешки часопис о Равку Маринковићу (А. П.). Габријела Марсел. Славнија Сас у „Травјати“ (Слободан Турмаков).

БРОЈ 451 (16. НОВЕМБАР): Култура у Напргу статуа Београда (Душан Јагличић). Јонесков филм најва и у Француској. Антони Бардес и демографска експлозија. Педесет година часописа „Европа“. Поје у преводу Појса (М. Ж.). Месец књиге и марксистичка литература (А. К. Ј.). Једанвевести том „Поморског зборника“ (К. М.). У спомен Бена Цонсона (Марта Фрајна). Таха Хусејн — пут из таме у светлост (Дарко Танасковић). Јубилеј Савеза културно-уметничких друштва Београда (В. А.).

БРОЈ 452 (1. ДЕЦЕМБАР): Авиојезе награде за 1973. годину. Вјачеслав Шинков — бара сибирски (Злата Кошић). Две и по деценије рада Властимира Николаевског (Владислав Димитријевић). Владислав Цвјанко у „Апид“ (Слободан Турмаков). Државне награде СССР-а за 1973. Словаци о Пастернаковом препису (Бранко Алексић). Седам векова Румијево присуство (Дарко Танасковић). Езра Паунда и „Пуста земља“ (М. Ж.).

БРОЈ 453 (16. ДЕЦЕМБАР): Јожеф Дарваш. Бугарско позориште у Београду. Ингеборг Бахман. Седам конгрес књижевника Др Немачке. Всеволод Кочетов. Сјенкјевичева биографија.

ОСТАЛИ ЧЛАНЦИ

АФОРИЗМИ

ИЗ НОВИХ РУКОПИСА

НОВИ ТЕКСТОВИ

НОВИ ГЛАСОВИ

ИСТРАЖИВАЊА

ИН MEMORIAM

ПУТОПИСИ

АТАНАСИЈЕВИЋ КСЕНИЈА: Медитације о психи. 451 (16. новембар), 9.

БАНДИЧ МИЛОШ И.: Цирх — три разговора у јулу 1973. 453 (16. децембар), 4.

БЛЕЧИЋ МИЛОРАД Р.: Записи о опезији и песничству. 451 (16. новембар), 9.

БОШЊАК СРЕТО: Пабло Пикасо (1881 — 1973). 437 (16. април), 12.

ДОБИЋ СЛОБОДАН М.: Афоризми о врлини и пороку. 451 (16. новембар), 10.

БУРОВИЋ ЖАРКО: Погледа са Орје Луке. 453 (16. децембар), 3.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Пабло Неруда — неукротиви песник обривалењих. 448 (1. октобар), 2; У средњој Азији без егзотике. 453 (16. децембар), 5.

ЈОВАНОВИЋ РАШКО В.: Милан Преаић. Поводом смрти истакнутог позоришног преаца. 432 (1. фебруар), 12.

ЛАЗАРЕВИЋ ЈЕЛЦИЦА: Визете. 451 (16. новембар), 10.

ЛУКИЋ ВЛАДИМИР: Збињања у суну (Оа Јоман на необјављене фарсе). 430 (1. јануар), 6.

МАТИЋ ВОЈИЋ: Иран — пуцак света. 453 (16. децембар), 3.

МИЛОВИЋ МИОДРАГ — КАЊТ: У врту старе бољнице. 451 (16. новембар), 9.

МИХАИЛОВИЋ ДУШАН: Троф оа Оксфорда није Шекспир. 442 (1. јул), 8.

НЕМАЊИЋ МИЛОШ: Уметничка књижина у Београду. 441 (16. јул), 1.

НИКОЛИЋ МИЛОЕ Р.: Када је рођен Радоје Домановић? 435 (16. март), 8.

ПАУНОВИЋ СИНИША: Драгољуб Обућина — Лека. 450 (1. новембар), 10.

ПРЕАИЋ ВЛАДИМИР В.: Речи ми да додем к теби по води. 441 (16. јул), 5.

РАДОВИЋ ДУШАН: Песник Драгана Крушић. 436 (1. април), 10.

ФЕДОРЕНКО НИКОЛАЈ: Афоризам као књижевни жанр. 451 (16. новембар), 9.

ПОЗОРИШТЕ

СА ДУБРОВАЧКИХ

ДЕТЊИХ ИГРА

ФИЛМ

ТЕЛЕВИЗИЈА

ФЕСТИВАЛИ

МУЗИКА

БОЖОВИЋ БОЖИДАР: Две успеле премијере. Дубровачко казалиште „Марин Дражић“ после Позорија. 459 (16. мај), 8.

ВОЛК ПЕТАР: Стиа или како га стећи. Уз премијере „Пурпурног острва“ Будлакова и „Тома Пејна“ Фостера. 430 (1. јануар), 10; Слобода и палеина. Поводом премијере „Фалита“ Дејвида Мерсера. 431 (16. јануар), 9; Ишчекивања. Уз овогодишњу селекцију домаће драме за Стеријино позорје. 432 (1. фебруар), 8; Макијавели и Арупи. Поводом извођења „Мандраголе“. 433 (16. фебруар), 8; Шекспир на класиканци. Премијера „Мере за мери“ Вилема Шекспира. 434 (1. март), 8; Смех на два начина. Уз премијере комедија „Маратонци трче почасни круг“ Душана Ковачевића и „Делеза леми Виндерлир“ Оскара Вајдаа. 435 (16. март), 8; Сцена у подуму. Између премијере колажа „Оловка пише, пише срцем“ и приказивања драматизације „Животопис Малине Трифковић“. 436 (1. април), 8; Наши спектакли. Поводом извођења музичке комедије „Ауноа Мароје 73“. 437 (16. април), 8; Балања, или писац и тлумач. Поводом премијере драме „Трајнај звани жела“ Тенеси Вилдјанса. 438 (1. мај), 8; Нова формула не постоји. Овогодишње Стеријино позорје без правог театарског доживљаја и без нових вредности. 439 (16. мај), 8; У част писца. Поводом премијере Краљевине драме „Госпоа Гаебелјева“. Јубилеј Театра поезије. 440 (1. јун), 8; Ожњавене добре успомене. Поводом премијере комедија „Таленти и обожаваоци“ Островског. 441 (16. јун), 9; Нушћ и наше стигматизације. Поводом премијера „Мистер Долара“ и „Сурмиљво лица“, 442 (1. јул), 9; Како се борити против осправности. На маргинама овогодишње београдске позоришне сезоне. 443 (16. јул), 9; Бонадов „Аир“ — прави симбол модерног театра. Уз програм нових позоришних тенденција приказан на овогодишњем фестивалу БИТЕФ 73. 448 (1. октобар), 8; Сметни и непретенциозни. Поводом новог извођења Нушћеве комедије „Ар“. 449 (16. октобар), 10; Вахтанговци. Уз гостовање московског академског позоришта „Евгениј Вахтангов“ са представама „Човек с пушком“ и „Антоније и Клеопатра“. 450 (1. новембар), 8; Класична драма и живи театар. Уз поставку „Гарелиново смрти“ Сухова Кобална. 451 (16. новембар), 8; Обнова, јубилеј и живот на сцени. Македјева поставка „Рибарских сваба“ Карла Голдонија — Свеучна представа Мије Алексића — Од анкете до драме Милошова Мирковића. 452 (1. децембар), 8; Клови и реални свет. Уз представу „Очиња једног клоуна“ у Београдском позоришту. 453 (16. децембар), 9.

ЗАОКОВИЋ НААА: Један филм оригиналног жанра. 451 (16. новембар), 8.

ЈЕРЕМИЋ ДРАГАН М.: Филм против насилја. 433 (16. фебруар), 1.

ЈОВАНОВИЋ РАШКО В.: Успеси редитеља. Уз IX позоришне сусрете „Локим Вујић“. 440 (1. јун), 8; Акцент на домаћем репертоару. 446 (1. септембар), 8; Много нових саушалаца (Београдске музичке свечаности 1973.). 450 (1. новембар), 9.

ЈУРИШИЋ ШИМУН: Савладавање специфичне реченице (Краљевин „Артеј“) на Дубровачким летњим играма. 446 (1. септембар), 8; Бесмисао рата (Премијера Краљевина „Пута у рај“). 452 (1. децембар), 8.

КАЛОБЕРА ПААМА: XIII фестивал дјетета у Шибенику. 448 (1. октобар), 8.

КОСИЋ БЕРИСЛАВ: Мајстори из Садена. 430 (1. јануар), 10; ТВ — село. 432 (1. фебруар), 8; Елементарно достојанство. 433 (16. фебруар), 8; Випе оа ТВ-дубрета. 434 (1. март), 8; Упронашћена добра тема. 435 (16. март), 8; Непсколини мemento. 436 (1. април), 8; Полуприрабе у полусторици. 440 (1. јун), 9; ЕИ—ЕИ—СИ проналази изворе Нила. 441 (16. јун), 9; Сусрет са карикатуром. 449 (16. октобар), 10; Једностран репортажа. 450 (1. новембар), 8; Школа — за друге. 453 (16. децембар), 9.

КРЊЕВИЋ ВУК: Фест као информација. 433 (16. фебруар), 1; Пулска смотра (Двадесети Фестивал југословенског итратог филма). 446 (1. септембар), 10.

НИКПАЉ БЕРИСЛАВ: Звукоче треба отпријети. На маргинама Музичког бијенала у Загребу. 440 (1. јун), 9.

НОВАКОВИЋ СЛОБОДАН: Трагови девојка. Поводом филма Зарвца Рендића „Трагови црне девојке“. 430 (1. јануар), 9; Циркус Фелини. О филму „Кловнови“ Фредерика Феллинија као агонизи једног ауторског света. 431 (16. јануар), 9; Време демона (Фест 73). 433 (16. фебруар), 1; Причам ти (Љубавну причу). „Живети оа љубави“ Креше Голика као реплика на „Љубавну причу“ Артура Хамера. 437 (16. април), 8; Крајева и филм. 447 (16. септембар), 9.

ПРЕАИЋ ВЛАДИМИР В.: Најваа светлост у августу! 446 (1. септембар), 8.

СТОЈАНОВИЋ ЈУГАНА: Еубенио Монтеа — песник у тражену симболичног личнећа ствари. Поводом додељивања „Златог венца“ на XII српским нечерима поезије. 446 (1. септембар), 11.

ЛИКОВНА УМЕТНОСТ
МУЗЕЈИ

БОШЊАК СРЕТО: Поетски облик реалности (Борбе Илић: Слике). 430 (1. јануар), 9; Вредност ситнице (Почети југословенског модерног сликарства, 1900—1920). 431 (16. јануар), 9; Изазов стварности (Предраг Ишковић: Слике). 432 (1. фебруар), 8; Предност делу (Феба Соретић: Слике). Формална целовитост (Јосип Димитриј: Скулптуре). 433 (16. фебруар), 8; Рукопис времена (Богдан Борчић: Графика). Ликовни уметници Бана Луке: Слике, графике, скулптуре. 436 (1. април), 8; Дух цртежа (Миша Поповић: Цртежи). „Критичари су изабрали 72“. 437 (16. април), 9; У трагању за шперборејом (Драгош Калајић-Драго: Слике, цртежи). 438 (1. мај), 8; На прагу ситнице (Владислав Пенгов: Графика). Осенање празнице (Ференц Маурич: Цртежи). 439 (16. мај), 8; Мирис иконске страсти (Маален Србновић: Слике). (Раденко Мишевић: Слике). 440 (1. јун), 9; Дело ретке доследности (Франце Михаљич: Слике, графике, цртежи). (Владимир Величкић: Цртежи и графике). 441 (16. јун), 9; Ситна дела и времена (Надежда Петровић: 1873—1915, ретроспективна изложба слика). 442 (1. јул), 9; Светлост боје (Стојан Аралца: Слике, ретроспективна изложба). 443 (16. јул), 9; На крају сезоне (Павле Васић: Из белешнице једног ратног заробљеника. Слободан Стојановић: Бакореза). 444-445 (1. август), 10; Оа фигурације до абстракције (Савремена ликовна уметност Маверске). 447 (16. септембар), 9; Тријумф фотографије (Мирко Асрић: Фотографије). 448 (1. октобар), 8; Објам као сублина (Коса Бокан: Слике). Анатомија дивјажа (Весна Поповић: Изложба дивјажа). 449 (16. ок-

ТУРАКОВ СЛОБОДАН: Неодољиво искривљена могућност. Гости музичког дела Трећег фестивала Позоришне комуне. 430 (1. јануар), 9; Треће међународно такмичење младих музичких уметника. 449 (16. октобар), 10.

ПОРТРЕТИ

САВРЕМЕНИЦИ

МИНИЋ ВОЈИСЛАВ: Завршна мисао лирике Влајка Шпановића. 436 (1. април), 9.

МИРКОВИЋ ЧЕДОМИР: Медитативна лирика и модерни реализам (Панорама живота Бошка Петровића). 441 (16. јун), 7; Велики спавач међу аждахама (Песничко доследност и метаморфозе Богдана Тимотијевића). 444—445 (1. август), 5; Анализа десантерисања човека (Слика за огад о прози Воје Чолаповића). 448 (1. октобар), 7.

НИКОЛАЈЕВИЋ МИЛАН: Иван Радовић. 446 (1. септембар), 2.

НОГО РАЈКО ПЕТРОВ: Трифуновићева „дуто сусена тврџ“. 437 (16. април), 7; Антирадио „Луканство Миланова Савића“. 444—445 (1. август), 4.

РАКИТНИ СЛОБОДАН: Затвореник у песми — Драган Кокушчија. 434 (1. март), 7.

ТАУТОВИЋ РАДОЈИНА: Лирско одушевље еротике. О поезији Николе Арсенића. 435 (16. март), 7.

ЦИВАН ДАНИЈЕЛ: Омницентрични универзалитет Милана Славичека. 452 (1. децембар), 7.

ЦРЊАНСКИ МИЛОШ: Сусрет у Берлину (О савременом немачком ПЕН клубу 1929. године у част Влајка Петровића). 449 (16. октобар), 6.

ЧУРА ПЛАНА: Цори Магбет — песник звучних комуникација. 432 (1. фебруар), 10.

ШОП ИВАН: Песник свет Ивита Сарајлића. 432 (1. фебруар), 7; Од хумора до елегике (Слика за студију о поезији Бранислава Петровића). 446 (1. септембар), 7.

ШУТИЋ МИЛОСАВ: Између завичаја и невољности — Драган Кокушчија. 434 (1. март), 7.

ПОЕЗИЈА

ЛИРИКА У ПРЕВОДУ

АДАМОВИЋ РАЈКО: Међу живима. 433 (16. децембар), 7.

АНДРИЋ РАДОМИР: Курјак двоглави. Извор крај њега дод. Златна деска. Сенио дете. Епигр који се није могао украсити. 446 (1. септембар), 10.

АБИМОВИЋ ЖАРКО: Споменик двојници партизана на мору. 442 (1. јун), 9.

БАГРЈАНА ЈЕАНСАВЕТА: Жена. Три пролећа (С бугарског превела Десанка Максимовић). Сунце. Летовање II (С бугарског превела Радован Зоговић). Свици (С бугарског превела Синиша Пауновић). 440 (1. јун), 11.

БАРЈАКТАРЕВИЋ РАДОМИР: Човјекова кретања. Пријатељ. Другови! Браћо! Капи, кивине или друге. 451 (16. новембар), 5.

БЛАГОЈЕВИЋ ДЕСМИР: Ишчекивање сјаја (Одломци из књиге „Добродошлица“). 431 (16. јануар), 5.

БЛАЖИЋ ПЕТРОВ: Подомљени зуби времена исуз ратал до сунце не лева. 448 (1. октобар), 9.

БОГДАНОВИЋ ПРЕДРАГ — ЦИ: Поредимо калитасе. Пуж самоубица. 443 (16. јун), 3.

БОГЕТНИ БОШКО: Диван извор. Хрст. 433 (16. фебруар), 5.

БРАЈКОВИЋ ДРАГОМИР: Дуто очекивана песма. Песма за једно вече. На изглас самоубица. Слово о ближњима. 439 (16. мај), 6.

БРКОВИЋ ЈЕВРЕМ: Брванска жев. Вјечни календар лета. Кад отац одлази у рат. Стијена ружних пуне очи. 433 (16. фебруар), 4.

ВОЈВОДИЋ РАДОСЛАВ: Док Сремом путах. 449 (16. октобар), 11.

ВРАЊЕШЕВИЋ МАРКО: Помени самоубицама. 453 (16. децембар), 6.

ВУЈАНОВИЋ ДРАГУТИН: Орфички искушење: У свету опомене. II. Надирна. Друговање. Неурништво. Нибрална. Тајно знамење. 439 (16. мај), 7.

ВУЈАЧИЋ МИРКО: Сонг. Бокелска зора. Бокелска кина. Самоубиство у Анцима. Которски лав. 451 (16. новембар), 4.

ВУЈИЛОВИЋ ЈАНКО: Потоп. 448 (1. октобар), 4.

ВУЈАНОВИЋ ВОЈИСЛАВ: Назирање дома. 439 (16. мај), 4.

ГАБЕ ДОРА: Завештање (С бугарског превела Десанка Максимовић). Пролетње усхићење. Путане (С бугарског превела Синиша Пауновић). 447 (16. септембар), 10.

ГАЛ ЛАСЛО: Мој пут. Икар. То је све. Увече. Старост. Месец на длаку. (Превео Сава Бабић). 435 (16. март), 6.

ГРЕБИЋ ДРАГОСЛАВ: Сак пораженх. Помишљење пораженх. Светковина пораженх. Оплакивање пораза. Обмана пораженх. Победа пораженх. 430 (1. јануар), 5.

ГУДЕЉ ПЕТАР: Не писати: знаати, уздати. Расцрпљено чело. Легно си на свом наменитом. Мени је сада боље. 450 (1. новембар), 9.

ДЕЛАЈ РАХМАН: Маратонац (Превео са албанског Радован Зоговић — Дина). 448 (1. октобар), 9.

ДРЕНОВАЦ НИКОЛА: Гал. Трагови. Путници. Ка ломачи преображаја. Горда песма. 435 (16. март), 7; Поручка. Суза. 449 (16. октобар), 9.

БУЗА МИЛОМИР: Вече на Дрину. 446 (1. септембар), 9.

ЕРИЋ ДОБРИЦА: Риничар земље. Рождество ратарско. Тајно зрнце које расте у ратарској глави. У ноћи уочи севе. Лубав ратара и његове жене у ноћи после севе. Ратарско жев на кошељу у подне или ватрено оријане сунца. 430 (1. јануар), 3; Бели дом у коме црно срце бије. Бапнина моја светом заветања. Буре се слутим пре дубичице. 443 (16. јун), 4.

ЗАТАНОВИЋ РАДОСЛАВ: Али ко ће ми принети мало воде. Довхатише ме многе птице. 433 (16. фебруар), 9; Врела птица. Остани у непознатом крају. 451 (16. новембар), 7.

ИНЊАТОВИЋ СРБА: Варвари на Понту I—II. 446 (1. септембар), 6.

ЈЕВТНИ ДОБРИВОЈЕ: Кавез свежег ваздуха. 447 (16. септембар), 3.

ЈОВАНОВИЋ МИЛОВАН: Песник и време. Срећни балдахин. 431 (16. јануар), 8.

ЈОВОВИЋ МИЛЕНА: Сунце у зачелу. Јабланици су бесмртни. Давно су послале и птице. Угаси се смех јабучка. 451 (16. новембар), 6.

ЈОЦИЋ ЉУБИША: Веч на дело „Compression de motocyclette“ Сезаја Bal-dassini-a. Автентично-аутентична антиноста господину Николу. 437 (16. април), 3; Кулаатно њеног тела. 452 (1. децембар), 9.

ЈУКИЋ МАРЈАНОВИЋ ВАСКА: Сватих у заборављено. Кад немаш — немаш. Можда смо дуто прелели санџани. 432 (1. фебруар), 5; Свевидаше око будућности. 436 (1. април), 7; Издаја. Путјем или бежим. 442 (1. јун), 9.

КАЛЕЗИЋ СЛОБОДАН: Пешина. 448 (1. октобар), 4.

КАРОЉИ АМИ: Вајано и суво (С мањарског превела Јожеф Варга). 444—445 (1. август), 12.

КОЛУНИЈА ДРАГАН: Орах I — 6. Зора путник Зора врт. Зора несаница. Зора бели двори. 434 (1. март), 7; Из нас је понео земљу. Повратак. 442 (1. јун), 6; Тамне војске. 452 (1. децембар), 3.

КОСТИЋ ДУШАН: Сунча. Молитва доброј птици. Става без повратка. Нека ми дође брат. Слат торка. 430 (1. новембар), 6.

КРУНИЋ ДРАГИША: Мој стари друг. Глушци. Трећи ученик. Мили сунча. Жена и кола. Пријатељи. 436 (1. април), 10.

КУНТНЕР ТОНЕ: Ово је страшна ноћ. Америка 1967. Овад си сам. Упознао сам те. Растни. Играо си се ватром. Страшна ми је кретања на језику. (Са словеначког превела Љубиша Биаић). 436 (1. април), 10.

ЛАДАЊИ МИХАЉ: Шкојски задатак о хуманизму (С мањарског превела Јожеф Варга). 444—445 (1. август), 12.

ЛАЗАРЕВИЋ БРАНИСАВ А.: Равање сила и кћери. Скривање у грању. Сродство по црини. Зајмљене кошље. Прозори у боји. Прелазак преко моста. Без писма судбине. 430 (1. јануар), 6.

ЛАЗИЋ ЛАЗА: Во у купусу. Рен. Смрт једне цвекле. О целеру. 444—445 (1. август), 7.

ЉУМОВИЋ ЉУБОРАД: Напуштање простора. Девочица игра. Приближавање воли. 443 (16. јун), 9.

МАГБЕТ ЦОРИ: Захвалност. Рана опомена (Превео с енглеског Радован Зогановић). 432 (1. фебруар), 10.

МАЈАКОВСКИ ВЛАДИМИР: Пролог трагедије (Превео Лав Захаров). 444—445 (1. август), 16.

МАКАРОВИЋ СВЕТАНА: Петрови крстови I — III, Дов I — II. (Са словеначког превела Драгослав Марковић). 432 (1. фебруар), 9.

МАРИНКОВИЋ АНТОНИЈЕ: Непир. Без освета. Честина. Скривање. Пузавице. 442 (1. јун), 8.

МАРКОВИЋ ВАСИЈАНЕ: Сити у песак. Руб. Нити. Заметак међу лирним просторима. Судчане левце. 442 (1. јун), 4.

МЕКУЉИ ЕСАД: На празник Рома. 444 — 445 (1. август), 3.

МИКЛАУЖИЋ БУРБА: Сакупљачи марака. Град. 440 (1. јун), 7.

МИЛАТОВИЋ ВУК: Слушање мора. Дијалог. Без облика. Зашто тако? При заласку сунца. Рт Добре наде. На излету. 437 (16. април), 9.

МИАЕТИЋ ЉУБИЦА: Esse naturae. Врело. Шумови. 443 (16. јун), 9.

МИАНДРАГОВИЋ БОЖИДАР: Земља. Жито на северу. Животиња. Тегрб. 433 (16. фебруар), 3.

МИАНЕ ЗОРАН А.: Заатарске елегике: Пламен који тузи. Ноћ босих ногу на Златару. 443 (16. јун), 5; Ако је то мој дом. Казнања старца. Санаторијум на брду. Чудесна рука. 447 (16. септембар), 6.

МИЛОШЕВИЋ ВЕЛИМИР: Прелазим сав у светлост. Каранфил с песничког гроба. Баада о чаши. 432 (1. фебруар), 7; Пламена кућа. Давно лето. Што се не оденеш као некад у цвет. Песма којој се живело. 443 (16. јун), 6.

МИТИЋ СРБОЉУБ: Како се људи Пагелдија буну. 438 (1. мај), 6.

МИТРОВИЋ СТЕФАН: Помрачење. Раскрсница. Затворени прозор. 436 (1. април), 9.

МИЊЕВИЋ КОЉА: Caret rimas. 441 (16. јун), 3.

МЛАДЕНОВИЋ МИЛАН: Проширени сонети: Говор пре песме I. Говор песме I. Говор пре песме II. Говор песме II. Између ништа и ништа. 432 (1. фебруар), 4; Пласти очаж. 448 (1. октобар), 9.

МЛАДЕНОВИЋ ТАНАСИЈЕ: La Comptine de Paris. 441 (16. јун), 6; Град на рекама. 449 (16. октобар), 9.

МОНТАЛЕ БУБЕНИО: Саркофази II—III. Медитеран I—II, VI. (Превела Југана Стојановић). 446 (1. септембар), 11.

МОРАЕС ДОМ: Пон Ноуболи (Превео Твртко Куленовић). 447 (16. септембар), 8.

НИКОЛАЈЕВИЋ ДИМИТРИЈЕ: Ветрови са свих страна. Човек у мени тине. И скрб голема си. 430 (1. јануар), 8.

ПАВЛОВИЋ РАДОВАН: Самошова смрт (Са македонског Ристо Василевски). 440 (1. јун), 6; Железна река. 450 (1. новембар), 5.

ПАЗ ОКТАВИО: С тобом. Садашњост. Сагласан. 444—445 (1. август), 12.

ПАРАУШИЋ МОМЧИЛО: Живот анка. Олош. Два брата. Куа та воде. Књиге. 442 (1. јун), 7.

ПАРУН — ДИМИЋ: Пара и дим. 434 (1. март), 9.

ПЕТЕФИ ШАНДОР: Све у ветар оде. Дорети стари крчмар. У мом родном крају. (По прозном преводу Данила Клиша преписао Иван В. Далић). 431 (16. јануар), 3.

ПЕТРОВИЋ ДУШКО М.: Стара песма. Исходивше. Бели сонет. Под јасником. 433 (16. фебруар), 6.

ПЕШИЋ МИЛОСАВ СЛАВКО: Сад стар си. Смеше се пахуљце. Вечерњи астр. Анстарији магазин. Пама Икар. 437 (16. април), 6.

ПЕШИЋ РАДОЈЕВИЋ: Овад вечно оме. Светлости. Речи. До истине. Пољубан. 448 (1. октобар), 9.

ПИАЕТИЋ СВЕТОЗАР: Вјетру на крилу. Мој тихи мир. Руб. 444—445 (1. август), 11.

ПОДРИМЈА АЛИ: Изгубљена глава на ауто-реалују. Постоји шума. Ватре. Хроника црних коњаника. (С албанског Мирко Гашић). 441 (16. јун), 4.

ПОПАДИЋ АЛЕКСАНДАР: Слобода гробова. Бајка о завичају. 436 (1. април), 4.

ПОПОВСКИ АНТЕ: Разболина. Камена. Азнауја. Време. Оатар. Андромеда. Наши крајеви. 436 (1. април), 6.

РАДАНОВИЋ НЕНАД: Прјеме у прози: Стара лава. Мртваја. Поглава. 446 (1. септембар), 7.

РАДОВИЋ ЈАСМИНА: Југославија. 450 (1. новембар), 10.

РАДОСАВЕВИЋ ДРАГИША: Женске приче. 452 (1. децембар), 6.

РАИЧКОВИЋ СТЕВАН: Тиса III. 430 (1. јануар), 5.

РАКИТНИ СЛОБОДАН: Земљо, ја ти се враћам. 441 (16. јун), 5.

РАН НАЗИМ ХИКМЕТ: Нека не пријети смрт од облака. Јапански рибар. На XX конгрес дошао је друг Лењин. (С турског превела Никола Марчетић). Мој погреб (С турског превела Радован Зоговић). 444—445 (1. август), 12.

РИСОЈЕВИЋ РАНКО: Елегија са Блеза Паскала. 438 (1. мај), 6; Босанска елегија. 433 (16. децембар), 6.

САРАЈЛИЋ ИЗЕТ: Из књиге песама: Александар Пушкину. Предрагу Палавстри. Дуно Селадју. 432 (1. фебруар), 7; Густаву Кржаљу. Кајетану Ковићу. Или Сарајлићу. Анареју Вознесенском. Браниславу Петровићу. Данути Бирлић-Страшињској. 448 (1. октобар), 6.

СЕКУЈИЋ АЛЕКСАНДАР: Жидет. Ништа гвоздено. Нијачи поса. Птица која се храни мојим месом. 439 (16. мај), 9; Прелазак у одују. Ноћни посетилац. Лауба. Правих снова обичај. Чвор дрвосече. 440 (1. октобар), 7.

СЕКУЈИЋ ДАРА: Јека горе Петрове. Имеља. Пјесма. 440 (1. јун), 3.

СКОТИ БАКОМО: Истарске жене. Једној ружи. Ријечи. Очи. Стан. Било би довољно тако мало. Мој одсутни син. Мој син расте. 443 (16. јун), 7.

СЛАВИЧЕК МИАНВОЈ: Имаоши пјесама. О неким фрагментима. О болести. О судбини. Видимо се. Пустоловина наше ријечи. 452 (1. децембар), 7.

СТАНИСАВЕВИЋ МИОРАГ: Лопов. Мост на Вардору. Путничка песма. Зелени коњ. 438 (1. мај), 10.

СТЕФАНОВИЋ РАДОМИЛА: Стара бреза. Једна пахуљца. 436 (1. април), 7.

СТОЈИЋКОВИЋ ДАНЕ: Зима на станици пролеће. 434 (1. март), 10; Једно обавештење. Домаћи ветар. Дубовска кафана. 451 (16. новембар), 11.

СУБРАМАНИЈАМ КА НАА: Рекао је Крилина (Превео Твртко Куленовић). 447 (16. септембар), 8.

ТИМОТИЈЕВИЋ БОЖИДАР: Јудита. Ушла си у мене на тајна врата. Сиротина си је дар твог живота. Неки судачи дани. Када сунце буде зашко. 444—445 (1. август), 5.

ТОДИЋ БРАНИСАВ: Пред почетак пута. 430 (1. јануар), 4.

ТОДОРОВИЋ ГОРДАНА: Пролећа. Аше. Песма лепоти. 432 (1. фебруар), 6; Песма протекла с мирисом багремова. Летња кина. 447 (16. септембар), 4.

ТОДОРОВИЋ МИРОЉУБ: Масне мандаре. Не знаш одакле да га палиш. Премилерни шпан. Хтео би да се кожа. 444—445 (1. август), 8.

ТОНТИЋ СТЕВАН: Домаћин. Богатство. Општа смртност са случајем бесмртности. 432 (1. фебруар), 7.

ТОРИЋ ДРАГИЦА: Даривање. 431 (16. јануар), 8.

ТОРНАЈ ЖОЖЕФ: Гавранови (С мањарског превела Јожеф Варга). 444—445 (1. август), 12.

ТОШИЋ ТОДОР: Бретања. Точак. О писма. 444—445 (1. август), 11.

ТОШОВИЋ РИСТО: Певај аиљеле. 435 (16. март), 3.

ТРИФУНОВИЋ ДУШКО: Геолошки дурбес. 443 (16. април), 7.

УЗЕЛАЦ МИЛАН: Мудрост гонича: Жев. Пут до твоје сенке. Песак пре твога анка. Смрт на ниви мора. 438 (1. мај), 7.

УРОШЕВИЋ ДРАГИША: Саффо. 439 (16. мај), 5.

ХАЦИЋ ИБРАХИМ: Шумска легенда. Вола. Пролеће. Јесење реке. Ноћ. 440 (1. јун), 5.

ЦВЕТКОВИЋ ТОМИСЛАВ Н.: Веку, ветру... Цветозоре. Питаице. 434 (1. март), 11.

ЧАКРАВОРТИ НИРЕНДРАНАТ: У Умбру звезда (Превео Твртко Куленовић). 447 (16. септембар), 8.

ЧОРИ ШАНДОР: Границе гласова (С мањарског превела Јожеф Варга). 444—445 (1. август), 12.

ЧУДИЋ ПРЕДРАГ: Свињокољ. 434 (1. март), 6; Аутобус — Централно гробље. 441 (16. јун), 10.

ШОМО БЕРБ: Прича о вештачком цвећу (С мањарског превела Јожеф Варга). 444—445 (1. август), 12.

ШУЈИЦА БОЖИДАР: Сведеи све своје. Деча. Аше. То што се стварно збило. 436 (1. април), 3.

ПРОЗА

„КЊИЖЕВНИХ НОВИНА“

ВЛАЈКОВИЋ СВЕТОЗАР: Ластавице са три репа. 443 (16. јун), 7.

ВОЈВОДИЋ РАДОСЛАВ: Време гројба и велики живот. 446 (1. септембар), 6.

ГРОБАРОВ ЈАКОВ: Доизвање прошлости. 437 (16. април), 6.

ДОНИЋ ВОЈИСЛАВ: Еснафска прича. 436 (1. април), 6.

ДРАКУА СИМОН: Двојника кроз долину. 447 (16. септембар),

ЗА ИНСТИТУТ УМЕТНИЧКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ

ДОАЗЕБИ пре десетак година из Париза, враћао сам се са сигурним и поузданим критеријумима о уметности, али и са умором и засићеношћу, типичним за Југословене у граду на Сени. Тих дана у Београду је био отворен Први југословенски тријенале ликовних уметности. Нисам могао одолети искушењу и пропустити да га не посетим већ првих дана. Сећам се, подједнако ме је изненадио његов просек и горња граница. Још увек мислим да је тих година просек нашег сликарства био изнад париског просека, јер нигде се поред рем-дела не може видети толико кича, као тамо.

Уметност се тих година развијала у знаку енформела, мислим, у смислу најновије ликовне дефиниције. У поређењу с делом његовог духовног зачетника, Фотријеа, или, Тапиеса, једног од изузетних представника, група југословенских сликара деловала је аутентично. Ту, поред других, увек мислим на слике равно преминулог Лазара Вазаревића.

Други тријенале био је у знаку истих ликовних преокупација. Цаљиво око могло је да примети да недостаје свежине, што, по правилу, прати остварења, када ликовна идеја почиње да се понавља, а вештина замењује инспирацију. Било је већ шест година од како су са других обала потекле нове идеје, потпуно опречне духу овог стваралаштва, а нова таласања нису додирнула наше обале. Први пут, наша средина, иначе осетљива у процесу развоја ликовног израза, показала се индиферентном. Трећи тријенале, приређен 1967, само је незнатно кориговао овај суд, а јаз између оног што се тих година стварало у свету (мислим у авангарном смислу) и домаћих оријентација, откривало је поређење између Венецијанског бична и репрезентативне смотре ликовних уметника Србије, Октобарског салона. — Ако је Први тријенале могао да послужи као мера апсолутних домета, касније изложбе потврђивале су предак и удаљавање од њих.

Како разумети овај феномен у годинама свакако веће повезаности са светом, нових генерација изашлих са академија, проширених културних веза, па и саме материјалне базе стваралаштва? Тражити одговор, узети и саму тему у разматрање, мислим да је крајње незахвално. Постоје одређене историјске, културне и социолошке премисе на којима би се могла надграђивати ова појава. Но, да ли је ту садржан и цео одговор?

Историјски гледано, погледа који се, на граници између два века, преноси са Беча и Пеште на Минхен и Париз, био је пресудан за формирање наше модерне уметности. Кроз цео XX век очима Париза мерило се све, и вредност дела и значај израза, тако данас постаје очигледно да у свим етапама Париз није био увек подједнако напредан. Али, од Вагера до наших дана, град на Сени био је центар уметности, какав је била само Атина у доба Перикла. Везивање наше уметности за Париз, било је најпрогресивније и довело је крајем шесте деценије до елиминасања заосталости, што нас је пратило од обнове.

Крајем шесте деценије осећао се да Париз губи монополистички положај. Да ли је био већ уморан или претенциозно сигуран у вредности своје школе? Мислим да се одговор не налази овде. На светску позорницу ступају нови народи. Богата америчка база показала је изузетно интересовање за уметност, а подучаја света, пре пола века толико непозната, преузимају значајну улогу. Ту мислим на Јужну Америку. У оба потконтинента Западне хемисфере појављу се модерне галерије и музеји, које осиромашена Европа може само да прижељкује, а Мексико засељива свет оним што пружа својим стваралцима. Док се уметност кретао и окривљао на другу страну. Када је Раушенбергер добио у Венецији „Grand prix“ традиционално додељиван париским сликарима, француска критика звоника је на узбућу. И скопо је невољично како је развој ладе текао. Град који је деценијама био вичити „проклетих“ непознатих и у властитој средини одбачених, године 1970. прихвата колективну изложбу „Оп-ара“ изложбу својих сликара у међувремену призна-тих — изван Париза!

Процес демократизације у светским размерама није могао

остати без реперкусија у средини која се традиционално ослањала на Париз. Можда због тога што нове идеје нису имале печат Париза, нити његов агреман, наши уметници — осим изузетака — нису им придавали већи значај, све док оне нису изашле из авангарне фазе и постале саставни део општин, признатих кретања. Не треба пренебрећи и један субјективан моменат. Изузев Лубарде, Петрова и других, развој уметности на линији асоцијативно-апстрактно-енформел поклапа се са стасањем наше средње генерације, тих година у зениту. Тражити од ње да буде носилац нових тенденција, било би илузорно, тим пре што је она тих дана доминирала, наметајући се зрелашћу и изванредним резултатима. А то је још више сужавало продор нових идеја.

Хроничари, учесници или сапутници нашег уметничког живота, сложније се да у семајој деценији положија уметника и уметности није исти као у претходној деценији. Можда се култура ни-

Код нас се појам института идентификује са неколико соба, испуњених до таванице књигама, чију атмосферу одликује мир и камерни стил рада. Ником не би требало да смета што су такви; смета једино што недостају дру-

Енглеска је баш земља традиције, на универзитетима, академијама, институтима, чија се старост идентификује са њиховом историјом. Пре тридесетак година, када се осећало да ликовни израз заостаје за литерарним, основан је у Лондону Институт за савремену уметност. Да ли њему треба присати наглу, светску афирмацију енглеског сликарства и вајарства? Искључиво — сигурно не, али као центар интелектуалног и уметничког живота, његов значај морао је бити велики. Програм Института је интердисциплинаран тј. избрисане су границе академског подела, повучене још пре неколико деценија! Обухвата све облике ликовног стваралаштва, али исто тако и филм, научно-визуелна истраживања, савремену музику, итд. Његова активност се не исцрпљује кроз изложбе. Напротив. Дебате су значајни део програма, а стваралаштво се по-матра шире: кроз екологију, антивистичку и политику. Следећи питањат, узет из недавног интервјуа једног руководиоца Института, најбоље открива значај који се томе придаје: „Пре пет година било је много људи као ја, који

СА XLVI ИЗЛОЖБЕ ДРУШТВА СРПСКИХ УМЕТНИКА „ЛАДА“ У КУЛТУРНОМ ЦЕНТРУ БЕОГРАДА. НА СЛИЦИ: „ЗИМСКИ ПЕЈЗАЖ ИЗ ШВАЈЦАРСКЕ“ АНЕ В. МАРИНОВИЋ (1881—1973), КОЈА ЈЕ, У СВОЈЕ ВРЕМЕ САИКАЛА СА КОСТОМ МИАН-БЕВИЋЕМ И ДРУГОВАМА СА МОШОМ ПИЈАДЕ. САИКАЛА ЈЕ ПРЕТЕЖНО ПЕЈЗАЖ ИЗ СРБИЈЕ, ДАМАЦИЈЕ И ШВАЈЦАРСКЕ, БЕЗ МНОГО ДЕТАЛА, У СИВО-СМЕ-ЖИМ ТОНОВИМА. ЊЕНОМ СМРЉУ СРПСКО СЛИКАРСТВО ЈЕ ИЗГУБИЛО ЈЕДНОГ ИСТАКНУТОГ, ИАКО МАЛО ПОЗНАТОГ УМЕТНИКА.

је добро „престројила“ у новој етапи социјалистичког развоја, али реч уметник више не звучи као што је резонирао у деценији после револуције. На идеолошком плану тих година више се говори о социјализму као богатом друштву, мање као праведном.

Културу заплъскује вал потрошачког менталитета. Уместо да се шири, тањи се и топи слој нове културне публике, формиран у годинама после рата. Пролор шунда био је погубан и културолози га не могу миомоћти. Против њега се бори често на начин који му појачке тираж, а у име демократских слобода практично се на исти ниво стављају култура и шунда. Слободано је да свако изабере шта хоће. Ако сваки стваралац мора рачунати да нове идеје наилазе на отпоре, изван овог природног закона, све друго што је окруживало културу било јој је мало наклоњено. Особито њеном авангарном делу.

Свака епоха, свака класа, свако друштво, имају сопствени скелет — организацију културе, као што га има свака аутентична уметност. (У античкој Грчкој, у доба катедрала и средњовековних фреска није било музеја, јер није било потребно скидати скуптуре да би се сместиле у посебне установе). Да ли се савремени израз, као негација последњих класичних елемената, може уклопити у институције (институте, музеје, галерије) чија физиономија и, најчешће, програм рада носе обележја времена у коме су поникли? Бићу прецизан: социјализам нигде није довео у питање установе робне и формиране у грађанском друштву. Напротив, он их прихвата и интегрише као научне и културне тековине, подређујући даљи рад општој организацији свог културног живота. Ако су, по природи рада и поделама, институту окренути прошлости, рад музеја конципиран сасвим класично, а галерије нису, или не могу бити, арбитри, ко би требало да преузме организацију стваралаштва које бриње постојеће границе између сликарства, скулптуре и архитектуре, успоставља дијалог између њих и нових медијума, повезује уметност, науку, индустрију и — живот!

су се мало интересовали за политику. Веровали смо у аутономију уметности, у уметност као контекстуацију. Данас је ова идеја неодољива. Постоји општа политизација нашег рада“.

Какве су и колике могућности за оснивање савременог института код нас, бар на плану визуелних и ликовних уметности, института који би уједињавао напоре сликара, вајара, графичара, архитеката, дизајнера, примењених уметника, уметника-фотографа, историчара, теоретичара и критичара уметности?

Одговор на постављена питања могао би бити обојен, подједнако, оптимизмом и песимизмом, бар према оцени писца ових редова. У сваком случају, то охрабрује што се у калми самог стваралаштва одавно уочава потреба за једном оваквом интеграцијом, а друштво већ одваја довољна средства за финансирање активности у сфери о којој је реч.

Зоран Маркуш

Анализа застрањивања у грађанском циркусу

ГРАДСКИ ЦИРКУС добио је новог управника. Он је најпре био директор кланице, па је тамо, изгледа, нешто забрљао са костима и древима, и преместио су га на нову дужност.

Они који су га послали мислили су — у циркусу је одговорност, ипак, мало мања. Радим са људима, а не са стоком. И циркусан су, је ли, људи, па се свако може лакше снаћи. Треба веровати у човека, рекао је јер сам човека ми тако рећи више нећу и никако немамо на свету. Нећемо, ваљда, веровати неком слону или киту, на пример?

Нови управник био је тих, миран и помало крвочочан (што није ни најмање чудо кад се узме у обзир његово претходно занимање), и првих дана углавном је ћутао, док је са разних места у градашћу куповао знање о циркусу и циркуској вештини. Сем уобичајених одговора на поздраве циркузана од њега се слабо што могло чути.

А после две недеље, окренуо је други лик.

Сазвао је састанак радног колектива. Кад су се сви окупили, управник је одлучно рекао, запањујући циркузана који нису могли ни да замисле да он уме да изговори неколико реченица заједно и на овакав начин:

— Данашњи састанак има само једну тачку дневног реда: „Програм нашег циркуса и анализа застрањивања у досадашњем раду“. Најпре ћу говорити ја, а после ћете ви — ако желите, наравно, и ако имате шта да кажете!

Молио бих, пре свега, да сви заједно размислимо о томе какве су то тачке које се данас изводе публици! Не знам колико сте их анализирали и да ли сте сасвим свесни њиховог значаја и утицаја на нашег данашњег гледаоца у овом тренутку? Претпостављам да ваша разматрања нису била довољно свестрана. Најзад, да не дужим, тачке морају да се измене, неопходно је да добију на снази и дубини! Дозвољите ми да вас подсетим на старо циркуско правило: „Није довољно само извести неку тачку! Без обзира на то колико је она савршена, тачка никад није сама себи довољна! Она мора да носи одређену поруку гледаоцу!“

На данашњем састанку, дакле, договорили смо се о пропустима, указаћемо на застрањивања и пронаћи најефикасније начине да се она отклоне. Сваки члан радног колектива мора се обавезати да свим силама доприне да се програм измени из осnova... Зашто ви трепћете, колега? — наједном управник упре погледа у старог укротитеља лавова. — Можда се ви не слажете са мном? Можда имате нешто против?

— Молим? Ко? Шта?... Не, никако!... Заправо... ја се слажем! — поче да муча укротитељ, који, иначе, није био нарочито вичан разговор. — Само што нисам баш најбоље схватио шта ви од мене очекујете!

— Како: ви не разумете у чему су слабости нашег садашњег наступа! Колега, молим вас! Зар је могуће да ви заиста не увиђате колико сте далеко од најсавременијих циркуских токова! Сетите се само шта ви радите кад умете у кавез! Најпре узмете бич и почнете да умријете лавове... Затим их натерате да вас салујају мирно чекајући да ставите главу у њихове разјављене чељусти... Јел' тако?

— Али шта ту није добро? — завапио је укротитељ. — То радим већ педесет година, а тако су кротили лавове и мој отац, деда и прадеда. Већ више од два века наша породица ради са лавовима, и ви тек сад кажете да наш начин није добар! Зар то није страшно! — расплака се укротитељ.

— Колега, колега, чекајте мало! — намршти се управник. Није могао да поднесе плач одраслих људи, нарочито излужених укротитеља лавова. — Ко је рекао — ја нисам, ни једног тренутка нисам ни помислио — да је ваш начин лош. Једино што сметрам да се он може и мора поправити.

На то стари укротитељ престаде да плаче, а поче да траје ружавом нос и очи.

Шта... шта треба да чиним? Решите! Како да пошавим своју тачку? Како да је извршим? Ја сам увек за напредне идеје, за нова струјања!

— Најзад смо се разумели. — задовољно рече управник. — Ви не треба да мењате своју тачку већ само да је обогатите.

— Чиме?

— Тезоритним, пригодном обраћањем публици!

— Али ја... ја то не умем! Слаб сам као говорник!

— И то ћемо средити! Ја ћу написати текст, а ви ћете га научити напамет!

— Колико сам вам захваљан! — Дакле, пошто почнете тачку, начините малу паузу и упутити гледаоцима пребриг пламених речи. Саопштићете им наша размислања о акутним проблемима друштва — укротко разрабена — а затим ћете се окренути лавовима и наставити тачку на уобичајен начин. То ћете радити у три маха. Имаћете, знајте, три интермеца. Тако ће тачка бити много боља и друштвено кориснија него досад!

Укротитељ приђе управнику и најсрачније му стече ручку. — Три пута вам хвала! Спасли сте представу! Не знам шта би било од мене и колико бих још далеко застрањивао да се ви нисте појавили! Ви сте ми помогли да се извучем из старалачке крпаве у коју сам запао. Бескрајно сам вам захваљан!

— Није вредно помена! — скромно рече управник. — Све криво за опште добро.

Затим је и осталим члановима трупе указао на слабости и свима напоменуо да се гледаоцима обраћају и бираним паменим речима.

Ускоро су се видели први резултати. Скромнији, али то је било и разумљиво. За почетак се више није ни могло очекивати. Наступ сваког артисте трајао је сада десетак минута дуже.

Говорни део постепено се све више усавршавао и проширивао — већ како се беседничка вештина циркузана развијала.

У међувремену, из разлога који наука још није утврдила, интермеца старог укротитеља толико су наљутила лавове да су они једноставно раскомадали свог господара.

Наравно, не треба мислити да је ово обесхрабрило управника и остале артисте. Они су наставили да оплемењују своје тачке новим потонима речи и реченица. Најзад су дошли до таче да им за наступ више није било потребно вишта сем лепо срочење беседе.

Представе у циркусу трајале су по неколико часова. Некадашњи циркузани постали су веома надахнути говорници који су готово без краја и конца били у стању да држе слово о чему год хоћете.

Све је, дакле, било у најбољем релу, ако се за тренутак зачепаре гледаоци. Они су једноставно престаи да долазе у циркус.

— Никад два добра заједно. — муаро је закључио управник док је размисљао о овој, на први поглед непријатној чињеници. — Али како овештао циркуско правило каже — кад публика не схвата и не прихвата представу, онда треба променити публика!

И пун одушевљења почео је да смисља најпогоднији и најефикаснији начин да то уради.

Војислав Станојичић

ИСТО ТО, САМО ЛЕВО

Објашњивачи

КАД ГОД НЕКИ ветар се дигне, кад год нешто пође, побу и они. Они су увек у покрету. Они увек већу нау.

А појаве се ко зна откуд и ко зна како. Као да из мишићних рупа изађу, па одједном порасту тако велики да, и кад високо главу подишете, само им стомаке видити. Измиле из неких јазбина, изађу из ормара, из фиока, из лифтова, добу из подрума, сиђу са стратова, појаве се.

Таман си помислио како их ето одавно нема, а они навале. Отвориш прозор — они под прозором. Отвориш новине — они у новинама. Шта год отвориш, или њих наћеш или ти они затворе.

Која год врата отвориш, они су иза њих. У којој год кућу уђеш, они су у тој или су мао-пре били. Не можеш ти без њих.

Куд ти, туд и они.

Да ти помогну.

Да ти објасне.

Све што ти не знаш, знају они. Само питај! Они све знају! Све знају, у све се разумују. Суштина је, кажу, важна. А ко да ти објасни суштину, ако тебе они?

Они знају све суштине! Суштине свих акција и суштина свих проблема. Објасниће ти Они и јесу ти да ти објасне. Они се и појављују да би објашњавали, а појављују се све чешће. Објашњивачи.

Алико М. Петровић

КОНЦЕРТ ЈЕ СВЕЧАНОСТ ЗБЛИЖАВАЊА ЉУДИ

Разговор с пијанистом и музичким педагогом
Андрејом Прегером

ЈЕДАН ОД најзначајнијих југословенских пијаниста др Андреја Прегер обележава у овим тренуцима тринаесту јубилеј: шездесет година живота, педесету годишњицу (без икакве забуне, баш педесету!) свог необично плодног рада и прву деценију Београдског трија, камерног ансамбла врло високих извођачких квалитета.

У десетој години живота (1923) појавио се на концертном подијуму свирајући дела Ф. Лишта и Ј. Хајдна, као ученик знамените Сидоније Гајгер, неколико година касније музицира са Зинком Кушич и Вилмом Ножинић, уз сарадњу глумице Виле Подгорске, пунолетство прославља дипломом Загребачког конзерваторијума у класи оргуљаша и композитора Фрање Дугана. Млађи из Печуја, заљубљеник у свет музике и клавир као средство изражавања, полази у Лајпциг и тамо учи код Макса Пауера, пијанисте и васпитача младих клавириста (много водећи мајстори пијанистичког уметња ходочастили су тада у Лајпциг и године провели са Пауером). Касније, уз дуготрајан и стрпљив рад, уз одговорно и сериозно понашање у литератури писану за клавир, уз самопретор који и данас служи за узор, Прегер уз сарадњу и подршку Антоније Гајгер, велике загребачке пијанисткиње, ствара свој сопствени израз и почиње каријеру пијанисте. Пола столећа живи на концертном подијуму и пола столећа дарује љубитељима музике оне вредности које се дуго траже али ретко налазе: искрено тумачење композиционих порука, интимно доживљавање, а самим тим и преношење идеја које зраче из изведеног дела и никада помодарски поволјив за сензацијом тренутка већ самосталан и аутохтон приступ новом делу.

У широком и спонтаном разговору питали смо Прегера (он је, иначе, доктор правних наука), шта за њега значи чин изласка на подијум и оживљавање музике уз помоћ клавира.

— За мене је сваки концерт права свечаност, тренутак када на особен начин почињем да комуницирам са људима који су присутни, да разговарам са њима, да стварам људске контакте и, узајамно се схватајући, почињем да улазим у композитор и његово дело су посредници тих сусрета. Не прихватим клавир као средства лаке забаве, већ као инструмент великог њиховог живота и њиховог света, каже нам познати пијаниста. Уз клавир сам се још као петогодишњак са својом сестром Пирошком и одмах схватио несалодиве његове могућности за хуманистичка обраћања људи: на подијуму је само пијанист и он доживљава своје сусрете са слушаоцима, а ких могућности, као читав оркестар сведен у један апарат, сложен али разумљив и захватан за оног који за пуним бићем прима — мисли сам то и као њак и као студент, мислим то и као пијанист, а то говорим и својим студентима на Музичкој академији.

Велики поборник некабинетског схватања уметности, оријентисан на основама антиакадемичког партиципационизма, савесно и предан животи своје средине, др Прегер ни током Револуције не оставља музичку одашуку у народноослободилачку борбу и суделује у раду Казањског народног ослободилачког хора, где је, са Оскаром Даноном, Николом Херингом и другим борцима-уметницима, свирао у часописима између битака и написао низ партизанских песама или их обрадио за потребе партизанских хорова. Из тих дана је његов познати „Сплет партизанских песама“ за мешовити хор.

Прегер је велики период живота провео на Београдском радију, креирајући музички програм Радија и суделујући као пијанист у музичким емисијама. Тешко се, исто тако, може у овој земљи наћи вокални или инструментални солист који није имао Прегерову сарадничку подршку.

— Имао сам увек на уму развој техничких могућности радија и појаву грамофонских плоча. Знао сам да је у овом часу љубитељима музике, последством диско-индустрије, омогућено да чују врхун-

ска достигнућа једног Рубинштајна, Гизекинга или Рихтера и желео сам да и наш радио доприне се стварању квалитетнијих емисија и високих интерпретационих остварења. Што се тиче плоча, радујем се чињеници да сам са нашим прослављеним басистом Мирославом Чангаловићем снимио један врло одабрани програм.

На питање које композиторе највише пени и најрадије изводи, Прегер каже:

— Из непрегледног низа музичких дела издвајам стваралаштво тројице великана светске музике, који су ми, нимало не потцењујући остале ауторе, најближи и најдражи: Моцарта, генија за чију музику кажу да је од бога дата, Бетовена, највећег пронајача музике и његовог мисаоног творца и, најзад, Дебисија, ненадмашног мајстора тонског валера.

Када говоримо с Прегером најдража тема ће му увек бити Београдски трио, који прославља десету годишњицу постојања. О Трију он, као његов организатор, каже:

— Већ пре више од две деценије почео сам сарадњу са виолинистом Александром Павловићем и виолончелистом Виктором Јаковчићем и веома брзо сам нашао читаву скалу заједничких опредељења за камерну музику. Та два врсна уметника и ја створили смо Београдски трио и почели да музицирамо као хомогена целина. Ујединили смо наша схватања, могућности и жеље и врло брзо установили истоветност наших музичких мисли — није нам било

АНДРЕЈА ПРЕГЕР

тешко да и наше инструменте услагласимо и да, преи у нашој средини, почнемо да грађимо свој репертоар и откривамо нова дела. За клавирски трио има мање литературе него за оркестар или за сваки наш инструмент посебно, али су живот и развој нашег Београдског трија дали подстрек за стварање нових дела наших композитора. Тако смо и ми, са своје стране, допринели развоју југословенског музичког стваралаштва. Београдски трио свирао је у многим европским земљама, у САД и Канади, за многе љубитеље музике широм света ми смо уједно били први тумачи југословенске музике. За Трио је од посебног значаја било суделовање на проширокошумном БЕМУС-у, тој нашој великој музичкој манифестацији.

Андреја Прегер наставља свој пут обележен пијанистичким, педагошким, друштвеним и публицистичким радом у времену у којем је уметничка личност његовог ранга преодобена за пронајача и оживотворење највиших вредности које музика даје људима — његови концерти, ти сусрети-свечаности, имају због тога вредност тешко мерљиву и још теже заборављиву.

Разговор волио
Владислав Димитријевић

СЕДМИ КОНГРЕС КЊИЖЕВНИКА ДР НЕМАЧКЕ

У првој половини новембра о.г. (од 14. до 16. XI) одржан је у Берлину VII конгрес књижевника Немачке Демократске Републике. Конгрес се одржавао у знаку „како“ и „шта“ да се даље пише — како је то у свом поздравном говору истакао Ервин Штриматер, потпредседник Савеза књижевника НДР. Председница Савеза књижевника НДР, Ана Зегерс, у свом уводном излагању истакала је одговорност немачких књижевника, који уочи 25-годишњице постојања НДР, подносе свој биланс рада. У том периоду, истакала је Ана Зегерс, учињено је много и мало, али и надаље остаје питање, које се као црвена нит провлачи кроз рад сваког књижевника — зашто се пише, и зашто се пише баш о одређеној теми. Говорећи о одговорности књижевника, Ана Зегерс је подвукла чињеницу да без ангажовања, било да се пише о раду у фабрици или на селу, о љубави, о борби или о прошлости своје или других земаља не може писац да нађе адекватну средину у којој живи уколико се активно не ангажује. Без обзира да ли је писац млад или стар, уметник треба да осети било свакодневног живота, као што се осећа глад или жеб.

Говорећи о потреби критике, Ана Зегерс је рекла да су и њени радови били често праћени оштром критиком, често и непријатним тоном. Али да није било те критике њених новела сигурно не би никада озбиљно пришла писачу књига. Она је подсетила аудиторијум на Хегелову мисао: „да исто у различитом временском периоду не значи исто“. Али, додала је, од књижевника се не очекује цензура, већ само једно и једино — да осете везу између написаног и читаоца. Осврћући се, пак, на младу генерацију, која је робена у социјализму, Ана Зегерс је подсетила да она нема потребу да узима реч у питањима за које је старија генерација доимала копча. Социјализам је створио нове људе и нове релације. Чињеница је, наставила је она, да млади нису имали потребу да прођу кроз период грешака и тријумфа. Писац је дужан да о томе води рачуна. Писац треба да се бори за идеје социјализма, да не би никада дошло до васкрсавања једне војне хунте, као што је то случај у Чилеу. У том смислу треба писати и о другим народима, о њиховој прошлости и садашности. Да ли је у последњих четврт века било праве литературе у НДР? — поставила је питање Ана Зегерс. Многи су у иностранству оспоравали чињенично стање. Било је сигурно, нагласила је она, радних година у којима су дошли до изражаја „шире“ и „уже“ фазе. Али ми нисмо изневерили традицију Бехера, Брехта, Арнолда Цвајга и многих других. Традиција је имала јаке корене и немачки књижевници нису изневерили своје претходнике.

Херман Кант, потпредседник Савеза књижевника, базирао је свој реферат на питању одговорности књижевника у борби за мир, наглашавајући да се до мира може доћи само активном борбом. Као пример навео је последње догађаје у Чилеу и искуство из Вијетнама. Он је пледирао за солидарност, помоћу које је, додао је он, Вијетнам постао део нас самих. Литература НДР је била тумач, не само зближавања народа, већ и разоткривања барбарске стварности у Вијетнаму. Кант се у свом излагању посебно задржао и на релацијама: партија-литература и држава-уметност, наглашавајући да се једно без другог не може замислити,

КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ

Уреднички одбор: др Петар Волк, Васко Нваковић, Миодраг Илић, др Драган М. Јеремин (главни и одговорни уредник), др Љубиша Јеремин, Вук Кривевић, Чедомир Мирковић, Богдан А. Поповић (оперативни уредник), Владимир В. Предајић (секретар редакције), Владимир Стојишић, Бранимир Штепановић. Техничко-уметничка опрема: Драгомир Димитријевић.

Књижевни савет: др Димитрије Вученов, Предраг Делићковић, Енвер Бербеку, др Милош Илић, Душан Матић, др Војин Матић, Момчило Милаковић, др Драшко Ребећ, Јара Рибничар, Душан Скворан, Алекса Челебоновић, Зико Цумхрт, Пал Шафер. Илејно решење графичке опреме Богдан Кршић.

Лист излази сваке друге суботе. Цена 1,50 дина. Годишња претплата 30, полугодишња 15 динара, а за иностранство двоструко. Лист издаје Новинско-издавачко предузеће „Књижевне новине“ Београд, Француска 7. Телефон: 627 286 (редакција) и 626-020 (комерцијално одељење и администрација). Текући рачун: 60801-601-2089. Рукописи се не враћају. Штампано: „Лас“, Београд, Влајковићева 8.

као што не може бити раскорака између филозофског и идеолошког става. Али је истовремено додао да је у протеклом периоду било различитих ставова, сукоба и размимолажења.

Анализирајући немачку литературу за последње две и по деценије, Кант је истакао да она није била ни униформисана ни монотона. Она се увек звала Брехт и Бехер, Зегерс и Рен, Куба и Херманн, Волф и Бредел, Бајера и Хакс. Та литература се последњих година још више диференцирала, али је остала на својим основним позицијама са којих је стартовала. Ту спада, пре свега, бескомпромисан антифашистички став. У међувремену су се појавили и мемоарски радови, без обзира на индивидуалне ставове.

Није изостала ни тема о ставу према радничкој класи. Кант је, између осталог, рекао да се односи између радничке класе и писца не састоје у истицању благонаклоности и оданости. Они се морају базирати на међусобном разумевању. Кант се дотакао и оних, зван НДР-а, који систематски критикују све што се дешава у НДР-у и који су сувише забринут за њену будућност.

На крају, Кант се залажио за већу сарадњу између писача и издавача, признајући да и овде постоје сукобни интереси. Те појаве се тичу и односа између књижевника и оних који раде на радију и телевизији. Није изостала ни упозорење да класна борба задржава своју општрину све док постоји империјализам. Указао је, међутим, да треба заузети опрезан став према колегама из Савезне Републике Немачке, као и толерантан став према свим онима који су спремни да делују на истом плану као и књижевници у НДР.

Пошто је донет нови статут Савеза књижевника НДР, изабрано је и ново председништво. За председника је поново изабрана позната књижевница Ана Зегерс, а за првог секретара Герхард Хенингер, поред пет потпредседника.

Поред гостију из СССР-а, Бугарске, ЧССР-а, ДР Кореје, Монголије, Пољске, Румуније, Мађарске и ДР Вијетнама, овом конгресу су из наше земље били присутни Стеван Тонтић, секретар Удружења књижевника Босне и Херцеговине, и Богдан Стопар, члан Удружења књижевника Хрватске (Н. К.).

ВСЕВОЛОД КОЧЕТОВ

Из Москве је недавно стигла вест о трагичном завршетку дуже болести В. А. Кочетова, истакнутог совјетског друштвеног радника, писца — борца и комунисте. Кочетов је умро у 62-тој години (рођен је 1912, у селачкој кући у предграђу Новгорода). После завршене школе и Лењинградског пољопривредног политехникума, од 1931. ради као агроном и научни сарадник експерименталне пољопривредне станице. Првих дана Отаџбинског рата добровољно олази у армију, а 1944. постаје члан КПСС.

Књижевношћу почиње да се бави 1938. године. Дијалог његовог стваралаштва је широк, у књижевном наслеђу овог аутора заступљени су разни жанрови — публицистички и критичарски чланак, прича и есеј, приповетка и роман. Међу романима („Браћа Јершови“, „Утао падања“, „Секретар обласног комитета“) истиче се значај и даје примат роману „Журбини“. Овај роман, као и читаво стваралаштво Кочетова одликује се борбом за славу радног човека и радничке класе, патосом социјалистичке изградње, активном позицијом аутора. Полазећи од тога да етика и морал новог друштва израстају из етике и морала радничке класе, писац увек тежи пропаганди одаважности радника — свјетла, осуђује малограђанштинску и остатке старог света. Залаже се за право радничке класе да даје новом друштву моралне и духовне принципе.

Као друштвени радник, Кочетов је имао прилике да остварује тежње за које се залагао у књижевним делима. Биран је за делегата партијских конгреса, био је секретар СР РСФСР, члан Централне ревизионе комисије КПСС, секретар савеза писача у Лењинграду и члан управе савезне и републиканске организације писача, главни уредник „Литературне газете“ и други низ година — часопис „Октобар“. За заслуге у

ИСПРАВКА

У прошлом броју, у анкети „Књижевних новина“ потракала се грешка приликом штампања одговора дра Владете Јеротина — уместо „Бхавагад Гита“ треба да стоји „Бхагавад Гита“. Извинявамо се аутору и читаоцима због омишке.

ВСЕВОЛОД КОЧЕТОВ

књижевношћу добио је два ордена Лењина и орден Октобарске Револуције. Његова смрт је за совјетску књижевност и партију велики губитак. Стога су некроло о њему потписали највећи совјетски партијски и државни руководиоци А. И. Брежњев, Н. В. Подгорни, А. Н. Косигин, као и истакнути књижевници М. А. Шолохов, А. М. Леонов, Р. И. Рождественски, В. П. Катајев, Н. С. Тихонов, К. М. Симонов (З. К.).

СЈЕНК ЈЕВИЧЕВА БИОГРАФИЈА

„Јуче су ме намучиле и притисале разне мисли“ — бележи неки 18. августа Сјенкјевичев јунак, у роману „Без догме“. И раније, у Риму, „12. јануара — Јуче сам писао у извесном заносу.“ На оно шта је том заносу, као и чини писања, претходило, могли бисмо, као у већем броју случајева, наћи одговор у пишчевом животу. Понекад, као претпоставка делу и појединим остварењима, потовој кад је реч о писцима класичне инспирације, биографски подаци су корисни. Да биографије, међутим, могу на неки начин и да освеже успомене на личност писца, уверава и најновије објављена биографија Хенрика Сјенкјевича.

У варшавском књижевном часопису „Пољска литература“, који излази на руском језику, објављен је приказ о књизи Марије Корниловне, „Прејуче“ — чини увод сачињава „Прича о Хенрику Сјенкјевичу и банским му људима“. Писац приказа, Марија Висловскаја, каже да неизмењена популарност стваралаштва Хенрика Сјенкјевича у земљи и иностранству изазива велико занимање за његову биографију, нарочито ако ју је писао неко из ужег пишчевог круга. Према Висловској, објављена књига Марије Корниловне је неопходна биографија; написала ју је пишчева унучка, која је расла у његовом кругу и у младости осетила атмосферу његовог дома. Марија Корниловне је раду приступила с великом пажњом, уметно процесујући неважнији историјски материјал и користећи архивске податке који се односе на Сјенкјевичеве претке. Благодарни гоме, успела је да дочара атмосферу те епохе и да делу панорамног карактера.

Висловскаја примећује да аутор даје Сјенкјевичевим покољницама кључ за схватање његовог дела, показујући ко је од познатих писача послужио као узор неких хероја његових романа (на пример, Заглоба). Ликови свих које је аутор биографије лично познавала, или с којима се упознала по причању Јадвиге Гајчеве (сестре пишчеве прве жене, обдарене феноменалним памћењем), а такође и по причању своје мајке Јадвиге Сјенкјевич-Корниловне, — сви ти ликови поражаву танкоутошћу и човештвом. Страницама ове биографије пролазе најпознатији писци, уметници и сликари, позев од легендарне Мошејевске до Запољског, Тетмајера, Пандерског, Жеромског и других делаца међуратног двадесетогодишња.

Подробић регистар показује колико је труда уложио биограф у збирање латих чињеница и колико широка је била њена претписка, која је помогла не само да се установе Сјенкјевичеви биографски подаци, већ и везе писца с разним људима. На крају биографије, богато илустриране породичним фотографијама, наводи се занимљиво сећање Зофје Маурин о последњим данима новембра 1945 године, када се Сјенкјевичева кћи Јадвига Корниловне упутила да се проклате у подземље разаране катедрале цркве светог Јана у Варшави, да би проверила је ли очуван саркофаг с остацима њеног оца, а у раздиобеном саркофагу утврдило је само део његове добање. (Б. А.)